

.86.86

అచలాత్మజ-పరిణయము.

ద్యౌర్ధ్రప్రబంధము.

ప్రథమాశ్వాసము.

(ఉ. శ్రీరమణీమణీసతత-జృంభితమున్వరవై జయంతికా
సారపరాజితంబువిల-సద్రుచికౌస్తుభశోభితంబునా
భూరితరోరమింపులను-బొల్పె సంగంగనుభక్తకోటికా
ధారముసౌఖ్యదాయియగు-దైవశిఖామణిశౌరిగొల్పెదన్)

* * * * *

షష్ఠ్యంతములు.

క. ఏతాదృశసుగుణమణి!

ప్రవాతాంబుధికింబ్రపన్న-పరసేవధికిం!

బీతామితగీతామృత!

జాతాఖిలసుజనముక్తి-సౌఖ్యానధికిన్॥

౧॥

(టీ. ఏతాదృశ=ఇట్టి, సుగుణమణి=యోగ్యగుణములనెడు మాణిక్యములయొక్క, ప్రవాత=సముదాయమునకు, అంబుధికిన్=సముద్రుఁ డయి నట్టియు, ప్రపన్న=భక్తులకు, పర=శ్రేష్ఠమయిన, సేవధికిన్=నిధియైనట్టియు, సీత=పానముచేయఁబడిన, అమిత=హద్దులేని, గీతా=భగవద్గీతయనెడు, అమృత=అమృతబిందువులయొక్క, జాత=సమూహముగల, అఖిల=ఎల్లవారైన, సుజన=యోగ్యజనులయొక్క, ముక్తి=మోక్షముచేతనయిన, సౌఖ్య=సుఖమునకు, అవధికిన్=హద్దుయైనట్టియు.

క. శరణాగతభరణయత!

కరుణారసలనదపాంగ-కమలచంద్రా!

భరణాభివితరణాదృతి

వరుణాలయ రాజమహిత్య-వరవక్షునకున్॥

టీ. శరణ=రక్షణమునుగూర్చి, ఆగతి=వచ్చిన వారియొక్క, భ
పోషించుటచేతను, ఆముతి=విస్తారమైనట్టియు, కరుణారస, దయా
చేతను, లసత్=ప్రకాశించుచున్న, ఆపాంగ=క్రేగంటిచూపులనెడ
మలదళి=తానులేకులయొక్క, ఓఘ=సముదాయరూపమును ఆభరణ
లంకారములయొక్క, ఆళి=పచ్చియొక్క, వితరణ=ఇచ్చుట చేతను
దృఢత=అనిరించఁబడిన, వరుణాలయ దుహిత్య=లక్ష్మీచేతి, వర=శ్రేష్ఠము
శృంగుకున్=వక్షిస్తుముగిలిగినట్టి-

క. గర్హణానహితార్హణంబర!

బర్హణాహయనరసంజ్ఞ-వసహంసునకున్॥

బర్హపరీబర్హధురీ

గార్హదరీణమకుటాంచ-దవతంసునకున్॥

టీ. గర్హణ=నిందితోడ, రహిత=శూన్యమైనట్టియు, ఆర్హణ=పు
షర=ప్రభావముగల, బర్హణ=నెమలియనెడు, వర=శ్రేష్ఠమయిన,
య=గుట్టముగల కుహరస్వామియొక్క, సరిక=సరస్సునందైన, (అనఁ
స్వామిపుష్కరణియందయిన) ఆబ్జవన=పద్మవనమునకు, హంసునకున్
అంచమైనట్టియు. [అందు విహరించునటు] బర్హ=నెమలిపురి యనెడి
పరీబర్హ=రాజచిహ్నముయొక్క, ధురీణ=భారమునువహించినట్టియు,
ర్హత=తగిన, అరణ=చెడిబొనట్టి, మమట=కరీటముచేతను, అంచతో
ప్పచున్న, అవతంసునకున్=శిఖరగిలిగినట్టియు.

క. సందపతెరుసందనక్క

మందనవయశోవిశేష-మహిమజితవృష!

స్యందనచండనకుండన!

నేందునకునజాండపటల-హితతుంగునకున్॥

౪॥

టీ. సందనతగు=కల్పవృక్షములయొక్క, సిందన=వీరింపును, కృత్=చేయుట, అమంద=గొప్పదయగు, నవ=నూతనమొదయినగు, యశోవిశేష=కీర్త్యత్యయముయొక్క, మహిమ=సామర్థ్యముచేతనా, జిత=జయించబడిన, వృషస్యందన=ఈశ్వరుడును, చందన=కుంభిగంధమును, కుండ=మల్లెపూవులును, నవ=నూతనమైనగు, ఇందునకున్=చంద్రుడుగలిగినట్టియు (నవేగుడువిచెప్పటచేత కళంకులేదయ్య, వృద్ధిబొందునాడనియుస్వారిస్యము) అజాండ=బహుమతియొక్క, పటల=సమూహమునకు, హిత=అనుకూలమగు, [అంగు నుండెదగి] తుందునకున్=కడుపు గలిగినట్టియు

క. శబరీకబరీనీబరీ!

సబరీభృతమజులప్ర-సవరిసయిమా!

శబలితనరహరివిగ్రహ!

కబళితకళ్యాణకళిపు-ఘనగరిమునకున్॥

౫॥

టీ. శబరీ=శబరస్త్రీ వేషధారిణియగులక్ష్మీయొక్క, కబరీ=కొప్పనందు, నీబరీస=దట్టముగాను, బరీభృతి=మిక్కిలిధరింపబడిన, మంజులప్రసవ=అశోకపుష్పములయొక్క, రిరసయిమా=ఆస్వాదించునచ్చ చేతిను, శబలిత=చిత్రవర్ణముకలదియైచేయబడిన, నరహరివిగ్రహ=వృషింహాకారముచేతను, కబళిత=మ్రుంగిబడిన, కళ్యాణకళిపు=హిరణ్యకళిపునియొక్క, ఘన=గొప్పదయగు, గరిమునకున్=గౌరవముగలిగినట్టియు.

క. వేలాతిగలీలాతిశ!

యూలాపకలాకలాప-హరి తధరణీ!

వీలాతరు సేవాత్రిత|

వీలాపరిచరణచరణ-కిసలయధృతికి||

౬..

స. వీలాతిగ=హస్తమీడిన, వీలా=వింశములయొక్క, ఆతిశయ= గొప్పతనముగల, ఆలాప=పలుకులయొక్క, కలా=నేర్పులయొక్క, కలాప= సమాహముచేతను, హరిత=సంశోషింపజేయబడిన, ధరణీ=ధరామియను, వీలాతరుణీ=వివశిస్త్రీచేతను, లాతిత=ఆచరించబడిన, ఘట=క్రిష్ణయందన, పరిచరణ=కావచముగల, చరణ=నలయ=చివుళ్ళి వంటిపాదములయొక్క, ధృతికి=నిరంతరముగల తిగినట్టియు.

క. బంధురదరమాంధరతర|

సింధురసరచరణచరణ-శితముఖమకరి|

స్కంధసవ్రోద్ధంధసకృ|

ద్గంధసమత్పలితభరిత-తలచక్రకుసకు||

౭

టీ. బంధుర=విస్తారమగు, దర=ధియుచేతను, మంధరతర=మిక్కిలిమం
దమయిన, సింధుర=విమలమయొక్క, సర=శ్రేణిమగు, చరణ=పాదముయొ
క్క, చరణ=నమలుటయందు, శిత=శక్తమగు, ముఖ=మోముగల, మకరి=
మొనలియొక్క, స్కంధ=మూఘయొక్క, సవ్రోద్ధ=స్త్రీతనము, ఉద్గంధస=
నమలుటను, కృత్=వేసినట్టియు, గంధ=తలముగాను, సమత్=వంగినట్టి
యు, పలిత=బురదచేత. భరిత=నిండిన. తల=విస్తారమగు, చక్రకుసకు=మం
దముగల తిగినట్టియు

క. జల్పాకపికల్పాతిగ|

తల్పాకలిశునకునుజన-తాహితకరణా|

కల్పాగమకల్పంచద|

సల్పాభయముద్రకాంక-హస్తాబ్జురకు||

౮||

టీ. జల్పక=ప్రేలగులయొక్క, వికల్ప=పలురీతులను, అతిగ=అతిక్రమించిన. [అనగా శబ్దశాస్త్రపుకట్టులేక పలుమంది పలుదెలుగుల శబ్దమునుచ్చరించుచుండగా దానికి కట్టు వేర్పరిచినవాడనుట. అనగా పతింజలి అతడే శేషుడు] శేషుడనెడు తిల్ప=శయ్యయందు, ఆకలితునకుఁ=ఒప్పుచున్నట్టియు, సుజనతా=యోగ్యజన సమాహమయొక్క హిత=ఇష్టమయొక్క, కరణ=చేయుటయందు, కల్పాగమకల్ప=కల్పవృక్షముతో సమానమయినట్టియు, అంచిత=ఒప్పుచున్న. అనల్=విస్తారమగు, అభయముద్రక=భయములేదని యరమును సూచనజేయునట్టి యాభినయము, అంక=చిహ్నముగాఁగల, హస్తాభ్యుంకుఁ=చేయివంటి హస్తముగల లిగినట్టియు.

క. విష్ణునకరిజిష్ణునకతి|

ధృష్టునకినజావనీచ-రిష్టునకునువ!

రిష్టునకతిత్పష్టునకుభ|

విష్టునకునుగృష్టునకుస-వితక్పష్టునకుక||

౯ ||

టీ. విష్టునకుఁ=వ్యాపక స్వభావుఁడైనట్టియు, అరిజిష్టునకుఁ=రతివులను బయలుచునట్టియు, అధృష్టునకుఁ=మిక్కిలి దురుసువాడయినట్టియు, ఇనజ=యము నానదయొక్క, ఆననీ=భూమియందు, చరిష్టుంకుఁ=సంచరించువాడయినట్టియు, వరిష్టునకుఁ=వృద్ధిచొందు స్వభావముగల లిగినట్టియు, అతిత్పష్టునకుఁ=అతనెక్కిమించినట్టియు, [అశలేనీవాడనుట] భవిష్టునకుఁ=కాఁగలవాడయినట్టియు, కృష్టునకుఁ=కృష్ణవృక్షముగలవాడయినట్టియు, అవిత=రక్షించబడిన. కృష్టునకుఁ=ద్రావణి దేవిగలట్టియు.

క. వాచాతిగభీచాపల|

నీచాగ్రగమన్తనూజ-నితతాపహరా|

నూచాసనుధాచారుద!

యూచాతురినలకు వేంకటాచలపతికి ||

౧౦||

టీ. నాచా=వాక్యములను, అతిగ=అతిక్రమించిన, [అనఁగాఁ జెప్పఁగల కృత్యముగాని] భీ=భయముయొక్క, చాపల=చాంచల్యముగల, నీచ=తక్కువ వానిలో, అగ్రగ=ముందుగా నడచునట్టి, మల్=నాయొక్క- మనః=చిత్తమునందు, జనితి=పుట్టిన, తాప=తాపముయొక్క, హరి=హరించుటయగుదు. అనూచా=గురువులన సాంగధ్యమునుజేసిన, [అనఁగాబాగున నెఱిగిన దనుట] సుధా=అమృతమువలె, చారు=మనోహరమయిన, దయా=అక్కిటికముయొక్క, చాతురిక=నేర్పడచేతను, అలయ=ఒప్పుచున్న, వేంకటాచల పతికి=తిరుమలకుఁ బ్రభువును శ్రీవేంకటేశ్వరునికి.

వ సమర్పితంబుగా మెన్దంబూనిన యచలాత్తజాపరిణయంబును శ్లేషప్రబంధంబునకుఁ గథావిధానం బెవ్వధానంబునం బ్రవర్తిలైనన.

౧౧||

టీ. సమర్పితంబుగా=ఈయఁ బ్రజ్ఞునిగా, ఒనర్పణ=చేయుటకు, పూనిన=ఆరంభించిన, అచలాత్తజా=పర్వతపుష్పికియగు పార్వతియొక్క, భూపుష్పికియగు నీతియొక్క, పరిణయంబు=వివాహము, [అనఁగా వారి వివాహాకథ ప్రధానముగాఁ గలది] అను=అనిచెప్పఁబడునట్టి, శ్లేషప్రబంధమునకుఁ=రెండర్థములు గల కావ్యమునకు, కథావిధానంబు=కథాపద్ధతి, ఎవ్వధానంబునకే=ఎఱియ, ప్రవర్తిలైన=జరిగెనటే.

కథాప్రారంభము.

ఉ. వందనకృత్వరందరభ-వద్రముఖామరిబృందమిందిరా!

నందముకుందకీర్తికథ-సగ్రధనప్రథమెప్పుబాసవాల!

సుందరులందనర్చివర-లున్వనినై మితమట్టిసజ్జనా!

నందనమైవిలాసజిత-నందనమైనతహావనంబునకే ||

౧౨

శ్రీ. వందనముసాగరమును, కృత్=చేయుచున్న, పురందర=దేవేంద్రుడును, భవశివుడును, ప్రముఖ=మొదలుగాగల, ఆమర=దేవతల యొక్క, బృందము=సమూహముగల, నైమిశము=నైమిశమునుపేరుగల, వన=అరణ్యము, ఇందిరా=లక్ష్మియొక్కయు, ఎంద=ఎందునియొక్కయు, ముకుంద=కృష్ణనియొక్కయు, కీర్తి=కీర్తియొక్క, కథా=కథలయొక్క, గ్రథా=గ్రంథముందు, ప్రథక్=ప్రసిద్ధిచేత, ఒప్పు=తిగియున్న, బాసవాల్=మునులయొక్క, సుందరులన్=స్త్రీలచేత. తార్కి=ఒప్పినదై, వర్లుక్=ప్రకాశించును. ఆట్టి=ఆప్రకారమైన, సజ్జ=యోగ్యజనులకు, ఆనందము=ఆనందింపజేయునది, ఐ=అయి, విలాస=శోభచేతను, జిత=జయించబడిన, ఎందనమైన=స్వర్గోద్యానముకలదియైనట్టి, తపోవనంబున=తపస్సునకునుకూలమగువనమందు, ముందుపద్యముతోనన్వయము.

చ. సరసిజపత్రసేత్రవర-సామజనల్లభశృంఖలాయితీ

స్వరచితభక్తిమానితుడు-శౌనకమానిమనోవిమోదకృ

త్పరళకథాభిధానదప-ధానివిధాతనుసూతజన్మనా

హరమచలాత్తజాపరిణయంబునయంబునఁ దెల్పవేయన్

తా. సరసిజపత్రసేత్ర=విష్ణువనెడు, వర=శ్రేష్ఠమయిన, సామజనల్లభ=గజరాజునకు, శృంఖలాయితీ=నంకెలవలెనాచరించుచున్న, స్వ=తనచేత రచిత=చేయబడిన, భక్తి=భక్తిచేతను, మానితుడు=పూజించబడిన, శౌనకమాని=శౌనకుడునటుపి. మనోవిమోద=మనస్సంతోషమును, కృత్=చేయునట్టి, సరళ=మృదువులగు, కథా=కథలయొక్క, అభిధా=చెప్పటయందు సత్=యోగ్యమయిన, అపధాన=జాగరూకతను, విధాతను=చేయునట్టి, తపోవనంబున=తపస్సునందుబ్రహ్మయగునట్టి, సూతజన్మ=సూతపుత్రుని మనోహరము=మదిసానింపజేయునట్టి, అచలాత్తజాపరిణయంబున్=అచలాత్తజాపివాహమును, నయంబున్=నీతిచేత, చెప్పజే=చెప్పమా, అన్=అనగా, పదుపద్యముతోనన్వయము.

ఉ సంతసమంతకొంతమది-సంధిలసూతసుతుండుబల్కెనో!
 శాంతినిశాంతసద్వచన-చాతురీచేనచలా త్తజామహా!
 దంతముడెల్పుమంటినది-యంబిక పెండ్లియొసీతపెండ్లియో!
 వింతగరెండునెక్క-పరి-వెల్పడఁజెప్పెదనంచుహృష్టుడై ||

టీ. అంత=అంతలో, కొంతసంతసము=కొంచెముసంతోషము. మదిక=మనస్సునందు, సంధిలక=మాడుకోగా, సూతసుతుండు=రోమహర్షినికొడుకు, ఉగ్రశ్రవుడు. ఓశాంతినిశాంతి=శాంతికిగృహమైనయోశాంతిఁడా! సత్=యోగ్యును, వచన=వాక్యములయొక్క, చాతురీచే=నేర్పుచేతను, అచలాత్తజా = అచలాత్తజయొక్క. మహత్ = గొప్పదియును, లేక మహా, ఉత్సవముయొక్క, ఉదంతముక=వార్తను, తెల్పమంటివి=చెప్పుమంటివి, అది=నీవుచెప్పుచున్నది, అంబిక పెండ్లియొ=పార్వతివివాహమా? నీతపెండ్లియొ=జానకీవివాహమా! వింతగా=ఆశ్చర్యముగా, రెండుక=రెండుకథలును, ఒక్కపరి=ఒక్కపర్యాయము, వెల్పడక=బయలుదేరునట్లుగా, చెప్పెదక=చెప్పెదను, ఆంచు=అనుచు, హృష్టుడై=సంతోషించినవాడై, పల్కెక=చెప్పెను.

క. అనుగతసదర్శపరమహి!

మనగరిసకలభవనాగ్రమహితగజౌఘం!

బునఁదనరుసదాగతికృత!

ఘనసంగతిమిథిలయనఁగ-గరిమాన్పదమై||

౧౫||

పార్వతీపరమ— అనుగతసదర్శపరమ- అనుగత=అనుసరించిన, సత్=యోగ్యును. అర్చ=వస్తువులచేతను, పరమ=ఉత్కృష్టమయినదియును, హిమనగరి=హిమవత్సరము, సకలభవనాగ్రమహితగజౌఘంబునక=సకలభవనముగనుపల్లలతోఁగూడిన, వనాగ్ర=వనాగ్రములయందు, మహిత=పూజ్యములైన, గజ=వనగులయొక్క, ఓఘంబునక=సమూహముచేతను, సదా

గతి...మిథిల. సదాగతి - వాయువుచేతను. కృత = చేయఁబడిన, ఘన =
మేఘములయొక్క, సంగతి = కలయికయొక్క, మిథి = మధనమును,
ల = పొందినది, అనగఁ = అనునట్లుగా. (అనఁగా ఏనుఁగులుండఁగా
నీమేఘములేలయుని గాలి మేఘముల నెగరగొట్టినదనుట) గరిమ = గొప్ప
తనమును, [అనఁగా నొన్నత్యమునకు] ఆస్పదమై = స్థానమై, తనరుఁ =
ఒప్పును.

సీతాపరము - అనుగత...మహిమ. అనుగతసదర = అనుసరించిన మం
చివస్తువులచే, పర = ఉత్కృష్టమయిన, మహిమ = సామర్థ్యముగల, సదాగ
తి...సంగతి సత్ = యోగ్యులయొక్క, ఆగతి = వచ్చుటచేతను, కృత = చేయ
బడిన, ఘన = గొప్పవారియొక్క, సంగతి = కలయికగల, మిథిలయనగఁ = మి
థిలయను మేఘగల, ఎగరి = పట్టఁజు, గరిమ = గౌరవమునకు, ఆస్పదమై = స్థా
నమై, సకల...ఓఘుంబునఁ. సకల = సమస్తము లయిన, భవన = గృహముల
యొక్క, ఆగ్ర = ఎదుటను, మహిత = వ్రాజ్యములయిన, గజ = ఏనుఁగులయొక్క
ఓఘుంబునఁ = సమాహముచేత, తనరుఁ = ఒప్పును.

సీ. పంకలగ్నతలేచి-పద్మినుల్పియునిన,
ఘాంగీకృతినెజేయ-నట్టిసతులు!
మధుపానమత్తరూ-పద్మతినందనికొమ్మ,
లమలినత్వముచనిగ-పగునురమః!
లకృతపల్లవకాగ-లగులతకూసలు,
ద్విస్వభావతలేక-వెలయుకన్య!
లినునితేజముగ్రుంగ-నీయనియనసూయ,
లేకళంకినిగుండ-కెనయుచామ!

గీ. లెంచఱిటపాళిసంగతి-యించుకయిన!
లేనికలకంఠులును రాగ-మానుషక్రి!

భావమునలేనిభావల-స్పృహమున!

శీలవతులుందురుగుణాను-కూలమతులు॥

౧౬॥

టీ. అస్పృహమునఁ = ఆపురమునందు, శీలవతులు = యోగ్య స్వాభావముగలిగినట్టియు, గుణానూకూలమతులు = గుణమునకు ననుకూలమగు బుద్ధికలవారును, అగు, ఇదినుందువచ్చుపద్ధినుల్ మొదలగు నన్ని శబ్దములకు విశేషము - పంకలగ్నతలేని = పాపముయొక్కతగులుటలేని, పద్ధినుల్ = పద్ధిని నాతిస్త్రీలు, పద్ధినుల్ = పద్ధతలైతే, పంకలగ్నత = బురదయొక్క తగులుటకలవి, ప్రియునిఁ = పెనిమిటిని, ఆరాంగీకృతునిఁ = సగముంగీకరించబడ్డవానినిగా, చేయనట్టి = చేయని, సతులు = పతివ్రతలు - సతి = సతీదేవియొక్కయవతారాంతరమగు పార్వతిఁప్రియుని, ఆరాంగీకృతునిఁ = సగముశరీరముగలవానినిగాఁజేయఁబడ్డవానినిఁజేసెను - మధుపా...ధృతిఁ = మధుపానముధ్యపానముచేతను, మత్త = మదించిన, రూప = స్వరూపముయొక్క, ధృతిఁ = ధరించుటను, అందని = పొందనట్టి, కొమ్మలు = స్త్రీలు. కొమ్మలు = వృక్షశాఖలయితే, మధుపా...ధృతిఁ - మధుపానముచేతను - ఆమల్ = పంకుచున్న, తిరు = వృక్షములచేతను, ఉపధృతిఁ = ధరించుటనుబొందినవి - ఆమలినత్వమునఁ = మలినత్వములేకపోవుటచేత, ఇంపగు = అహ్లాదకరులగు, సు = యోగ్యులయిన, రమణులు = స్త్రీలు, సురమణులు = ఇంద్రులములయితే, మలినత్వము = నలుపునుపొందినవి - అకృతి = చేయఁబడని, పల్లవ = విటులయందలి, రాగలు = అనురక్తిలవారు. అగు = అయిన, లలికూసలు = స్త్రీలు, లలికూసలు = చిన్నతీవలయితే, కృతపల్లవరాగలు = చేయఁజడినచివుళియొక్కయెరువుగలవి, ద్విస్వభావత = యోగ్యా యోగ్య స్వభావముగలుగుట, లేక వెలయు = లేకయొప్పుచున్న, కన్యలు = స్త్రీలు, కన్య = కన్యారాసియైతే, ద్విస్వభావతఁ = చరిత్రస్వభావముగలుగుటచేతనొప్పును, ఇతని లేజముఁ = పెనిమిటియొక్క లేజస్సును, క్రుంగనీయని = తగ్గనీయనట్టి, అననూయలు = కోపములేనవారలు, అననూయ = అత్రమహామునిభార్యయైతే, ఇతని = సూర్యునియొక్క, లేజము = కాంతిని, క్రుంగఁజేసినది = సూర్యోదయము

కాకుండఁజేసినదనుట, ఏకలంకినికొనివెట్టిమాలిన్యముగలవానిని, మాచక= కలియక, ఎనయు=ప్రసిద్ధిబొందిన, చానులు=స్త్రీలు, చామ=ఇదిశ్యామాశబ్దధ్వనిము. శ్యామాశబ్దమువలెనే, రాత్రియరముకలది. రాత్రియైతే, కళంకినికళంకముగలచంద్రునిఁగూడినది. ఎంచొ=విచారించఁగా. విట=విటులయొక్క, పాళిపత్తియొక్క, సంగతి=కలయిక, యిందుకయినకొంచెముయినను, లేని=లేనట్టి, కలకంఠులు=అవ్యక్తమదురధ్వనిగలకంఠముగలస్త్రీలు, కలకంఠులు=ఆడుకొయిలలయినే, విటపాళిసంగతి, విటప=చెట్టుకొమ్మలయొక్క, ఆళి=పత్తియొక్క, సంగతి=స్త్రీమామకలవి, సురాగమానుషక్తి. సురా=మద్యముయొక్క, అగమ=రహితమగుటయొక్క, అనుషక్తి=సంబంధము, భావమునకొనునస్పృహయ, లేని=లేనట్టి, భానులు=స్త్రీలు, భామ=సత్యభామయైతే, సురాగమానుషక్తి. సురాగమ=పారిజాతపుష్పమందు, అనుషక్తి=అసక్తికలది, ఇట్టివారు, ఉందురు=ఉంచున్నారు

శా. భవ్యార్థాగమమంత్రతంత్రవిధులకొ-భావంబుదీపింపఁగా|
స్తవ్యశ్రీకరహామయాగమహితస్సందస్ఫురదవృత్తితో|
నవ్యాజోన్నతతై సదధ్వరహిత-వ్యాపారముల్మీటవా|
స్తవ్యల్వారసతుల్పురింబాలుతురెంచయజ్ఞపత్నుల్బలై
టీ. భవ్య...విధులకొ. భవ్య=మంగళములైన, అర్చ=అర్చములుగల, అగమ=శాస్త్రములయందలి, మంత్ర=మంత్రములయొక్కయు, తంత్ర=క్రియలయొక్కయు, విధులకొ=చేయుడములచేత- అనిపత్నీపరము, భవ్య=శాఁబోవునట్టి, అర్చ=ధనముయొక్క. అగమ=రావణముయొక్క, మంత్ర=అలోచనలయొక్కయు, తంత్ర=పనులయొక్కయు, విధులకొ=చేయుడములచేత- అనివేశ్యాపరము, భావంబు=అభిప్రాయము. పత్నీ- శృంగారభావము- వేశ్య, దీపించఁగా=ప్రకాశించఁగా, స్తవ్య...వృత్తితోకొ, స్తవ్య=స్తోత్రముచేయుడగిన, శ్రీకర=విశ్వరథమునుజేయుఁట్టి, హామ=హామములుగల, యాగ=యజ్ఞములయందు. మహిత=శ్రాజితములగు, ఛందః=వేదముల

యొక్క, స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, వృత్తితో = ప్రవర్తనముతో - పత్నీ
 పరము, స్తవ్య = స్తోత్రము - చేయఁదగిన, శ్రీక = శోభగల, రహమయ = రవా
 స్యప్రచురమయిన, ఆగమ = శాస్త్రమునకు - మంత్రశాస్త్రమునకనియార్థము,
 హిత = ఇష్టమును, ఛంద = ఆభిప్రాయముచేత, స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న,
 వృత్తితో = వ్యాపారముతో - వేశ్యాపరము, అవ్యాజోన్నతలై, అవి = గొ
 ఱ్ఱులచేతను, అజ = మేకలసమూహముచేతను, ఉన్నతలు = ఔన్నత్యముకల
 వారు - పాపహామమునకై గొర్ఱులను మేకలను యజ్ఞముచేయువారికి నుండ
 వలెను - పత్నీపరము, అవ్యాజ = కపటములేనివారై, ఉన్నతలు = గౌరవము
 కలవారు - వేశ్యాపరము, అయి = అయినదధ్య... వ్యాపారముల్. సత్ =
 యోగ్యమయిన, అధ్వర = యజ్ఞములకు, హిత = ఇష్టములను, వ్యాపారముల్ =
 పనులు - పత్నీ. సత్ = యోగ్యమగు, అధ్వ = మార్గముతోడ, రహిత = శూన్య
 ములగు, వ్యాపారముల్ = పనులు - వేశ్యా, మీఱ = అతీతయించెగా, ఎం
 చు = అలోచింపగా, యజ్ఞపత్నుల్ బలె = యజ్ఞములుచేయుసోమిదేవుల
 వలె, వాస్తవ్యల్ = నివసించియున్న, వారసతుల్ = వేశ్యాస్త్రీలు, పురి =
 పట్టణమందు, పాలుతురు = బిడ్డదుగు.

సీ. జడబారికలతోడ కడువేడుకలనుండు,

ప్రమథవల్లభునివై రాగ్యమెంత!

వెలిబ్బిజులెక్కిరిం - తలుసల్పఁదగునట్టి,

జలజసంభవునియా - చారమెంత!

తలవాంచికొనినాలు - కలుతోట్రుపడనిల్పు,

నురగధూర్వహునివా - క్రౌఢియెంత!

పగలెపుష్పిణియైన - పద్మనిగలసిభా,

సిలుహేళికర్తసా - క్షిత్వమెంత!

గీ. దక్షిణాశయోక్వపుడు-దరుగనట్టి
కుంభసంభవుగాంభీర్య-గుణము దెంత
యనుచుఁదమయోగ్యగుణములె-జనులుబాగడఁ
బొలుతురపట్టణంబున-భూమిసురులు॥

౧౮౫

టీ. జడజారికలతోడఁ—జడ=మందబుదిగల. జారికలతోడఁ—జారస్త్రీ
లతోడ అనియర్థము. జడజారి. లడలకభేదమువలన, జలజారి=చంద్రుని
యొక్క, కలసి=డఁ=పదియాఱవభాగముతోడనని యర్థాంతరము, కడు
వేడుకలఁ=మిక్కిలి యానందములచేత, ఉండు=ఉండునట్టి ప్రమథవల్ల
భుని=శివునియొక్క, వైరాగ్యము=విరాగత్వము. ఎంత=ఎంతటిది, వెలి
ద్విజులు=వెలిబెట్టబడిన బ్రాహ్మణులు, ఎక్కిరింతలు=అక్షేపణములు, అని
యర్థము. వెలిద్విజులు=తెల్లపిట్టలు, మాంసలనియర్థము. ఈయర్థమున ద్విజు
లని శ్లేషగావునఁ బ్రయోగించెంగాని యైనను సన్పత్తియుగాదు. ద్విజములని
యండవొప్పు ఎక్కిరింతలు=వాహనములు, సల్పఁ=చేయఁగానని యర్థాం
తరము. తగునట్టి = తగినవాడయినట్టి, జలజనంభవుని=బ్రహ్మయొక్క,
అచారము=మంచినడవడి, ఎంత=ఎంతటిది, తలవాంఛ=తలవంచికొని, నా
లుకలుతోట్రుపడఁ=జహ్నులుకొలుగుబోగా, అనియర్థము. పడగయెత్తున
పుడు తలవంచికొనుటయొ, శండునాలుకలగుటచే నాలుకలు తోట్రుపడు
టయు పాములకు స్వభావమని యర్థాంతరము. నిల్పు=ఉండునట్టి, ఉరిగ
ధూర్వహుని=శేషునియొక్క, వాక్ప్రౌఢి=మాటలశక్తు, ఎంత=ఎంతటిది,
పుష్పిణియైన=మునుగుతుయైన, పద్మిని=పద్మినీజాతిస్త్రీని, పగలె=పగటి
యందే, కలసి=సంయోగముచేసి, అనియర్థము. పగలె=పగటియందే, పు
ష్పిణి=పువ్వులుగలది, ఐన=అయినట్టి, పద్మిని=పద్మలతన, కలసి=కూ
డుకొని, భాసిలు=ప్రకాశించునట్టి, హేలి=సూర్యునియొక్క, కర్తసాక్షి
త్వము=యజ్ఞములయందలి యుపద్రవ్యత్వము అనియర్థము, పమలనుజూ
చుటయని యర్థాంతరము. ఎంత=ఎంతటిది, దక్షిణాశ—దక్షిణ=యజమా

మఁడిచ్చుద్రవ్యమందు, ఆశ=కోరిక, అనియరము. దక్షిణదిక్కిని యరాం
తరము ఒకప్పుడు=ఒక సమయమందును, తరుగవట్టి=తగ్గవట్టి, కుంభ
సంభవు=అగస్త్యునియొక్క, అగస్త్యుడు దక్షిణదిక్కుననుండునని ప్రసిద్ధి.
గాంభీర్యగుణము=బాగుగుండె గలుగుటయనుగుణము, ఆ దెంత=ఆ దెంత
టిది, అనుచు. తమయోగ్యగుణములె=తమమంచిగుణములె. జనులు=మను
ష్యులు, పొగడ=స్తోత్రముచేయుగా, భూమిసురులు=బ్రాహ్మణులు,
అష్టబ్రహ్మణులు=ఆవీటియందు, పాలుగురు=ఒప్పుదురు.

శా. పారావారతరంగరంగనటన-ప్రారంభసంభావిత!

స్ఫూర్తాదారసుధారసగ్రపనసం-పజ్జన్యచై తన్యసం!

భారోద్భంధురమంధరక్షీతిధర-ప్రత్యగ్రడింభంబులో!

నారాజిల్లుగజంబులప్పురములో-నశ్యచ్ఛౌంకచ్ఛవిన్ || ౧౯ ||

టీ. పారావార=సమద్రమయొక్క, తరంగ=తరంగములనెడు. రంగ=
రంగ సలమందు, నటన=నాట్యముయొక్క, తిరగడముయొక్క యనితర
ము, ప్రారంభ=ఆరంభమందు, సంభావిత=పుట్టుచున్న, స్ఫూర్త=అతిశయిం
చిన, ఉదార=విస్తారమగు, సుధారస=అమృతంసముయొక్క, గ్రపన=తిరు
టయొక్క, సంపత్=విస్తారముచేతను, జన్య=పుట్టిన, చైతన్య=ప్రాణముయొ
క్క, సంధార=భరించుటచేతను, ఉద్భంధుర=అతిశయములగు, మంధరక్షీ
తిధర=కవ్యపుగొండయొక్క, ప్రత్యగ్ర=నూతనములైన, డింభంబులోనాన్=
పిల్లలమాయనునట్లుగా, గజంబులు=వచుగులు, నవ్యత్ క్షీణించుచున్న, శ
శౌంక=చంద్రునియొక్క, ఛవిన్=కాంతిచేతను, అప్పురములోన్=ఆప
ట్టణములో, రాజిల్లును=ప్రకాశించును. క్షీణచంద్రుడు నిష్కళంకుడు
గావున స్వచ్ఛుడుగానుండునని మున్ను చెప్పబడినది. అష్టబ్రహ్మణులొనివి
తెల్లదేనులనితాత్పర్యము.

సీ. జాబిల్లిచిన్నంపు-బాబాహుమారంపు,

సరదారునియుదార-తరజవంబు!

శతకోటిధరువీటి-శతిధాటిజనినుధౌ,
 ఘమ్ముఁజెచ్చినమేటి-ఘనజవంబు|
 వలిజక్కవలకించు-విలుకానియనిసంచు,
 డెలుపువేల్పుతురంగ-ములజవంబు|
 బవరంబుభువివిటిఁ-దనిలించివిడువనం,
 టియరాతిఁద్రుంచుక-టియజవంబు|

గీ. నెంచక నెసంచరించును-నింద్రహయము|

పుట్టినట్టితలంబెల్ల-భూరిధూళి|

దార్చనొనాఖురమ్ముల-ధరఃకింద్రవిష్ట|

కొనుచువిలసిల్లునప్పరీ-ఘోటకములు||

—౨౦||

టీ. జాచిల్లి=చంద్రునియొక్క, చిన్నంపు=చిన్నమయిన లేడియనెడి,
 బాబా=గుఱ్ఱమును, హుమారంపు=సవారగునట్టి, సతచారుని=రాతుయొక్క,
 వాయువుయొక్కయనియర్థము, ఉదారతర=మిక్కిలిగొప్పదియగు, జవంబు=
 వేగమును, వలి=గుండ్రనయిన, జక్కవలకుఁ=చక్రవాకపట్టులకు, ఇంచువి
 లుకాని=చున్నధునియొక్క, ఆని=యొదముయొక్క, సంచు = అందమును,
 తెలుపు=తెలియఁజేయునట్టి, వేల్పు=దేవతయొక్క, సూర్యునియొక్కయని
 యర్థము. తురంగముల=గుఱ్ఱములయొక్క. జవంబుఁ=వేగమును. బవరంపు
 భువిఁ=యొదభూమియందు, వింటిఁ=ధవస్సును, తనిలించి=సంధానముచే
 సి, విడువఁ=వదలగా, అంటి = తగులుకొని- ఆరాతిఁ=శత్రువును-త్రుం
 చు=చంపునట్టి- కట్టియ=బాణముయొక్క, జవంబుఁ=వేగమును. ఎంచక
 నె=లక్ష్యపెట్టకుండగ నె- సంచరించుచుకొనుచు, ఇంద్రహయము =
 ఉచ్చైశ్రవము- పుట్టినట్టి=జన్మించినట్టి, తలంబెల్లఁ=సలమంతియు, గుము
 ద్రునునియర్థము. భూరి=విస్తారముగ, ధూళిఁ=దుమ్ముచేత, తార్చనోవాఁ=
 సంధానముచేయుటకేమో యరునట్లుగా కప్పటకేమోయని యర్థము. ఖుర

ములకాగిరిజలచేత - ధరణికోభూమిని. తవ్వితానుచుకా = బ్రద్దలగొట్టచు,
అస్పృశ్యభూతికములు = అపట్టణములోని గుఱ్ఱములు - విలసిల్లక = ప్రకాశింపను.

చ. సరసపదక్రమమ్ములుబొ-సంగెడిసాంగతురంగపుంగవూ|

త్కరములుపద్ధరాగములు-దారకళందగుపుష్యరాగముల్
బరగునవక్రచక్రములు-వాటిలియున్న పురీరధాళికిం|

గురధముతున్నలై నవతః-గ్రుంకినసాటియనంగఁడెల్లునే||

టీ. శివుఁడు శ్రీపురసంహారము సేయునపుడు భూమి రథము చేదములు గుఱ్ఱములు, సూర్యచంద్రులు చక్రములునైనవి. ఆయర్థమునే ఈపద్యమందు వివరించుచున్నాఁడు. సరసపదక్రమమ్ములు, సరస=సారస్యముగల, పదక్రమమ్ములు=పాదవిన్యాసములు, అనియర్థము. సరస=సముతోఁగూడిన, పద్ధపదమ్ములును, క్రమమ్ములు=క్రమపాఠములును, అనియర్థమిది. పాసంగెడి = ఒప్పునట్టి, సాంగ=సంపూర్ణావయవములుగల, తురంగపుంగవ = అశ్వశ్రేష్ఠములయొక్క, ఉత్కరములు = సమూహములు, అనియర్థము. సాంగ = శిఖాదిక్షడంగములతోఁగూడిన. తురంగపుంగవోత్కరములు = ముందుభూరథమును జెప్పఁబోవుచున్నాఁడుగావున నిచట చేదముననియర్థము. పద్ధరాగములు = పద్ధరాగమాణిక్యములు, ఉదార = విస్తారమయిన, కళిక=కోభచేతను, తగు=ఒప్పుచున్నది. పుష్యరాగముల్=పుష్యరాగమాణిక్యములును, పరగు=ఒప్పునట్టి, అవక్ర=వంకరలేని, చక్రములు=రథాంగములనియర్థము. పద్ధరాగము = పద్ధములయందనురాగములు, దారకళిక=భార్యా విలాసముచేతను, తగు=ఒప్పునట్టి, పుష్య=పుష్యమీనక్షత్రమందయిన, రాగముల్=అనురాగములు, పరగు=ఒప్పునట్టి, ఈరెండు విశేషణములును సూర్యచంద్రులను దెలుపుచున్నవి. అట్టి, అవక్రచక్రములని అర్థమిది, వాటిలి=అశాకూలించియున్నట్టి, పురీ=పట్టణమందలి, రధ=రథములయొక్క, అళికి=పక్షికి, కురథము=భూమియనెడి

రథము. అనియర్థము. కున్సితమగురథమనియరాంతరము ఇచట “రథమదయోశ్చ” అనుమాత్రముచేత, కదాదేశమురావలసియొన్నను, శ్లేషస్థలముగావున పదరెనుగాని యుచితముగాదు తున్క-లై=ముక్క-లై నవతక్=తోమి యగుటచేత. కున్సిత=అణగిపోలే, అనఁగాభూమి నఖండములైన ముద్రమున మునిగిపోవుచున్నదని తాత్పర్యము పాటియంగక=సమాకమగుటకు చెల్లనే=తగునా.

ఉ. భల్లవిశ్లేలనంబుకర-పల్లవఃపాళినిమల్లివల్లరీ!

శ్లేలనతుల్యమైయనుల-బెల్లుగనెల్లెడనుల్లసిల్లుచుక!

క్షుల్లకభూమివల్లభుల కోటులకుస్మృతకోటికోటియై!

యుల్లసిల్కనమీకపటు-లోప్పమరీప్పరినుద్భటుల్ భటుల్॥

టీక భల్లవిశ్లేలనంబు=బల్లమయొక్కగ్రీష్మకము, కరపల్లవ=చిగురువంటి హస్తమయొక్క పాళిక=ప్రదేశమందు, మల్లివల్లరీ=మల్లిపూవుల గుత్తియొక్క, శ్లేలన=త్రిప్పటతోడ, తుల్యమై=సమామై, బల్లమును పువ్వువలె, తేలికగాద్రిష్టమందీరని తాత్పర్యము. అనులక=యౌధములయందు, పెల్లుగక=విస్తారముగా, ఎల్లెడక=అన్నిచోటుల, ఉల్లసిల్లుచుక=ప్రకాశించుచు, క్షుల్లక=అల్పలయిన, భూమివల్లభుల=రాజులయొక్క, కోటులకుక=కోట్లకు, శతకోటి=వచ్చాయౌధములయొక్క, కోటియై=కోటిసంఖ్యయై, ఉల్లసిల్క=ప్రకాశించిగా, నీరుత్రిష్టబల్లము రాజులకు కోటివచ్చాయౌధములవలె గావించుచున్నదనితాత్పర్యము. సమీక=యౌధములయందు, పటులు=సమర్థులగు, ఉద్భటుల్=గర్విష్టులగు, భటుల్=జోదులు, అప్పురిక=ఆపట్టణమందు, ఒప్పుచును ప్రకాశింతురు.

నీ. పాదలపై బాదలుతు మైదలసమ్మదలన,

స్పృదులగాసములనొప్పదలసలరి!

గిరులపై వరలు పెంచరులనిర్మ గులతుం,

పురులచల్వలపరం-పరలనరిసి

యతులపుష్పి తలసల్ల తలసంతతులనం,

గతులనుబ్బునుగంధ-తతులనెససి

తొవలకై దువులసన్నువలమేల్చువులకై,

రవులకొల్పగమన్త-ధువలపించి

గీ. చటులపాటీరకోటర-నటనఘటన

కనదహివధూటికాపీటి-కానికాయ

సారభాసారములమీఱు మారుతములు

దనరునతలంబునా నాజ-ధానియండు

౨౩॥

టీ. పాదలపై = పూచుపలపైని, పాదలు = న్నదీబొండునట్టి, తుమ్మెదల = తేంట్లయొక్క, సన్నుద = సంతోషముచేతను, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, మృదుల = మృదువులను, గానముల = పాటలయొక్క, సంపదల = విశేషములచేతను, అలరి = సంతోషించి, గిరులపై = కర్వతములమీద, వరలు = ప్రకాశించుచున్న, పెంచరుల = పెద్దగుహలయందలి, నిర్మగుల = ప్రవాహములయొక్క, తుంపుగుల = బింగువులయొక్క, చల్వల = శైశ్యములయొక్క, పరంపరల = పజ్జులను, ఆరసి = చూచి, అతుల = సామ్యములేట్టియు, పుష్పి = పూచిట్టియు, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, లతల = తీమలయొక్క, సంతతుల = సమూహములయొక్క, సంగతుల = కలయికలచేతను, ఉబ్బు = ఆతీతయించుచున్న, సుగంధ = సుంచివాసలయొక్క, తతుల = సమూహములను, ఎసి = పొంది, తొవల = కలువలనెడి, కైదువుల = కైదులను, అన్నువల = చిన్నచిన్నవియగు, మేల = మంచివియగు, చవులకై = నుమలకై, రవులకొల్పగ = ప్రజ్వలించజేయుటకు, మన్తధూ = మరునీ, వలపించి = ప్రీతిగలవానినిగాఁజేసి, చటుల = చంచలములగు, పాటీర = మంచిగందపుచెట్లయొక్క. కోటర = తొ

జ్జలముందు, నటన=నాట్యముయొక్క, ఘటన=కలయికచేతను. కనత్=ప్రకాశించుచున్న, అహివధూటికా=నాగకన్యకలయొక్క, వీటికా=తాంబూలములయొక్క, నికాను=సమాహముయొక్క, సౌరభ=పరిమళములయొక్క, ఆసారములకొ=ధారావహములచేతను, విస్తారములచేతననియర్థము నాగకన్యకలవాయువును. శినివద=పడచే వానినోళ్ళయందలి తాంబూలపు పరిమళము వాయువులకంటివదనితాత్పర్యము. మీను=ఆతిశయించునట్టి, నూనెయి=వాయువులు, ఆరాజధానియందుకొ=ఆపట్టణమందు, సంతితులకొ=ఎల్లప్పుడును, తనరు=ఒప్పును.

అయ్యగృహి.

బంగరులరంగలను-ముంగిటియరుంగులకు,

రంగటనభంగురప-తంగమణిమాలా|

సంగతినభంగమయి-పొంగుచు వెలుంగుమడు,

లంగళనెసంగునవ-లుంగలవలీనా|

రంగములశృంగముల-సంగులుకురంగముల,

కుంగొలనిచెంగలువ-లంగలసుగంధా|

సంగమునకుంగిరిగొ-నుంగొమడుభృంగములు,

మంగళమృదంగముల-భంగిఁబురినెప్పుకొ||

టీ. బంగరుల=బంగారములయొక్క, రంగు=కాంతి, అలరు=ఒప్పుకట్టి ముంగిటి=ప్రాంగణమందలి, అరుంగుల=అరుగులయొక్క, కురంగటకొ=సమీపమందు, అభంగుర=విరిగిపోనట్టి, పతంగమణి=నూర్యకాంతిమణి కిక్కిములయొక్క, మాలా=పంక్తులయొక్క, సంగతికొ=కలయికచేత, ఆభంగమయి=చెడిపోయి, పొంగుచుకొ=ఆతిశయించుచు, వెలుంగు=ప్రకాశించునట్టి, మడులకొ=పాదులయందు, కళకొ=శోభచేత, ఎసంగు=ఒప్పునట్టి, నవ=కొత్తవియగు, లుంగ=పుల్లమాదీఫలపు చెట్లయొక్కయు, లవలీ=ల

తావిశేషములయొక్కయు, వారంగముల=వారింజ చెట్లయొక్కయు, శృంగముల=శిఖరములనున్నవిగ, కుసుకు=శోభింనుమన, రంగములకు=పక్షిశయనము, కొల=సరస్వయొక్క, చెంగలువలకు=ఎత్తులువలయుండు, కల=శిష్టి గుగంధ=మంచినగుళయొక్క, ఆంగము=కుం=సంబంధమునకు, గిరికొన=మల్లువగుకొనుమన్న, కొనుడు=లేతగు, భృంగము=తుమ్మెదలు, మంగళ=కుభనిమిత్రములగు, మృదంగములభంగి=మద్దలవలె, పురిక=పట్టణమందు, ఒప్పుక=ప్రకాశించును.

క. ప్రతినియతిగు ప్రిమదనవ!

రతసమరహితాధికామ-రమణీవరణో!

ద్యతసిద్ధకేతనములక!

క్షీతినప్పరియోప్పగలశ-శిఖరద్యుతులక!

పా॥ ప్రతి.....నములక, ప్రతినియతి=ప్రత్యేకనియమముచేతను, గుప్తి=రహస్యమందు, మద-మదముచేతను, నవ=నూతనములగు, రత=సంభోగములయందు, సమరహిత=సామ్యములేని, అధికామ=పాండవజిహ్వాముగల, రమణీ=స్త్రీలయొక్క, వరణ=వరించుటయందు, ఉద్యతి=ప్రయాణించుచున్న, సిద్ధ=జేపయోనివిశేషులయొక్క, కేతనములక=గృహములచేతను, కలశశిఖరద్యుతులక, కల=ఉన్నట్టి అనగా వ్యాపించుట్టి ఇది తెలుగుశబ్దముగావున మిశ్రసమాసము] శశి=చంద్రునిచేతనున్న, ఖరద్యుతులక=నూతనవిచేతనున్న, క్షీతిక=భూమియందు, అప్పుర=అయోవధి ప్రస్థపురము, ఒప్పుక=ప్రకాశించును.

సీ. ప్రతి...నములక, ప్రతినియతి=ప్రత్యేకపు యేర్పాటులగు, గుప్తిమతీ=కావలిగల, అనవరత=ఎల్లప్పుడు, సమం=యుద్ధమునకు, హిత=అనుకూలమైనట్టియు, అధిక=పాడవయ్యుట్టియు, అమరమణి=ఇంద్రునిలమణివ్యములతోఁగూడిన, వరణ=పారికారమందు, ఉద్యతి=మీదుగాయోత్తబడినవై, సిద్ధ=సిద్ధములైయుండు, కేతనములక=జెండాలుచేతను. కల

శశిభరద్వాజులన్, కలహఃగోపురములయందుంచెడు కుంభములతోగూడిన.
శిఖర=శిఖరములయొక్క, ద్యుతులక్=కాంతులచేత తీరినప్పురియొప్పును.
సీ కొనగోరెదనునాటి. కునుమమియ్యవెబోటి,

యావసంబునను-గోరంటలేదు.

కొమ్మల్లవపాళి-నమ్మవేలనెకాంచ,

నమ్ములొసంగక-నమ్మరాదు.

నుదతియిచ్చుచుగుత్తు-లొదవుమీనీవిని,

కిచ్చెదనెపుడై న-నిపుడునిలువు,

బాలనీవలనరసాల సత్త్వముగంటి;

మావిహారములందు-మనసుగలదె!

గీ యనుచుదమతమతమడెల్పి కొనుచువచ్చు!

విటులనిటులలితోక్రిసం. ఘటనపటిమ!

నాదరింపుచుఁగులుకు.టాయ్యాగములను!

పొలతులమ్ముకరగిశ్శబువులచట!

టీ. ఈపద్యమునందు శ్లేషభంగిచే పువ్వులమ్ము స్త్రీలకును విటగాండ్ర
కునునుక్రిప్రత్యక్షము. పురుషుడు బోటి=ఓచిన్న దానా, కొనగోరెదను=కొనలు
కువేడుకకలవాడనైయుంటి, నాటికి సును=అరోజు=జాచినపువ్వు.
ఇయ్యవే=ఇప్పుడుయర, కొనగోరు=గోరుచిహ్న, ఎడమ=పుష్పము
మందు, నాటి=శ్రుచ్చ అనియర్థాంతరము, స్త్రీ బౌక్=బాగుగను
న్నది, వసంబున=పువ్వుల తోటయందు, గోరంట=గోరంటచెట్టు,
లేదు=లేదు, అనియర్థము, యావసంబున=జవ్వనముచేతి, గోరు=నఖము
అంటలేదు=శ్రుచ్చుకొలేదు అనియర్థాంతరము, పు. కొమ్మ=ఓచిన్నదా నా
లేక కొమ్మ=శాఖయొక్క, పల్లవ=చిగుళ్ళ యొక్క, పాళి=వరుసకు, అత్త

వేలనే=ఎందుకుచేత విక్రయించవలసియర్హము. కొమ్మచిన్నదానా, పల్లవ=
 విటు యొక్క, పాళిన్=జ్జీని, నమ్మవేలనే=ఎందులకువిశ్వసించవేయని యు
 రాంతరము స్త్రీ-కాంచనమ్ము=సంపగిపువ్వులు, ఒసంగిక=ఇయ్యక. అమ్మ
 రాదు=విక్రయించ గూడదు, అనియరము కాంచనమ్ము=బంగారములు,
 ఒసంగిక=ఇయ్యక, నమ్మరాదు=విశ్వసించగూడదు, పు సుదశి=మంచిప
 లునుసగలయొచ్చినదానా, ఇచ్చన=కొరిక చేత. గుత్తులు=పువ్వుగుచ్చ
 ములు, ఒకపుమీ=ఉపయోగించునూ అనియరము, ఇచ్చనగుత్తులు=ఈస్త
 నగుచ్చముల అయరాంతరము, స్త్రీ- నీవినీసంబంధమైనవి, ఎప్పుడెవ్విక్ర=
 వికాలమందైన, నీకిచ్చెదక్=నీకొసంగనను, ఇప్పుడు=ఈవేళ, నిలువు=
 ఆగు, అనియరము, నీవ=వోదముడి, నీకిచ్చెదక్ అనియరాంతరము, పు,
 బాల=ఒచ్చిగానా, నీవల=నీవల్ల, రసాల=తియ్యమామిడిపండ్లయొక్క
 సత్త్వముక్=స్వభావమును, కంటిక్ చూచినాని అనియరము, రసాలసత్త్వముక్,
 రస=శృంగారసముచేతనైన, అలసత్త్వముక్=మాంద్యమును, అనియరాంతరము
 స్త్రీ, నావి=నామిడిపండ్లయొక్క, హారములందుక్=భోజనములందు, మనసు
 కలదె=ఇచ్చయ్యదా! అనియరము మావిహారములందుక్=మాక్రీడలయం
 దు అనియరాంతరము, అనుచుక్=ఇట్లుపలుకుదు, తమతమతమిక్=తమ
 యొక్కకామమును, తెల్పికొనుచుక్=ప్రకటించేయుచు, వచ్చు=చేగునట్టి
 విటులక్=విటుగాండ్రును, ఇటు=ఈప్రకారము, లలితోక్తి...పటిమిక్
 లలిత=విలాసములుగల, ఉక్తి=పలుకులయొక్క, ఘటన=కూర్చుటయం
 దు, పటిమిక్=పానుర్భవముచేత, ఆదరింపుచుక్=గౌరవించుచు, కులు
 కుటాయ్యాములను, కులుకు=శృంగారముగల, ఒయ్యారములను=విగా
 నములచేత, పాలకులు=స్త్రీలు, అచటక్=ఆపట్టణమున, అంగశృంగ=
 దుకాణములయందు, పువ్వులు=పువ్వుములు, అమ్మదురు=విక్రయింతురు.

నీ. గుప్పగుప్పనకప్ప-లప్పలించెమడదల్,
 నల్ల ముట్టులభాలి-నుల్లసిల్ల!

సబ్బరంబుగనుబ్బ-గబ్బిగుబ్బలగుబ్బ,
పలుహారములుధార-లలవిసలర;

ముందుముందుగచిందు-లంకునంనురుకావి,
పావడల్ మణిచాప-భంగినమతి!

ప్రత్నరత్నవిచిత్ర-బహుమేఖలార్పులా,
తా-రంబులుగుముల-గరిమనెప్ప!

గీ. పెల్లుగలహంసకంబులు-దల్లడిల్ల!
చంచలలుగాకధరణిపై సంచరించు!
మించులనజంచలాక్షులు-మేటిస్తాధ!
కోటి నెప్పచునుండుర-న్వీటనెవుడు॥

టీ గుష్టుగుష్టు=తరుచుతరుచుగా, కష్టులు=వలుపులు, ఆవరించె
డి=క్రమ్మ ట్టి, జడల్=జటలు, మబ్బులభౌతిక=మేఘములవలె, ఉల్లసి
ల్ల=ప్రకాశింపగా, అబ్బరంబుగా=అశ్చర్యముగా, ఉబ్బు=పొంగుట,
గబ్బి=పెద్దవియగు, గుబ్బుల=స్తంభములయందు, గుబ్బు=కదలుమండెడు, పలు=
విస్తారములగు, హారములు=ముత్యపుసరులు, ధారలలవి=నీరధారలవలె,
అలరన్=ఒప్పుగా, నుండుముంగుగ=యెట్టయెదురుగా, చిందులు=తూల
డములను, అందు=పొందుట, చందురుకా=లేతయెరుపుగల, పావడల్=
గాగరాలు, పాణిచాపభంగి=ఇంద్రధనుస్సువలె, ఆమర=ఒప్పుగా, త్రి=
ప్రకృత్యులుయన, రత్న=మణులచేతి, విచిత్ర=చిత్రములగు, బహు=విస్తారము
లగు, మేఖలా=మొలనూళ్లయొక్క, యులాతా-రంబులు=యుల్లుమును ద్వీప
లు, ఉరుములగరిమ=గర్జనములయొక్క అత్యయముచేత, ఒప్పు=ప్రకా
శించుచుండగా పెల్లుగల్గి అత్యయముగల, హంసకంబులు=కాలికదీయము
లనెడు, అంచలు-తల్లడిల్ల=తొట్టుపడగా, చంచలలుగాక=కదలునవి
గానుండ, ధరణిపై=భూమిపమున, సంచరించుతిరుగుకట్టి, మించులన=మె

రుపులనునట్లుగా- చంచలాక్షులు-స్త్రీలు- అవ్వీటకొ-అపట్టణమునందు, ఎ
పుడుకొ-నిత్యమును- మేటి-శ్రేష్ఠమును సాధకోటికొ-చాలామేడలయిం
దు లేక మేడచివరయందు ఒప్పుచుందురు-ప్రకాశించుచుందురు.

క. మహిభృత్పతియేలుబుకొ!

మహిమోన్నతిజనకుడాగ-మన్దగితాంచ!

దృహులహరిభక్తియోగా!

వహితమహాప్రాధిమహిమ-వంతుడనంగ!

సా- మహిమోన్నతి జనకుడు- మహిమ=సామర్థ్యముయొక్క- ఉ
న్నతి = ఔన్నత్యమునకు- జనకుడు = పుట్టించునట్టి, హిమవతుడనం
గకొ = హిమవంతుడననట్టి, మహిభృత్పతి = పర్యవర్తకాజు - ఆగమ.....
ప్రాధిమకొ- ఆగమ=వృక్షసముదాయముచేత- సగిత=కష్టపడి, అంచల్ =
ప్రకాశించుచున్న- బహులవిస్తారములగు- లహరి = ప్రవాహములయొక్క-
భక్తి = రచనలయొక్క- యోగ = సంబంధమందు - అవహిత = జాగరూ
కమయిన-హహల్ = గొప్పదైన- ప్రాధిమకొ = వహించుటచేత- పుకొ =
పట్టణమును- ఏలకొ = పరిపాలించును

సీత. మహిమోన్నతి-మహిమ=సామర్థ్యముయొక్క, ఉన్నతి=ఔన్న
త్యముగల, జనకుడు=జనకుడనే పేరిగల, మహిభృత్పతి=రాశ్రేష్ఠుడు
ఆగమ...వంతుడు, ఆగమ=శాస్త్రములచేత, సగిత=వాస్తవముగా, అం
చల్=ఒప్పుచున్న. బహుల=విస్తారమును, హరిభక్తి=విష్ణుసేవయందును, యో
గ=అష్టాంగయోగములయందును, అవహిత=జాగరూకమయిన, మహల్
గొప్పదియగు, ప్రాధిమ=నేర్పుయొక్క, మహిమవంతుడు=మహత్త్వముగల
వాడు, అంగకొ=అనునట్లుగా పుకొనేలకొ.

ఉ. చల్లనివాడుపాదముల-చాయలుకేరినెల్లవారికొ!

గొల్లలుగాంగనూత్తికలు-గొబ్బునమాంసకకంకణంబులు!

జల్లెడువాడువాహినుల-సంఘటనంబ్రతికూలవర్తన!

క్షుల్లకభూమిభృత్కులము-క్రుంగగజేయునతండుమేదిని?

సా॥ అతండు=అహిమవంతుడు, మేదిని=భూమితుండు, చల్లని
వాడు=మంచుకొండయగుటచేతైశ్వర్యముగలవాడు, పాదములచాయలకొ-
పాదముల=దగ్గఱనుండు చిన్నగుట్టలయొక్క, చాయలకొ=నీడలతుండు,
చేరినవారికికొ=పచ్చినవారికి, కొల్లులుగాగొకొ=సమృద్ధిగా, ఊర్తికలు=
నీటితులలు, హంసకకంకణంబులుకొ- హంసక=చిన్నహంసను, కంక
ణంబులుకొ=ఉరకబిందువులును, గొబ్బనకొ=త్వరగా, చల్లెడువాడు=
చిమ్మువాడు, వాహినులసంఘటనకొ, వాహినుల=నదులయొక్క, సంఘ
టనకొ=కూర్పుచేత, ప్రతి...కులముకొ, ప్రతికూల=నిరీతిదురుగా, వర్త
న=ఉనికిగల, క్షుల్లక=చిన్నవియగు, భూమిభృత్=పర్వతములయొక్క,
కులముకొ = సమూహమును, క్రుంగగజేయుకొ=కూలిపోవునట్లుగా
జేయును.

నీత. అతండు=అజనకుడు, చల్లనివాడు=సరసమైన యంతఃకరణ
ముగలవాడు, పాదములచాయలకొ=కాశ్యపమీపములయందు, చేరినకొ=
సమీపించిగా, పల్లవారికికొ=అందఱికి, కొల్లులుగాగొకొ=సమృద్ధిగా,
ఊర్తికలు=శింగరములు, హంసకకంకణంబులుకొ, హంసక=కాలికడి
యములు, కంకణంబులుకొ=చేతికడియములును, చల్లెడివాడు=విస్తారము
గానిచిమ్మువాడు, వాహినులసంఘటనకొ, వాహినుల=నేలయొక్క, సం
ఘటనకొ=కూర్పుచేత, ప్రతికులముకొ, ప్రతికూల=నిదిరించెడి, వర్తన=
సంచారముగల, క్షుల్లక భూమిభృత్కులమునకొ=కొద్దిరాజులగుంట్లను, క్రుం
గగజేయుకొ.

సీ. కుండములనితార-విందములమృణాళ,

బృందములనువయ-స్వ్వందములను!

రంగమ్మలసుధాత-రంగమ్మలనభస్తు,
 రంగమ్మలసురసా-రంగమ్మలను|
 హారమ్మలశరద్వి-హారమ్మలనుగాంగ,
 పూరమ్మలఘనక-పూరమ్మలను|
 సూనమ్మలఁగళావి-తానమ్మలనుకుప్రె,
 తానమ్మలసురసం-తానమ్మలను||

గీ. సాగనుమగరాలనిగరాల-నిగనిగలను|

మిగులనలరారునలరాల-తగువగలను|

బెగడిపొగడొందునెల్లెడ-జగతినతని|

పరమహిమహృద్యశోభాప్రభావగతులు||

పా|| అతని=అహిమమంతునియొక్క, పరమ...గతులు, పరమ=ఉత్కృష్టమైన, హిమ=మంచుచేత, హృద్య=మనోహరమగు, శోభ=సాగముయొక్క, ప్రభావ=అతిశయముయొక్క, గతులు=రీతులు, కుదమ్మలన్=మల్లిపువ్వులను, సితారవిందములన్=తెల్లతామరలను, మృణాళ=తామరతూండయొక్క, బృందములన్=సమూహములను, పయస్వ్యుడమాలను, పయః=పాలయొక్క, స్వంప్రములను=ప్రవాహములను, రంగమ్మలన్=తగిరములను, సుధాతరంగమ్మలన్=అమృతపుకరములను, నభస్తురంగమ్మలన్=ఉచ్చైశ్రవములను, సురసారంగమ్మలను=విరావతములను, ఇచట ఉచ్చైశ్రవమును నైరావతమును నొక్కటొకటియైనను బహువచనములుచెప్పుటయొక్కోకదానిచేగాక యిట్టివియనేకములయినను వానినిఁగిరిసింపఁగలదినియతికయొక్కీకయియనియెఱుంగివలయును హారమ్మలన్=ముత్యములనుగులను, శరద్విహారమ్మలను, శరత్=శరదృతువుయొక్క, విహారమ్మలను=విలాసములను, గాంగపూరమ్మలను, గాంగ=గంగాసంబంధులను, పూరమ్మలను=ప్రవాహములను, ఘనకర్పూరములను, గోప్పకర్పూరములను, సూనమ్మ

లక్=చుల్లిచెందలగుపూవులను, కళావితానములక్=చంద్రకళల సమాహములను, ఉడుప్రతానములక్=చక్షురసమాహములను, సురసంతానములను, సుర=దేవతలయొక్క, సంతానములను=కల్పపుత్రములను, సాగను...నిగలను, సాగను=చక్కనైన, మగరాలనిగరాల=శ్రేష్ఠవజ్రములయొక్క, నిగలను=కాంతులను, మిగుల...వగలను, మిగులక్=విస్తారముగా, ఆలరారు=ప్రకాశించుచున్న, నెలరాల=చంద్రకాంత మాణిక్యములయొక్క, తగు=అనుకూలముగు, పగలను=విలాసములను, తెగడి=తిరస్కరించి, జగణ్=ఘామియందు, ఎల్లెడక్=అంతటను, పొగడ్చొందుక్=స్తోత్రముచేయుచును,

సీత|| అతని=అజనకునియొక్క, పర...గతులు, పర=శత్రువులయొక్క, మహిమ=సామర్థ్యమును, హృత్=హరించుచున్న, యశః=కీర్తిలయొక్క భా=కాంతులయొక్క, ప్రభావ=సామర్థ్యముయొక్క, గతులు=రీతులు, శేషము సమావము.

క. ధరణీభృతృతికటకం|

బగుదై తగుసంగరాజ-తాశ్వాసపదా|

తిరుచిరమైగజసంతతి|

సరసతరులకప్రమేయ-సౌఖ్యావహమై||

పా|| ధరణీభృతృతికటకంబు, ధరణీభృతృతి=పరవ్రత రాజైనిహిమవంతునియొక్క, కటకంబు=కఠిన్బప్రదేశము, సంగ...రుచిరమై, సంగ=సంభాగముచేతను, రాణితి=ప్రకాశించుచున్నచారియొక్క, ఆశ్వాసః=అలయిక్ తీర్పుటకయిన, పద=స్థానములచేత, అతిరుచిరమై=మిక్కిలిమనోహరమైనదయి, గజసంతతిన్, గజ=ఏనుగులయొక్క, సంతతిన్ సమాహముచేత, సుందరయలకున్, సతసంబలముతోబూడి, తరులకున్=చెట్లకు, అప్రతేయసౌఖ్యావహమై, అప్రమేయ=ఎన్నశక్తియకాని, సౌఖ్య=సుఖమునకు

అవహమై=కలుగఁజేయునదియై, ఏనుగులుచెట్లను విరచివేయుటలేదనుట,
అరుదైతగుణ=అశ్చర్యమయియుండును,

సీత॥ ధరణీభృత్పతికటకంబు, ధరణీభృత్పతి=రాజశ్రేష్ఠుఁడయిన జన
కునియొక్క, కటకంబు=పట్టణంబు, సంగ...గుచిరమై, సంగర=యొద్ద
మందు, అజితజయించఁబడని, అశ్వ=గుఱ్ఱములచేతను, ఆస=రథములచేతను
ఆసహపశశశేతనుధాతువువయి నధికరణారమునందు ఘోషచేసి దీనియందు
కూర్చుందురు అనియర్థముచేయఁగా రథమనియర్థముచెప్పవచ్చును. పదాశి-
కాల్పముచేత. రుచిరమై=మనోహరమైనదై, గజసంతతి=ఏనుగులయొ
క్కసమాహమచేత, సరసతరులకు=మిక్కిలిరసవంతులకు విశ్వర్యముక
లవారికియని యర్థము. శేషముసమావము.

చ. ధవళతనూర్ధ్వపుండ్రములు-దారమహాదరచక్రముద్రసా॥

ర్జవభుజగాహితప్రథిమ-సత్తులసీననమాలికల్సదా॥

ప్రవిలసితంబుగాఁబృథుల-పన్నగరామలకీరముల్స్వవై॥

భవములనింపుఁదెల్పనతి-భాగ్యములందగునారఁడెప్పడు॥

పా॥ ధవళత=తెలుపుచేత, ఊర్ధ్వపుండ్రములు=పైనుండుతెల్లతామ
రలు, తారక=కదిసియుండఁగా, మహాదరచక్రము, మహల్=గొప్పదియ
గు, దర=గుహలయొక్క, చక్రము=సమాహము, ఉద్రసా...ప్రథిమ, ఉ
ద్రసా=ఉన్నతధాతులయొక్క అర్జవ=తిన్నదనముగల, భుజగ=పాము
లచేత, ఆహిత=తీసుకొనిరాఁబడిన, ప్రథిమ=అతిథియము, అనఁగా ఆశం
డయందున్నతధాతులయందుఁ బాములుపొగిపొడపుగానున్నవని తాత్పర్య
ము. సత్తులసీననమాలికల్, సత్=మంచివగు, తులసీ=తులసిచెట్లయొక్క,
వ=తోటలయొక్క, మాలికల్=పద్మలు, సదా=ఎల్లప్పుడు, ప్రవిలసితంబు
గా=ప్రకాశించుచుండఁగా, పృథు...రామలకు, పృథులు=విస్తారములై
న, పన్నగ=పాములయొక్క, రామలకు=స్త్రీలు, పాగళవ్యకలకమట, ఈ

రమణ్ = పొద, స్వవైభవములక్ = తమయొద్దాయములచేత, ఇంపుఁ బల్పక్ = సంతోషముకలిగించఁగా, ఆతఁడు = ఆహిమవంతుఁడు, అతిభాగ్యములక్ = గొప్పయిదృష్టములచేత, తగుక్ = బిప్రము.

సీత. ధవళ...ద్రములు, ధవళ = తెల్లనైట్టి, ఇదియూర్ధ్వపుండ్రమునకువిశేషణము. తను = శరీరమందలి, ఊర్ధ్వపుండ్రములు = నిలువుబొట్లును. ఉదా...ముద్ర, ఉదారః = విస్తారముగా, మనాత్ = ప్రశస్తమగు, దర = శరభముయొక్కయు, చక్ర = సుదిర్భవచక్రముయొక్కయు. ముద్ర = ముద్రక. సార్జవ...ప్రధిమ. సార్జవ = తిన్నదనముతోఁగూడిన, భుజ = బాహువులయందు, గాహిత = ప్రవేశింపఁజేయఁబడిన, ప్రధిమ = అతిశయము, సత్తు...లికల్. సత్తులసి = మంచుతులసిదళములతోఁగూడిన, వనమాలికల్ = ఆకులునులిబువ్వులుంజేర్చినదండలు, సదాప్రవిలసితంబుగాఁజేయెల్లపునుబ్రకాశించునట్లుగా, పృథు...కీరమల్, పృథు = విస్తారముగా, లపత్ = పలుకుచున్న, ఎగర = పట్టణమందలి, కీరముల్ = చిలుకలు, స్వవైభవములక్ = తమగొప్పతనములచేత, ఇంపుఁ బల్పక్ = శోభనియ్యఁగా ఆతఁడు = ఆజనకుఁడు ఎప్పుడుక్ = ఎల్లపుడు. అతిభాగ్యములక్, ఎతి = మస్కారములను, భాక్ = పొందునట్టి, యములక్ = మునులనుగూర్చి, తగుక్ = అనుకూలించును.

క. అతఁడునుమేరుజహేమ!

ద్యుతిమేననుగొప్పనక్షాఘ-నౌన్నతిఁగమలో!

న్నతిమొగమునఁదగుమగువను!

గృతియైవరియిం చెనత్య-ధృతినామహితః॥

హి అతఁడు = ఆహిమవంతుఁడు, సుమేరుజక్ = మేరుపర్వతపుత్రికయొకటియు, హేమద్యుతిక్ = బంగారమువంటికాంతిగలిగినట్టియు, నౌన్నతిక్ = తరుమునందు, ఘనోన్నతి, ఘన = మేఘములయొక్క, ఉన్నతి = పైన్నత్యమును, మొగమునక్ = ముఖమునందు, కమలాన్నతి = పద్మముయొక్క

యా ౨ త్యమును, తను=ఒప్పునట్టి, సత్యధృతి=నిజమగున ధైర్యముగలది.
నాన్=అనిగా, మహితన్=పూజ్యురాలయిన, మేన్=మేయను పేరుగ
ల, మరువను=స్త్రీని, కృతియై=సేర్పరియై, వరియించెన్=వివాహ
నాయును

నీత. అతఁడు=అజనమఁడు, మేనమ్మకిరీరమంను, సుమేనుజ=మేనుగద్య
ని, సుమేనుజ=మేనుపర్వతమందుఁబుట్టిన, హేమ=బంగారముయొక్క
ద్యునికాంతి, సత్యధృతి నానహితన్=సత్యధృతి నామ=సత్యధృతియను
పేరుచేత, హితన్=ఇప్పురాంను, శేషముసమాము.

నీ మగరాలనిగరాల-జగిల్లెలఁదగుమేలు,

ధనదపాధములొక్క-దారి వెలుంగ|

పగడంబులుగడుఁబూ-సఁగుడంబరమురంగ,

యువతిశాలలయొక-చెరొరమీర|

పెలముత్రైముల మొత్త-ములపాత్తునభుకొత్తు,

గాంధర్వశాలలొ-క్కటఁజెలంగ!

నును కెంపుగలకెంపు-లనుమారునిద్యాధ,

రాగారహిత మొ-క్కవనినిలువ|

గీ నిప్పగిదిసర్వసంపద-లింపునింప!

సతినినగరుచిరస్ఫూర్తి-నభినుతింప|

సలవిగాదీధాణిమోయ-చిలువకైన|

సలువకైననుబలుకుల-చెలువకైన||

పా|| మగరాలనిగరాల=శ్రేష్ఠవ జములయొక్క, జగి=కాంతియొక
లిల్లె=విలాసముచేత, తగు=ఒప్పునట్టి, ధనదపాధములు=కుపేరునిమేపల

ఒక్కదారికొక వైపున, వెనుకొక పక్కాశింపఁగా, పగడములు=ప, వ
డములు, కడుకొక మిక్కిలి, పొసఁగు=ఒప్పుకొట్టి, దంబరము=విజృంభణము
ఉరంగొక తగునట్లుగా, యువతికాలం=స్త్రీవిహరగృహములే, ఒకయొర
మొరకొక వైపునతిశయించఁగా, వెలిముత్తెముల=తెల్లముత్యము యొ
క్క, మొత్తముల=సమూహములయొక్క, పొత్తు=స్నేహము, తగుళొత్తు=
కాంతివహించుచున్న, గాంధర్వకాలలు, గాంధర్వ=గంధర్వలసంబంధులగు
కాలలు=సాలలు, ఒక్కటొక=ఒక వైపున, చెలంగొక ప్రకాశింపఁగా, నుచు=
నున్ననైన, కంపుగల=ఎటుపుగల, కంపులను=పద్మరాగములచేత, మిఠు=ఒప్పు
చున్న, విద్యా...వారము=విద్యాధర=దేవయోనివిశేషులయొక్క, అగా
ర=స్వరములయొక్క, వారము=సమూహము, ఒక్కవనికొక=ఒక భూమియం
దు, నిలువకొక ఉండగా, ఇప్పుగిదిన్ ఈరీతిగా, సర్వసంపదలు=అన్నియొక్క
ర్యములును, ఇంపుకొక ఆనందమును, నింపకొక నిండించఁగా, అతని=ఆహిమ
వంతునియొక్క, నగలుచిరస్ఫూర్తి=నగి=పర్వతముయొక్క, లేకవృక్షముల
యొక్క, రుచిర=సునోహరిమగు, స్ఫూర్తికొక అతిశయమును, అభినితంపన్=
స్తోత్రముఁ జేయుటకు, ఈధరణిమోయుచిలుకొక=శేషులకైన, నలువకై
నన్=బ్రహ్మకైనను, ఎలుకులచెరువకొక=సర్వశీలకైనను, అలవిగాదు=శక్తి
ముగాను.

సీత. ధవద సౌధములు=ధవములిచ్చువారి మేడలు, పగడములు, దం
బుకొక కాంతిని, అగము=మిక్కిలి, పొసగుకొక పొందును, రంగయువతి
కాలలు=సాధ్యముఁ జేయు స్త్రీలయొక్కయిక్కు, గాంధర్వకాలలు=సంగీత
కాలలు, విద్యాధర గారములు=విద్యావంతులయిండ్లు, అతిని=ఆజాకుని
యొక్క, నగరు=పట్టణము, చిరస్ఫూర్తికొక నిరకాలాతిశయముచేతి, శేష
ముసమానము.

శ. ఘనమైనాకపదంబుచెల్

దనరెడుమేల్కొమ్మరుగన్న-తనసతియతిహా

వనమానిభృతోటజనే!

వనమునందనకింపునింప-బాటిలునతఁడు॥

పా. ఆతఁడు=అహిమవంతుడును, ఘనమైనవాకపదంబున=ఘనమైన మైనవాకుడను చేయచేత, తనరెడు=ఒప్పుచున్న, మేల్కొనురు=మంచికుమారుని, కన్న=కాంచినట్టి, తనసతి=తనభార్యయగుమేనక, అతిపాపనమా=మిక్కిలిపవిత్రమగు, నిభృత=నిశ్చలమగు, ఉటజ=పర్ణకాలయొక్క చేనమున=సేవించుటచేత, ఈమెయోగినియాటచేత, పర్ణకాలయందుండుననుట అల్లుకుమారసంభవముప్రథమస్థలో, 'మేనాంమునీనామపి మాసనీయాం' అని కాలిదాసు పెప్పియున్నాడు. వ్యాఖ్యాతయదీనిని విరించెను. తనకు=తనకు, ఇంపు=సంతోషముగిలిగించిగా, పాటిలు=ఉండును,

నీతి॥ ఆతఁడు=అజనకుఁడును, ఘనమైన=గొప్పదియై, వాకపదంబున=స్వర్గమునందు, తనరెడు=ఒప్పునట్టి, మేల్=మంచిదియగు, కొమరు=మనోహరత్వమును, కన్న=పొందిన, తనసతి=తనభార్యయగు సత్యభృతి అతిపాపన=మిక్కిలిపవిత్రులగు, మాని=మునీశ్వరులచేతను, భృత=నిండిన, ఉటజ=గృహముయొక్క, సేవమున=సేవచేత, తనకు=తనకు, ఇంపు నింపవాటిలు=అనగా జనకుఁడు వేదాంతిగావున యజ్ఞవల్క్యదిమునులు వీరియిట్లునిండియుండగా జనకునిభార్య వారతకుపచారిము సేయుచుండుననుట.

చ. అశిధిలగంధసారిసవ-నాశలసారవషట్పదోన్నతుల్!

కుశలవనప్రచారములు-గోమలసామజశబ్ద వారముల్!

భృశముదలిర్పదర్పితహ-రిప్రముఖాఖిలసత్త్వఁడై మహా!

విశేదిమనుండునాతఁడుప-విత్రనదా త్తజపాక్షసూతుఁడై॥

పా॥ ఆతఁడు=అహిమవంతుఁడు, అశిధిల...న్నతుల్—అశిధిల=విడిపోని, గంధ=పరిమళముగల, సారస=పద్మములయొక్క, వన=పాదలయందు,

అనలస=మంధములుకాని, ఆరవ=ధ్వనులుగల, చట్పద=తుమ్రెదలయొక్క, ఉన్నతుల్=ఔన్నత్యములును, కుశలవప్రచారములు—కుశల=క్షేమముగల, వ=వనములమందైన, ప్రచారములు=మార్గములును, కోమల...వారముల్—కోమల=నూతనములగు, సామజ=సమగ్రులయొక్క, శబ్ద=ధ్వనులయొక్క, వారముల్=సమాహములును, భృశము=అత్యంతమును, తలిర్పక=ఒప్పుగా, దర్పిత...సత్త్వఁడై—దర్పిత=మండించిన, హరిప్రముఖ=సింహములుమొదలుగాగల, ఆఖిల=సమస్తములయిన, సత్త్వఁడై=జంతువులుగలవాడై పవి...సూత్రుఁడై—పవి=పజ్రాయుధమునలన, శ్రీసత్=జడియుచున్న, ఆత్మజ=పూతములయొక్క, పాత్రసూత్రుఁడై=నూత్రములవంటిటొక్కలగుంపుగలవాడై, విశదిమక్=తెల్పుచేతను, ఉండుక్=ఉండును.

సీత॥ ఆతఁడు=ఆజనకుఁడు, అశిధి...న్నతుల్—అశిధిల=విడిపోని, గంధసారి=మంచిగంధముగల, సవంయజ్ఞములయందైన, అనల=అగ్నిహోత్రములయొక్క, సా=సిరములగు, వచట్పద=వచట్రారిములయొక్క, ఉన్నతుల్=ఔన్నత్యములను, కుశలవప్రచారములు—కుశ=చిర్చలయొక్క, లన=కోయ్యడముయొక్క, ప్రచారములు=ప్రసక్తులును, కోమల...వారముల్—కోమల=ఇంపయిన, సామ=సామములయందు, జ=పుట్టిన, శబ్ద=శబ్దములయొక్క, వారముల్=సమాహములును, భృశము=మిక్కిలి, తలిర్పక=ఒప్పుగా, తర్పిత...సత్త్వఁడై—తర్పిత=త్రిప్తిపొందించబడిన, హరిప్రముఖ=ఇంద్రుఁడుమొదలుగాగల, ఆఖిల=సమస్తదేవతలయొక్క, సత్త్వఁడై=స్వభావముగలవాడై, పవిత్ర...సూత్రుఁడై—పవిత్ర=పవిత్రమయిన, సత్=యోగ్యమయిన, ఆత్మ=శరీరమందిలి, జప=జపముయొక్క, అక్షుసూత్రుఁడై=జపమాలికలుగలవాడయి, విశదిమక్=విమలవృత్తిచేతను, ఉండుక్=ఉండును.

ప. సర్వసర్వం సహాసర్వస్వనిర్వహణ ధూర్వహలంధగు నయ్యుర్వీధర తిలకుండొక్క-నాడు గంధమండలీసాగంధ్య నిష్పం

దవుష్పంధయ స్తనంధయజాలంబులు నీలంబులగు కవోల
 మూలచమరవాలంబుల నీలత్వంబునాలంబింప నెండోరుల
 మండలీకృత శుడాదండంబులంబట్టికొనుచు నెట్టకేలకు ను
 ట్టిపనుచు నుద్దండంబగు వేదండమండంబులొక దండదాం
 డవింప నఖండపుండరీకమండల పల్హిండంబులు తండ్రిన
 తండంబుగా మోడార నిండారుచు నిలచురాజహంస స
 మాజరింబులన్యజతేజంబున నెక జగతిదేజిల్లె బదపద
 మున మునముదయముగొనిరుచిరమంచు రాపరాగాభోగం
 బు మీనుఖలీనభావంబుగాన నిభృతంబగు గంధర్వబృం
 దంబులు పెక్కు పెక్కు పెక్కుల నెక్కచక్కిపిక్కిటిల్ల నా
 గమాంతసంతతి సుమనోవికాస సమానాదితవాసనొల్లాసం
 బున భాసిల్లుచు హరిత్రైవీకతానవక్షపాతంబున విధంతరా
 భ్యస్యమాన విష్ణుపదమార్గంబగు ద్విజవర్గంబు రసాలసాల
 పనసహిత ప్రచారంబునం బినాళించు దక్షతఫలంబులొసగు
 చు నెక్కత్తునెట్టుకొనగ నగరువెడలి చనునమయంబున.

పా. సర్వ...భూర్వహంతు. సర్వ=సమస్తమైన, సర్వంసహ=సూక్ష్మ
 యొక్క, సర్విస్వ=సమస్తధనమయొక్కయు, నిర్వహణ=నిర్వహించు
 యందు, భూర్వహంతు=భారమునువహించినవాడు, అగు=అయి. ట్టి. ఇచ
 ట భూభారమునువహించువాడనునర్థము చెప్పుటకయి శబ్దప్రముఖంబు
 లాలసండగు కవియారితశబ్దానంబరమునజేసెను. అయ్యత్వీభరతిలకుం
 డు=అపర్వతశ్రేష్ఠుడు, ఒక్కవాడు=ఒకదినమున, గండ...జాలంబులు
 గండమండలి=గండస్థలములయందైన, సౌగంధ్య=పరిమళము, విష్ణుం

దంకదలనట్టి, పుష్పంధయఃతు మైదలయొక్క, స్తంధయఃపిల్లయొక్క
 జాలంబులు=సమాహంబులు, నీలంబులగు=ల్లనైన, కపోలమూలం=గండ
 సలమాలయొక్క మొదళ్ళయొద్దైన, చమరచాలంబులొక=వింజామరలయందు
 నీలత్సంబులొక=నీలమణులొకటను, ఆలంబింపక=హిందరా, ఒండొకలొక=
 అనోద్గమను, మండ...నండంబులొక, మండలీకృత=గుండ్రములుగా
 జేయబడిన, కుండాదండంబులొక=కల్లలమంటితొండములచేత, పట్టుకొను
 చుకొన=నీవ్వికరించుచు, ఎట్టుకేలకుకొన=అగ్నిప్రకాశమున, ఉట్టిపడుచుకొన=అ
 తిశయించుచు, ఉద్దండంబగునాదించిన, వేదండ=వీనాంబులయొక్క, పం
 దంబులు=సమాహంబులు, ఒకదండకొన=ఒకదండపున, తొండవింపకొన=టిం
 చుచుగా, అఖండ...హిందరాంబులు, అఖండయెడతెగని. పుండరీకపులు
 లయొక్క, మండలం=సమాహంబులయొక్క, పరిహిందరాంబులు=అంతటసం
 చారంబులు, తండ్రోపతండంబులొక=విస్తారములుగ, మందారకొన=అ
 తిశయించుచుగా, నిందారుచుకొన=నిందుచు, నిలుచుకొన్నట్టి, రాజహంస
 సమాజంబులు, రాజహంస=ఎఱ్ఱనికాళ్ళు ముక్కులుగలయంచలయొక్క, స
 మాజంబులు=సమాహంబులు, అవ్యాజతేజంబులొక=విష్కపటకాంతిచేత
 ఒకజగతొక=ఒకభూమియందు, తేజరిల్లకొన=ప్రకాశించుచుగా, పదపదము
 లొక=ప్రతిపదమునందు, మదము=సంతోషము, ఉదయముగొనకొన=పుట్ట
 గా, రుచిమొక=కాంతిసమృద్ధిచేత, గురంపరాగాభంగంబు, దురాం=
 పాండకశక్తిముగాని, రాగం=కర్ణాపాదిరాగములయొక్క, ఆభంగంబు=అ
 తిశయము [పరిపూర్ణత్యము,] మిరకొన=అతిశయించుచుగా, సుఖలీలభావం
 బు, సుఖం=సుఖమందు, లీ=అడగిన, భావంబు=అభిప్రాయముగలది
 యన, గానశబ్ధతంబు, గాన=సంగీతమందు, శబ్ధతంబు=నిశ్చలమయినదియను
 అగు=అయినట్టి, గంధర్వబృందంబు, గంధర్వ=వేదయోనివిశేషులయొక్క బృం
 దంబు=సమాహంబు, ఉదుటెక్కు=అతిశయించునట్టి, పెక్కు=విస్తారమ
 యిన, పెక్కులొక=ఉద్రేకముచేత, ఒక్కచక్కొన=ఒకవియపున, పిక్కు
 టిల్లకొన=ండియండగా, ఆగమాం...ల్లంబున, ఆగమ=వృత్తసంబంధ

మయిన, అంతః=చివరలయందు, సంతత=ఎల్లప్పుడును, సుమీనః=పుష్పములయొక్క, వికాస, విడియించుటచేత, సనూనాదితః=పొందబడిన, వాసనా=పరిమళమందు, ఉల్లాసంబునఁ=ఆనందముచేత, భాసిల్లుచుఁ=ప్రకాశించుచు, హరి...పాతంబునఁ, హరితత్త్వ=పచ్చదనమే, ఏకతానః=ముఖ్యముగల, పక్ష=తొక్కలయొక్క, పాతంబునఁ=ప్రసారముచేత, ఇచ్చిటహరితత్త్వవిశేషమువలన నీపక్షులుచిలుకలవలెతెలియఁగనిది, నిరంత...మార్గంబగు, నిరంతరం=ఎడతెగనట్లుగా, ఆభ్యుదయకానః=దివ్యుదయమున్న, విష్ణుపదఁ=ఆకాశముయొక్క, మార్గంబగు=శ్రోవగలయైన, ద్విజవర్గంబు=పక్షిసమూహము, రసా...చారంబునఁ, రసాలసాల=శిష్యులూపిచెట్లయందును, పనస=పనిసచెట్లయందును, హిత=ఇచ్చుచును, ప్రచారంబునఁ=సంచారముచేత పిసాలించుచు, ప్రకాశించు, దక్షతఁ=సామర్థ్యముచేత, ఫలంబులు=పండ్లు, ఒకఁగుచుఁ=ఱిచ్చుచు, ఒక్కతట్టు=ఒక్కసలము, నెట్టుకొనిఁగిఁ=ఆక్రమించఁగా, నగరువెడలి=పట్టణముబయలుదేరి, చక్షుసమయంబునఁ=వేసుకొనఁబడు.

సీత తాండవింపఁ, అనువచు సువరమునమానము, ఉర్విధరతిలకుండు అనుచోటమాత్రము రాజశ్రేష్ఠుడైనజనకుడనియరము. అఖండ...రిహిండ్వంబులు, అఖండ=చిరిగిపోనట్టి, పుండరీకమండలంబునంద్రనైవగోడుగులయొక్క, పర్వీంశవంబులు=అంతటసంచారంబున, తండ్రిపరండంబులుగా మెండారసండాగుచునిలుచు...రాజసాంసనమాజంబులు, రాజసాంసరాజశ్రేష్ఠులయొక్క, సమాజంబులు=సమూహంబులు, అవ్యాజతేజంబున నొకజగతిఁదీజరిల్లుచు—పదపదమునఁ=ప్రతియడుగునందు, ముదముదయముగొనన్=సంతోషముపుట్టఁగా, రుచి...మీరఁ, రుచిర=పరిశుద్ధములగు, మందుర=గుడ్డుములసాలలయందయిన, పరాగ=ఘోషయొక్క, ఆభోగంబు=పరిపూర్ణత, మీరఁ=అతిశయించఁగా, సుఖలీలభావంబు, సుఖియోగ్యమైన, ఖలీలభావంబు=కల్లెములుకలుగుటను, కానని=పొందనట్టి, భృంతంబగు=సంపాదించబడిన, గంధర్వబృందంబు=గుడ్డుములగుంపు ఉచు

తెక్కు పెక్కు పెక్కు తెక్కుల నొక్కచిక్కిరిచిట్టిల్లె. ఆగమాంత...
 గ్లాసంబున, ఆగమాంత=ఉపనిషత్తులచేతనైన, సంతత=ఎవతెగని, సు=
 యోగ్యమగు, మనోవికాస=మనోనైర్మల్యముచేత, సమాపాదిత=పాండర
 బడిన, వాసనా=సంస్కారముయొక్క, ఉగ్లాసంబున=ఆనందముచేత,
 భాసిల్లుచు=ప్రకాశించుచు, హరి...పక్షపాతంబున, హరి=విష్ణువు
 యొక్క, తత్త్వ=యాధార్థ్యమందు, పక్షపాతంబున=ఆసక్తిచేత, నిరం
 త...మార్గంబు, నిరంతర=అవకాశములేనట్లుగ, అభ్యసనమాత=అభ్యసిం
 చుటచున్న, విష్ణు=విష్ణువుయొక్క, పద=పాదములయొక్క శేకశబ్దముల
 యొక్క, మార్గంబు=త్రోవకలది, విష్ణుపాదసేవగాని విష్ణునామస్తరణము
 గాని చేయుచుండెనితాత్పర్యము, అగు=అయినట్టి, ద్విజవర్గంబు=బ్రా
 హ్మణసమూహము, రసా...ప్రచారంబున, రస=భక్తిరసముచేతను, అల
 స=మందములైన. అలస=వాక్యములతోడ, సహిత=కూడఁగొనిన, ప్రచా
 రంబున=సంచారముచేత, పిపాలించునక్షతర ఫలంబులు=ఆముష్మిక
 ఫలంబులు, ఒసగుచు=ఇచ్చుచు, ఒక్కతట్టు నెట్టుకొనఁగ నగరువెడలి
 చనుసమయంబున...

శా. చంద్రప్రస్తరసాధయూధవిహార-చ్ఛాప్యమాకనశ్రేణికా

సాంద్రప్రస్ఫుటకేతకీదళసమం-చత్సరభాసారని

స్తంద్రానందమళిందబృందలలనా-సంగీతభంగీమళి

స్తంద్రాదిస్వరబంధుగంధవహడింభంబుల్ మెయి భాసిలన్

టీ. చంద్ర...డింభంబుల్, చంద్రప్రస్తర=చంద్రకాంత మణులయొ
 క్క, సాధ=మేడలయొక్క, యూధ=సమూహమునందు, విహార=క్రి
 డించుచున్న, శ్యామ=యావనమధ్యస్థలయిన స్త్రీలయొక్క, కచ=వెండు
 కలయొక్క, శ్రేణికా=పద్మ్యులయందు, సాంద్ర=నట్టమయినట్టియు. పృ
 స్ఫుట=వికసించినట్టియు, కేతకీదళ=ముగిలీతెకులయొక్క, సమంచత్=
 ఒప్పుచున్న, సౌరభ=పరిమళముయొక్క, ఆసార=ధారాన్వయచేతను, ని

మంద్ర=మరుక్షణ, ఆవంద=సంతోషముగల, మిళింద=తుమైనలయొక్క, బృంద=సమూహముయొక్క, లలనా=స్త్రీలయొక్క, సంగీత=సంగీతముయొక్క, భంగీ=రచనతోడ, మిళిత=కూడుకొనుచున్న, మందాద్రి=మంద్రము మొదలుగాగల, స్వర=స్వరములకు, బంధు=చుట్టములయిన, అవగా మందాద్రిస్వరములతో కూడిన ధ్వనులనుతీసుకొని వచ్చుచున్నవ నుట. గంధవహడింభంబుల్=పిల్లగాలులు, మెయిన్=శరీరమందు, భాసి లన్=ప్రకాశించుగా.

క. అదిశుభవిభవకరంబని

మదినెంచుచునివలనవల-మహిభృత్కులముల్ |

పదపదమునగహనశుక్లి

మృసులవచోరచనములను-మెల్లు తి సేయన్ ||

పా. మహిభృత్కులముల్=పర్యతసమూహములు, శేషముసులభము.

సీత. మహిభృత్కులముల్=రాజసమూహములు,

చ. అటజనికాంచెనంబరస-దంబుధిశంబరజాలబింబితో |

త్కటనవరత్నగోపురము-ఖప్రతిలంభకభర్తకుంభికా |

పటలవిలోకనాకలిత-భర్తసరోజకులభ్రమభ్రమ |

త్కుటిలపవిభ్రమభ్రమర-కూటమునిందిరదివ్యవాటమున్ ||

టీ వెనుకటివచనమునందలి యుద్వేగరతిలకుండను పదమూపద్యమందలి కాంచెన్ అనుక్రియకు కిర్తగావు నది మొదలునితవలకే కావ్యము. అటన్=అచటికి, చని=వెళ్ళి, అంబర...కూటము, అంబర=అకాశమునందు, సత్=ఉన్నట్టి, అంబుధి=నదియొక్క. శంబర=ఉదకముయొక్క, జాల=సమూహమునందు, బింబిత=ప్రతిబింబించి, ఉత్కట=అతిశయములగు, ననరత్న=నవరత్నములయొక్క, గోపుర=పెద్దమేడలయొక్క, ముఖ=ద్వారములను. ప్రతిలంభక=పొందిన, భర్త=బంగారముయొక్క, కుంభికా=కలశ

లయొక్క, విలొకన=చూచుట చేతను, ఆకలిత=పొందఁబడిన భర్తసరోజు=బంగారపుపద్మలయొక్క, కుల=సమూహమునట్టి, భ్రమ=భ్రాంతిచేతను, భ్రమలో=తిరుగుచున్న, కుటిల=వంకరలగు, సవిభ్రమ=విలాసములతో కూడిన, భ్రమర=తుమ్మెదలయొక్క, కూటయన్=సమూహముగల, ఇందిరివ్యవాటమున్, ఇందిరి=లక్ష్మియొక్క, దివ్య=ప్రకృతమైన, వాటముతోటను, కాంచెన్=చూచెను, ఇచట తెలుగుసమాసముగావున విభక్తివికారముచే ఇందిరాశబ్దమునకు ప్రాస్వముకలిగింది.

ప. కనుంగొని యంతరంగంబునంద రంగితంబగు భక్తిరసప్రసంగంబునం బ్రదక్షిణంబు లాచరించి సముచితపరిచారవారపరివృతుండయి ముందుపురిందర పురస్సరబృందారక బృందంబుల కునమంద మహానందంబు సుధాన్యందంబనందనరింపుటసంఘటిల్లున గణ్యపుణ్యనై పుణ్యంబున సకలభువనశరణ్యులుగు జలధిరాజన్యకన్యయును చరణపల్లనమ్ముల శరణవణిరంబుగావించితదపారకృపార సలనదపాంగ సంగంబున నయతోపసతచి రత్నరత్నరుచిరకుచి ధురంధరంబై విలసిల్లు మంధరధరాధరంబుడంబు విడంబించు ప్రత్నరత్న రాజిరాజితంబగు గోపుర రాజంబుగల మహాద్వారంబుసాచ్చి॥

టీక. పా కనుంగొని, చూచి, అంతరంగంబున్=ముగస్సునందు, రంగితంబుగు=కరటములు వేయుచున్న, భక్తిరసప్రసంగంబునన్, భక్తిరస=భక్తిరసముయొక్క, ప్రసంగంబునన్=ప్రసక్తిచేతను, ప్రదక్షిణంబులు=దక్షిణముగా తిరుగుటలను, ఆచరించి=చేసి, సముచి...తుండై; సముచిత=తిగిన, పరిచార=ఉపచారకులయొక్క, వార=సమూహముచేత, పరివృతుండై=మట్టుకొనబడినవాడై, ముందు=ముఖము, పురందర...దమ్ములన్,

పురందరపురస్సర=దేవేంద్రుడు మొదలుగాఁగల, బృందారశ=దేవతలయొక్క, బృందములకుఁ=సమూహములకు , అవందమహానందంబు=తక్కువ కానిగొప్పదియగు నానందము, సుధా...నామక, సుధా=అమృతముయొక్క, స్యంద=ప్రవాహముయొక్క, సందానంబు=కూర్చు అనునట్లుగా, తనరించుట=చేయుటచేత, సంఘటిల్లు=సిద్ధమయిన, అగణ్య...ణ్యంబునక. అగణ్య=లేక్కించశక్యముకాని, పుణ్య=సుకృతిముయొక్క, నైపుణ్యంబునక=నేర్పుచేతను, సకలభువనశరణ్య, సకలభువన=సమస్తలోకములకు, శరణ్య=రక్షకురాలు, అగు=అయిన, జలధిరాజ్యకన్య=లక్ష్మీదేవియొక్క, ఆరుణ=ఎఱ్ఱగుఱు, చరణలల్లవంబులక=చిగుళ్ళవంటిపాదములను, శరణవరణంబు=రక్షణయొక్కకోరడమును. కావించి=చేసి, తదపా... గంబునక, తత్=ఆలక్ష్మీయొక్క, అపార=హద్దులేని, కృపావయనునెడు, రస=రసముచేతను, లలిత్=ప్రకాశించుచున్న, అపాంగ=క్రేగంటిచూపులయొక్క. సంగంబునక=కలముక చేత, అయిత్న...ధరంబై, అయిత్నయత్నములేకుండునట్లుగ, ఉపఃత=సంపాప్తిప్రములయిన, చిరత్న=ప్రాచీనములగు, రత్న=మణులయొక్క, రుచిర=సుందరములగు, రుచి=కాంతియొక్క, ధురంధరంబై=భారమునువహించినదియై, విలసిల్లు=ప్రకాశించుచున్న మంధరధరాధరంబు=మందరపర్వతముయొక్క, ఉంబుక=శోభను, విహంబించు=అనుకరించుచున్న, ప్రత్నరత్నరాజిరాజితంబగు, ప్రత్న=ప్రకృప్తములైన రత్న=మణులయొక్క. రాజి=పక్తిచేతి, రాజితంబగు=ప్రకాశింపఁజేయఁబడిన, గోపురరాజంబు=పెద్దగోపురము, కల=కిలిగిన, మహాద్వారంబు=గొప్పదేవదీని, చొచ్చి=ప్రవేశించి.

శా. మల్లవల్లి మతల్లివల్లగలలో-మల్లోపమల్లోపమో।

ద్యల్లి లోల్లుతనంబునంబెనఁగుచుక-హల్లోహలోల్లోలమై।

యల్లింబెల్లిగనుల్లిసిల్లెడియభుల్-హల్లి సకోల్లాసకృ।

ద్విల్లి భిల్లకగీతికెల్లెకనుతుల్-బెల్లి నునప్పట్టునక॥

టీ. మల్లీ...రులలో, మల్లీవల్లి మతల్లి=శ్రేష్ఠ మయిన మల్లెతీగలయొక్క, సల్లరులలో=పూగుత్తులతోపల, మల్లీ...రనఁబునఁ, మల్లీపమల్లభట ప్రతిభటులతోడ, ఉపమ=సామ్యముకల, ఉద్యోత్=అభివృద్ధినింగుచున్న ర్ల=విలాసముచేత నైన, ఉల్లతనంబునఁ=దొంగిలించుట చేత, పెనఁగుచుఁ=పెనుగులాడుచు, హల్లహల్లొలము-హల్లహల=మత్తతచేత, ఉల్లాలము=మిక్కిలిచంచలించుచున్నది, ఆయి=ఆయి, అల్లింబెల్లిగఁ=పెనుకువగా, ఉల్లసీల్లిడి=ప్రకాశించుచున్న, ఆకులే=తుమ్మెదలు, హల్లీ...గీతికఁ, హల్లీపక=కోలాటముయొక్క, ఉల్లాస=ఆనందము, కృత్=చేయఁచున్న, భిల్లీ=దుచ్చెంచువాండ్రయొక్కయు, భిల్లక=మగ్గించెంచువాండ్రయొక్కయు, గీతిక=పాటకు, ఎల్లిడిన=అన్నిచోటులను, నుతుల్=స్తోత్రములు, పెల్ల=విహారముగా, ఈను=పుట్టించుచున్న. అప్పట్టునఁ=అప్పుడందు.

. కొన్నెలవెన్నెలవన్నెల

గన్నలలిన్నిలుపునీరు-గ్రమ్మెడినెలరా

మిన్నలతిన్నెలచెన్నెల

రున్నెలమామిడులనడుమ-రూఢింజనుచుఁ॥

టీ. కొన్నెలవెన్నెలవన్నెలక, కొన్నెల=అప్పుడుదయించిన చంచలమయొక్క, వెన్నెల=రేయింపయొక్క, వన్నెలక=కాంచలను, కన్నెలరూఢిగా, లలిక=ఆనకూలముగా, నిలుపు=అంతటను, నీరు=ఉదకిమును, కమ్మెడి=వ్యాపించెడి, నెలరామిన్నెల=శ్రేష్ఠములయిన చంద్రకాంతములుయొక్క, తన్నెల=అరుగులయొక్క, చెన్నె=కోభ, అలరు=బిప్పుచున్నలమామిడుల=లేతమామిడులయొక్క, నడుమక=మధ్యమందు, రూఢిక=రముగ, చనునుక=విశ్రమ, ఈపద్యమందు, అలరు ఎలమావి అనుచోంశ్లేషమునకుఁ గారణము నృగ్యము

. నాళికాళిమధూళికాపరిమళా-నందన్నిలిందాంగనా

పాళికేళివరాళికామఖరిత-ప్రత్నిద్యురత్నోపమా

శాలిచ్ఛాయచిరత్నరత్నరచిత-స్వచ్ఛందపిచ్ఛందక!

వ్యాలీఘ్రబగుభర్తమంటిపింగనై-హర్షప్రకర్షంబునన్||

టీక. శాలీ...వ్యాలీఘ్రంబు. శాలీక=పద్మమలయొక్క, ఆలిపత్తిగ్రయం
దైవ, మధూలికా=పుష్పాడియొక్క, పరిమళ=వాసవచేత, ఆనందత్=నిం
లొపించుచున్న, మిలింబాంగనా=అడవి మైసలయొక్క, శాలీ=పత్తిగ్ర
యొక్క, కేలి=కీర్తియందైన, పరాళికా, పః=శ్రేష్ఠమైన, ఆలికా=
పత్తిగ్రచేత, యుఖిత=చిప్పడు చేయబడిన. ప్రత్ని=ప్రశస్తము
లైన, దుర్గరత్న=చింతామణులయొక్క, ఉపమా=సామ్యముతో
డ. శాలి=పిచ్చుమన్న, ఛాయ=కాంతిగల, చిరత్న=ప్రాచీనములగు, ర
త్న=గుణులచేత, రచిత=చేయబడిన స్వచ్ఛంద=స్వేచ్ఛగల, పిచ్ఛందక=
రాజగృహరచనలేత, వ్యాలీఘ్రబగు=వ్యాప్తమైన, భర్తమంటిపింగ=బం
గానుమంటపమును, హర్షప్రకర్షంబున్=సంతోషాతీతమును చేతను, కనైన్=
చూచెను.

వ. అంత.

చ, ప్రవలుచుమించుమిలచుమగ-రానిగరాలగరాలితంబగున్|

ధనశసరోజరాజమున-దప్తనువర్ణనవర్ణకరికం|

దవిలినకెంపుగుంపులను-దాల్చినవీరమునంచుబొందుగా|

గవెలయునిందిరంగనియె-గాంచినమంచితభక్తియుక్తిచేన్||

టీ ప్రవలుచున్=వృద్ధిబొందుచు, మించుచు=అతిశయించినట్టి, మించు=కార
తిగల, మగ రానిగ రాలగన్=శ్రేష్ఠనిజములచేతను, క రాలితంబు=వర్ణాంతరమును
చూపించుటవలన, అగు=అయినట్టి, ధనశసరోజరాజమున్=తెల్లనిపద్మశ్రేష్ఠమం
దు, తిప్త...కర్ణికన్, తప్త=పుటము చేయబడిన, సువర్ణ=బంగారముతోడ, సవ
ర్ణ=సమానుయిన కాంతిగల, కర్ణికన్=ముద్ద (దిమ్మ) యందు, తవిలి=కూ
ర్చియున్న, కెంపుగుంపులను=రత్న సమూహములను, దాల్చి=ధరించిన,

శమనందుక్ = పీటయందు, పొందుగాక్ = అనకులముగా, వెలయు =
 పుచ్చుచున్న, ఇందిరక్ = లక్ష్మీరీ కనియెక్ = చూచెను. కాంచి = చూ
 , సనుంచిత = ఒప్పుచున్న, భక్తి = భక్తియొక్క, యొక్తిచేక్ = కూడుకొ
 టచేత, ముందుపద్యముతోనవ్వయుము.

ప్రణిపత్యై క పాకయుత-పాకవిరోధిమహావరూధినీ!
 మణిమ మహాలిపాలివవ-మాల్యమరందర్పురీచరీకృతా!
 ర్హణచరణుండుమాధవుడు-దారసుదారినుగావరింపనా!
 గుణగణధన్యకన్యతన-కుగరుణింపవెవేగమొక్కెదక్॥

టీ. పా—ప్రణి...ణుండు; ప్రణిపత్యై = మహాగమనందు, పాక = ము
 యున, పాక = పరిపాకముతోడ, యుత = కూడుకొనిన, పాకవిరోధి = దేవేం
 యనియొక్క, మహత్ = గొప్పదియగు, వరూధినీ = నేనయొక్క, (అన్యగాదేవ
 లయొక్క.) మణిమయ = మాణిక్యవికారములగు, మాలి = కిరీటములయొక్క,
 లి = పట్టియొక్క, నవ = నూతనములగు, మాల్య = పువ్వు దండలయందలి, మ
 రంద = పూజే నెలయొక్క, ర్పురీ = ప్రవాహములచేత, రీకృత = మిక్కిలియుం
 యుంబడిన, అర్హణ = పూజగల, చరణుండు = పాదములు కలవాడగు, ఉమా
 వుడు = శివుడు, ఉదారసు = గొప్పదియగు, దారసుగాక్ = భార్యనుగా, వ
 రంపనా = కోరదగిన, గుణగణధన్యక్, గుణసముహముచేతనుధన్యరాలగు,
 కన్యక్ = కొమార్తెను, తనకుక్ = నాకు, కరుణింపజే = అనుగ్రహించుమా,
 వీ = లక్ష్మీదేవీ, మొక్కెదక్ = ఎమస్కరంచెదను.

నీ మాధవుడు = విష్ణువు, కేషమసమానము.

పలుకుపడంతివేలుపుల-బల్లిదునింతిమొగంబుగాదిగుక్!
 గలుకులకబ్బవబ్బురము-గాదగునీయుపచారములే వెనక్!
 దెలియుచునీకుఁధత్వతులు-దీటనువాడటపారిజాతప!
 జ్జులతులనంబునింబమున-కుక్ వివరించునరోజవాసిని॥

టీ. సహజవాసినీ=పద్మమునందు నివసించెడునోలత్తీ ! పలుకుపదంతి= సరస్వతియు, వేలుపులబల్లిదునింతి=జీవతాశ్రేయఁడగునింద్రునిభార్యయుగు శచీదేవి, మొగంబుగాదగు=మొదలుగాగల, కలుకులకు=స్త్రీలకు, తగు=అనుకూలగును, నీయుపచారముల్=నీసేవలు, వెసక్=శీఘ్రముగా, అబ్బరముగా=అశ్చర్యముగా, అబ్బవు=దొరకవు, తెలియుచు=ఎఱిగియున్నవాడగుచు, నీకు=నీకు, తత్సతులు=ఆస్త్రీలు, దీటనువాడు=సమానమునిచెప్పువాడు, నింబమునకు=వేసపువ్వునకు, అల...తులనంబు=అలప్రవేదమగు, పారిజాత=పారిజాతపుష్పములయొక్క, పజ్జుల=వరుసలయొక్క, తులనంబు=సామ్యమును, వివరించు=చెప్పును.

మహాలక్ష్మీదండకము.

జయశుజయతు, శేషశైలాధిపామందలీలా మహానందవేలాతిగాంభోధిడ్డోలా యమానొర్తిజాలా మితోల్లాసదాలాపమాలా, సుధాలాలనీయోరుబాలామృతాంశూపమాలాస్యసంసక్తఫాలా, మహాలానమాద్యద్భుటాలాభదాపాంగజాలాభిరామాప్రవాళాయితాంఘ్రి, రివ్వసీలాలకా, ట్రోణీనీలానవత్నీ, ప్రవాళాధరా, సద్రసాలావళీకుంజశాలా చరద్గోపబాలావలంబా, మదంబా, శ్రియైకల్పతాం అపిచ, సతసుకేంద్రపాలీ స్ఫురద్రత్నమాళీ భవద్బాలపేళీ ర్యమాణాంశుకేళీ ప్రపుల్లాంఘ్రినాళికవత్తై, జితాళికసంబంధకాలీ శచీజానిచాలీ కభూసన్నుతాలీనవృత్తై, మదాలీధరతుఃకరాలీకృతఙ్గోశ్చైత్రీనగోజాతనాలీసమంచస్త్రాణాలీ భవద్వైభవాళిందవత్తై సమీచీ సమూచారసాచా మనాచారువాచా ప్రచారోన్నతాయై, సమద్దాసదాసానుదాసాధితా నల్ప సఖల్ప సుకల్ప కల్పద్రుమా కల్పాత్తనామ్నే

శ్రియైతేనమః నమ ఇదమజహత్కృపారాజితాపాంగ భారాళవి
 స్ఫూర్తిభారా ప్రకృష్టాత్మదారారవిందోత్పలారామ వాటి వి
 హారాధ్య భృంగీకిశోరాయితస్వాంత నారాయణాంకస్థలీ రాజ్య
 సింహాసనారాధితాయై, సుధారాశి మధ్యస్థలీ రాజమాన స్వరా
 రామవాస్యప్సరోరాజభి ర్నిత్యనీరాజితాయై, తుషారాంశుతేజః
 పటీరామరాహారహారాభినీహారహీరాహి హారాహి సారా త క్తి
 రైత్య, సువర్ణాత్మమూర్త్యై, సువర్ణశ్రియై, నిస్సమాయైనమః జ
 యజయజగదంబ దానోస్తిహం తేరమావాసకాంతే త్వమేవా
 ఖిలస్యప్రపంచస్యమాతేతి వాణ్యాపురాణ్యామహత్యాపి సత్యా
 పితంసోహమేవంభవత్త్యాః కిశోరోస్తిభృతోస్తి దానోస్తి తస్మా
 త్కృపాంగై రపాంగై ప్రపన్నంశిశుంమాంచశించాద్యకించాంబ
 హృద్యానవద్యాత్త విద్యాభిరుద్యోత్యసే, త్వంసహస్రీనివాసేన
 తత్త్వం పరంజ్యోతిరిత్యంబ మహ్యందయేధాభక్తిముత్పాదయే
 ధానుధారాశికన్యేరమే పద్మహస్తే ప్రసీదప్రసీదప్రసీదాంబమే.

టీక - శేషశైలా...దాలాపమాలా. శేషశైలాధిప=వెంకటేశ్వరుని యొక్క, అమృత=విస్తారమగు, లీలా=విలాసములయందు, మహత్=గొప్పది
 యగు, ఆనంద=ఆనంద మనియెడు, వేలాతిగ=బద్ధుమదాటిన, అంభోధి=
 సముద్రమందు, దోలాయమాన=ఉయ్యెలలై యాచరించుచున్న, ఊర్తిజా
 ల, ఊర్తి=తరంగముల యొక్క, జాల=సముదాయము నందు, ఆ
 మిత=విస్తారమగు, ఉల్లాసద=ఉల్లాసము నిచ్చునట్టి, ఆలాప=
 మాటలయొక్క, మాలా=పల్కులు గలిగి యున్నట్టియు, సుధా...
 ఫాలా. సుధా=అమృతము వలె, లాలసీయ=గారవిండు దగిన,

ఉరు=గొప్ప నాడగు, బాలామృత=లేతచంద్రునియొక్క, అంశు=కిరణములయొక్క, ఉపమ=సామ్యముయొక్క, లాస్య=నాట్యమందు, సంసక్త=తగులుకొనిన, ఫాలా=నొసళ్ళుకలిగినట్టియు, మదోద్య...చాల. మద=మదముచేత, ఉద్యత్=ఉదయించుచున్న, మరాళాంగన=అడుపాంసలుపంటి, చారు=సుందరమైన, హేల=విలాసముయొక్క, ప్రచాలా=ప్రచారముగలిగినట్టియు, ఇచటరలలకి భేదము మహా...గామా, మహత్=గొప్పవియగు, ఆలాన=కట్టకట్టలయందు, మాద్యత్=మదించుచున్న. ఘటా=వనఃగుంపులయొక్క, లాభద=లాభమునిచ్చు, అపాంగ=క్రేగంటి చూపులయొక్క, జాల=సమాహముచేతి, అభిరామా=మహాహరయగునట్టియు, ప్రవాళాయితాంఘ్రి, ప్రవళాయిత=చిగురువలెనాచరించుచున్న, ఆంఘ్రి=పాదములకిలిగినట్టియు, వినీలాలకా, వినీల=నల్లనైన, అలకా=ముంగురులకిలిగినట్టియు, షోణినీలాసపత్నీ=షోణి=భూమికిని, నీలా=నీలాదేవికిని, సంత్య=సవతియగులక్ష్మి, జయతుజయతు=మిక్కిలిసర్వోత్కృష్టమరాత్రయందుగాక, ప్రవాళాధర=ప్రవాళ=చిగురువంటి, అధర=అధరోష్ఠముకలిగినట్టియు, సద్రసా...లంబా, సత్=యోగ్యములగు, రసాల=తీయ్యమామిళ్ళయొక్క, అవలీ=పజ్జులయొక్క, కుంభ=పొదలనియెడు, కాల=సాలలయందు, చరత్=తిరుగుచున్న, గోలబాల=గోపాలకృష్ణునకు, అవలంబా=ఆధారమయిట్టి, మదంబా, మత్=నాయొక్క, అంబా=తల్లియగులక్ష్మి, శ్రీయై=విశ్వరథముకొరకు, కల్పతాం=సమరురాలగుగాక, అపివ=ఇంతియకాదు, నతి...వత్తై, నతి=నమస్కరించుచున్న, సురేంద్ర=దేవతాశ్రేష్ఠులయొక్క, పాళి=సమాహముయొక్క, స్ఫురత్=ప్రకాశించుచున్న. రత్న=రత్నవికారములగు, మాళీభవత్=కిరీటమైయాచరించుచున్న, బాల=లేతగు, హేళి=సూర్యునియొక్క, ఈర్ష్యాన=వ్యాపించుచున్న, అంశు=కిరణములయొక్క, కేళి=క్రీడవేతను, ప్రఫుల్ల=వికసించిన, ఆంఘ్రినాళీకవత్తై=పద్మపంటిపాదముకలిగినట్టియు, జితాళి...వృత్తై. జిత=జయపరిబ్రజి, ఆళి=అసత్యముయొక్క. సంబంధ=సంపర్కముగల,

కాశీశచీవాని=హతపురందరులచేతను, నాశీకభూః=బ్రహ్మచేతను, సమ్మ
 తి=స్తోత్రముచేయుటచేత, అలీః=ఉన్నతమగు, వృత్తైః=వాగ్దాసములగు
 నట్టియు, సమీచీన ..... న్నతాయై, సమీచీన = మంచివి
 యగు, మోచామ=అరటిపండ్లయొక్క, తన=కుచియొక్క, అచామనా=
 అచమింపజేయుటచేత, చారు=సుందరమగు, వాచా=వాక్యములయొక్క
 ప్రచార=గమనికచేతను, ఉన్నతాయై=ఉన్నతములైనట్టియు, నమద్దాస...
 నామైశ్చ, నిమత్=నిమగ్నమగుచున్న, దాస=భక్తులయొక్క, అనుదా
 స=అనుసరించినభక్తులచేతను, అధితే=పొందబడిన, అనల్ప=విస్తారమగు,
 సంకల్ప=ఉద్దేశములకు, కల్పదుగ్ధి=కల్పవృక్షరూపమైన. ఆకల్పకల్ప=
 అలంకారముతోనమానమగు ఆత్మతనయొక్క, నామైశ్చ=పేరుగల, శ్రీ
 యై=లక్ష్మీయగు, తే=నీకు, నిమః=నిమగ్నము, అజహతిప్రా...రాధి
 తాయై. అజహత్=విడిచిపెట్టని, కృపా=దయచేతను, రాజిత=ప్రకాశిం
 పజేయుబడిన. అపాంగ=కేంద్రములయొక్క, ధారాశ=పక్షిగల, వి
 న్నూతి=స్ఫురణయొక్క, ధార=అవిచ్ఛిన్నప్రవాహముచే, ప్రకృప్త=రి
 చించబడిన, ఆత్మ్యధార=మిక్కిలిగొప్పదియగు, అరవింద=పద్మములయొక్క
 యు, ఉత్పల=కలువలయొక్కయు, ఆరామ=తోటయొక్క, వాటీ=ప్రకృ
 మునందు, విహారి=విహరించుటతోడ, అధ్య=భూడిన, భృంగీశోరాంత=
 తుమ్మెదపిల్లయొచ్చుచున్న, స్వాంతి=చిత్తముగల, నారాయణ=విష్ణు
 వుయొక్క, అంకసభి=తోడయనెడు, రాజ్యసింహాసన=రాజ్యసీతమునందు. ఆ
 రాధితాయై=ఆరాధించబడినలక్ష్మీకొరకు, ఇదంతమః=ఈసమస్తమును,
 సుధ...రాజితాయై. సుధారాశి=పాలముద్రముయొక్క, మధ్యస్థ=మధ్య
 భాగమునందు, రాజమాన=ప్రకాశించుచున్న, స్వర్=స్వర్గమునందలి, ఆ
 రామ=శ్రవ్యులతోటయందు, వాసి=నివసించిన, అపర=అపరస్థితి
 యొక్క, రాజభిః=పజ్జులచేతను, నిత్య=యెల్లప్పుడు, నీరాజితాయై=నివా
 రించబడినట్టియు, తుషారాంకు...కీర్త్యై, తుషారాంకు = చంద్రునియొక్క
 తేజః=తేజస్సుయొక్కయు, పటీః=మంచిగందముయొక్కయు, ఆనునా

హారము యొక్కయు, హారాభిముత్యాల పేటలయొక్కయు, నీ
హారము యొక్కయు, హారము వజ్రము యొక్కయు, అహిహారశుభ్రుని
యొక్కయు, అహిసారము సురప్రశ్నఃడగు, శేషుని యొక్కయు, అత్త
స్వరూపమువంటి స్వరూపముగల, కీర్త్యైకీతిగలిగివట్టియు, సువర్ణా
త్తమూలైక్య, సువర్ణముబంగారము, అత్తముత్యముగల, మూలైక్యముస్వరూ
పముగలిగివట్టియు, సువర్ణశ్రయ, సువర్ణముబంగారమువంటి, శ్రయైశోభ
గలిగివట్టియు, నిస్సహాయైసహనములేని లక్ష్మీకౌఠకు, నమఃసమస్కార
ము, జగదంబజగత్తులకుతల్లివగునోలక్ష్మీ, జయజయమిక్కిలినుత్కృష్టురాల
వైయుండుము అహంనేను, లేనీకు, దాసుఃభక్తుడను, అస్తిఅగుచు
న్నాను. హేగమావాసకాంలేవిష్ణువునకు భార్యవగు నోలక్ష్మీ, త్వమేహం
నే, అఖిలస్యసమస్తమయిన, ప్రపంచస్యప్రపంచమునకు, మాలేతితల్లి
వని, పురాణాన్తఃపూర్వకురామును, మహత్యాపిగొప్పదియు నగు, వా
ణ్యాసరస్వతిచేత, సత్యాపితంసత్యముచేయబడినది, సోహంఅనేను,
ఏవంఈప్రకారముగా, భవత్యానీకు, కిశోరఃపిల్లడను, అస్తిఅగు
చున్నాను. భృత్యఃభృత్యుడను, అస్తిఅగుచున్నాను. దాసునౌక
రును, అస్తిఅగుచున్నాను. తస్మాత్అహేతువువలన, కృపాంగైద
యామయావయవములగు అపాంగైక్రేగంటిచూపులచేతను, ప్రపన్నం
భక్తుడనైవట్టియు, శిశుంచిన్నవాడనైవట్టియు, మాంచనన్యాయితే, అ
ద్యైభక్తుడు, సింహతడుపుమా, కించంలేగాదు, అంబఓతిల్లి, త్వం
నీవు, హృద్య...విద్యాభి, హృద్యమనోహరములయినట్టియు, అనవ
ద్యైదోషములేవట్టియు, అత్తవిద్యాభిపరమాత్తవిద్యులచేతను, శ్రీనివాస
సహవిష్ణుయార్తితోగూడ, తత్త్వంపరమతత్త్వహనియు, పరంఈ
త్కృష్టమగు, జ్యోతితిరిలేజ్జనియు, ఉద్భోత్యతనప్రకాశింపజేయ
బడుచున్నావు. అంబఓతిల్లి, మహ్యంవాకొఱకు, దయేధాఅనుగ్రహిం
చుమా, భక్తిభక్తి, ఉత్పాదయేధాపుట్టించుమా. మధారాశిశ్రీ
సముద్రుని కూతురనైవట్టియు, పద్మాస్తేపద్మమహస్తమనందుగలిగివట్టి

యు, మే=నాయొక్క, అంబ=తల్లివగు, రమే = ఓలత్తీ, ప్రసీద్ధప్రసీద్ధప్రసీ
ద = అనుగ్రహించు మనుగ్రహించు మనుగ్రహించుము.

చ. అగణితభక్తినిట్లునుతు-లాతడొనర్పగృహవిపాకముల్.

దగజగదంబపాణికమ-లంబునగ్రమ్మినపువ్వురాల్పనా!

సుగుణపయోధిసాధితను-శోభనలాభనవప్రహరముల్!

మొగముననల్లసిల్లగొని-లోనగగోచితవాటికింజన్మ॥

పా॥ ఆతడు=అహిమవంతుడు, అగణితభక్తి, అగణిత=లెక్క
పెట్టఁబడని, భక్తి=భక్తిచేతను, ఇట్లు = ఈప్రకారము, నుతులు=స్తోత్రము
లు, ఒవర్పక=చేయఁగా, కృపావిపాకముల్ సుగంధపరిపాకములు, తిగన్=
ఒప్పునట్లుగా, జగదంబ=జగత్తుకుతల్లియగులత్తీ, పాణికమలంబునన్=
హస్తపద్మమందులేక హస్తయాందలిపద్మమునందు క్రమ్మి=వ్యాపించిన,
పూవుకొ=పుష్పమును, రాల్పక=దులపఁగా, అసుగుణపయోధి=యోగ్య
గుణములకు సముద్రుడగు నాహిమవంతుఁడు, సాధి...హర్షముల్, సాధి
త=సాధింపఁబడిన, ను=యోగ్యమగు, శోభ=శుభముయొక్క, లాభ=
పొందుట చేతనైన, నవ=క్రొత్తవియగు, ప్రహరముల్=సంతోషములు,
మొగమునన్=మోమునందు, ఉల్లసిల్లక=ప్రకాశించఁగా, లోని=పుచ్చు
కొని, లోక=లోపల, వగర=పట్టణమునకు, నాచిత=తగిన, వాటికిక=
ప్రదేశమునకు, చన్మ=వెల్పును.

వీత॥ ఆతడు=అజనతుఁడు, పయోధి=సముద్రుడగు జనతుఁడు.

నీ. రతివల్లభసముల్ల-సితభల్లపరిపుల్ల,

తేతపల్లవలసల్ల-తాళతంబు!

వరమాల్లకపరిల్ల-హరివేల్లదలిమల్ల,

కృగనల్లలితవల్ల-కీరవంబు!

విజహల్లలనపల్ల-వికల్లజవిపల్ల,
 సనకృల్లలితనల్ల-సనపికంబు!
 ప్రసరల్లఘమకుల్ల-వసముల్లసితపుల్ల,
 దుకువల్లరికమలి-కోత్క-రంబు!

గీ. హస్తహస్తనిరస్తచి-ప్రస్తశస్త!
 గోస్తనీస్తబకస్తోను-నిస్తులంబు!
 నై నయుద్యానముననమ్మ-హానుభావుఁ
 డొంటిగననుగులఁ బొసంగి-యుండునపుడు॥

టీక॥ రతి...శతంబు. రతివల్లభ=మన్నధునియొక్క, సముల్లసిత=ప్రకాశించుచున్న, భల్లబల్లెములగుపువ్వులచేతను, పరిపుల్లవికసిందిన, తత=విస్తారములగు, పల్లవ=చిగుళ్ళచేతను, లసత్=ప్రకాశించుచున్న, లిత=తీగలయొక్క, శతంబునందఱుకలదియు, వర...రిమంబు, వరి=శ్రేష్ఠులగు, హల్లక=ఎత్తిగలువలుగల, పరిత్=వడులయొక్క, లహరి=ప్రవాహములయందు, వల్లత్=మట్టుకొనుచున్న, అలిమల్ల=గొప్పకు మైదలచేతను, కృత=చేయబడిన సత్=యోగ్యమగు, లలిత=సుందరమయిన, వల్లకరవంబు, వల్లకీ=వీణలయొక్క, రవంబు=ధ్వనులుకలదియు, విజహ...పికంబు, విజహత్=విడిచిపెట్టిన (అనఁగామారమందున్న) లలన=స్త్రీలుగల, పల్లవికతల్లజ=విటశ్రేష్ఠులయొక్క, విపత్=ఆపదలయొక్క, లసన=శుద్ధకమును, కృత్=చేయుచున్న, లలిత=సుందరిమగు సత్=యోగ్యమగు, లపన=వాక్యములుగల, పికంబు=కోయెలలుగలదియు, ప్రసరల్ల...తిగరంబు, ప్రసరిత్=ప్రసరించుచున్న, లఘు=తేలికయగు, మరుల్లన=చిన్నగాలులచేతను, సముల్లసితి=ప్రకాశింపఁజేయబడిన, పుల్లత్=వికసించుచున్న, ఉను=గొప్పవియగు, వల్లరిక=కుత్తులుగల, మల్లిక=మల్లిపువ్వులయొక్క, ఉత్కరంబు=సమాహమగలదియు, హస్తీ...నిస్తులంబు, హస్తీ=ఏనుగులయొక్క, హస్త=తోడములచేత, నిరస్త=

శ్రోసి వేయ బడినవిగ నుక నే, నిస్సస్ జారిన, శస్త్ర ప్రశస్తములగు గోస్త
స్వీదాగ్ర పండ్లయొక్క, స్తబక గుత్తులయొక్క, స్తోమ గమూహముచేత,
నిస్తులఃబు సామ్యము లేనట్టిదియు, విః అయినట్టి, ఉద్యానమునకొక ఉద్యా
నవనమందు, అమృతానుభావుడు గొప్ప సామర్థ్యముగల యాతడు ఒంటి
గక్ ఒక్కడుగా, అనుంగులకొక యులను, పాసంగి కూడి, ఉండునపుడు
ఉన్న సమయమున.

క. కన్నులకింపైయమృతపు!

వన్నెల పెంపై పొసంగు-పాల్కడలి నెరా!

చెన్నుల నింపై యొక్కస!

మున్నత తేజంబుగ గన-మునగ నుపట్టె||

టీ|| కన్నులకుకొక సేత్రములకు, ఇంపై మనోహరమై, అమృతపు
అమృతముయొక్క, వన్నెల రంగుల, పెంపై అతిశయమై, పొసంగు ఒ
ప్పుచున్న. పాల్కడలి పాలసమద్రముయొక్క, నెరా అతిశయించిన,
చెన్నులకొక సాగసులచేతను, ఇంపై మనోహరమై, ఒక్క ఒక్కటియును,
సమున్నత అతిశయమయిన, తేజంబు తేజస్సు, గగఃమునకొక అకాశమున,
కనుపట్టె కాంచెను.

ఆ. పట్టితేజముట్టి-పడినట్టుగ నుపట్ట!

చిత్తమన్భృతై క-వృత్తినిలువ!

సందియంబు జెందు-సవయస్క జనులతో!

నట్టిదిట్టయిట్టు-లనియెనపుడు||

టీ|| పట్టి పట్టి కనుపట్టియును వెనుకటి పద్యాంతమునకనుకరణము, తేజ
ము తేజస్సు, ఉట్టి పడినట్టుకొక ఉడిపడినట్లుగా, కనుపట్టె కాన్పించుగా,
చిత్తము, మఃస్సు, అన్భృతై కవృత్తికొక అశ్వర్యప్రధాన వ్యాపారమున, నిలు
వకొక నిలువగా, సందియంబుకొక సంశయంబును, చెందు పొందుచున్న,

సవయస్కాసమావయస్సుగల, [అనగా స్నేహితులగు] జనులతోఁను
 నువ్వులతో, అట్టిదిట్ట = దిట్టరియగునతఁడు, అపుడు = అప్పుడు, ఇట్టులని
 యొక = ఈప్రకారముగాజేప్పెను.

ఉ లేజమొకంటిఁగంటిమిది-దివ్యతరంగిణినింగిబొంగుమేల్!

లేజమొళారదాభ్రముల-లేజమొపెక్కుదుపెక్కురిక్కరా!

లేజమొయాజనార్దనుని-లేజమొవెల్వడుకల్పభూజపుం!

లేజమొచూడజూడఁగజనించుముదంబుహృదంబుజంబునఁ

టీ లేజము = లేజస్సును, ఒకంటి = ఒకచాచిని, కంటిమి = చూ
 చితిమి. ఇది = ఇది దివ్యతరంగిణి = అకాశగంగ, నింగి = అకాశము
 వందు, బొంగు = సొంగునట్టి, మేల్ = శ్రేష్ఠమగు, లేజమొ = లేజస్సొ,
 శారద = శరత్కాలమందలి, అభ్రముల = మేఘములయొక్క, లేజమొ =
 లేజస్సొ. పెక్కు = విస్తారముగా, ఉదుపెక్కు = అతిశయించునట్టి. రి
 క్కు.రా = చంద్రునియొక్క, లేజమొ = లేజస్సొ, ఆజనార్దనుని = ఆవిష్ణు
 మూర్తియొక్క, లేజమొ = లేజస్సొ, (ఇచటవిష్ణులేజమునల్లనిది కావునఁ
 దెల్లనిదియగు నారదునిలేజముతో నెట్లుసమమగుని శంకించవలవదు. విష్ణు
 వుయొక్క వర్ణముయొగ భేదముచేత మారుచుండుంగావున తెల్లనివర్ణమునుక
 లదని యెఱుంగవలయును) వెల్వడు = బయలుదేరునట్టి, కల్పభూజపుంలేజ
 మొ = కల్పవృక్షములేజస్సొ, చూడఁజూడఁగ = చూడఁగాకూడఁ
 గా, హృదంబుజంబున = హృదయపద్మమువందు, ముదంబు = సంతో
 షము, జనించు = పుట్టును.

శా. బేరాకన్నులపండుగై వెలయునీ-యవ్యాజదివ్యప్రభా!

సారంబొక్కపెకాక్షునంతలేజను-స్సంతాపచింతాపతీ!

హోరోదారముకుందసద్గుణసుధా-స్యందంబమందంబుగా!

నారూఢిందగుగానతానములునిం-పై వీనులందోచెడికి॥

టీ॥ ఔరా = ఆశ్చర్యము, కన్నలపండ్లుగై = నేత్రములకానందకరమై
వెలయు = ఒప్పునట్టి. ఈ...సారంబు. ఈ = ఇట్టి, అవ్యాజ = కపటము
లేని, దివ్య = శ్రేష్ఠమును, పృభా = కాంతియొక్క, సారంబు = సారము, ఒక్కటై = ఒక్కటియై, కాదు = కాదు, సంతత...స్యందంబు, సంతత =
ఎవలెగని, జనుః = జన్మముయొక్క, సంతాప, తాపముచేతనైన, చింత =
పిచారముయొక్క, పరీహర = పోగొట్టుటయందు, ఉదార = గొప్పదియగు
ముకుంద = విష్ణుమూర్తియొక్క, సద్గుణయోగ్యగుణములనెడు, సుధా =
అమృతముయొక్క, స్యందంబు = ప్రవాహము, అమందంబుగఁ = విస్తారముగా, ఆరూఢిఁ = పునీదిగ, తగు = ఒప్పునట్టి, గానతాపములు =
సంగీతముయొక్క-తానములును, ఇంపై = మనోహరమై, తోచెడిఁ = తోచును.

క. మానమ్ములువీనులకన!

మానమ్ములునిగమభాస-మానమ్ములుసో!

పానమ్ములుముక్తికిహరి!

గానమ్ములువినుడిదిటము-గానమ్ముఁడొగిఁ॥

టీ॥ వీనులకుఁ = చెవులకు, మానమ్ములు = గౌరవములయినట్టియు, అసమానమ్ములు = సమానములేనట్టివియు, నిగమభాసమానమ్ములు, నిగమ = వేదములయందు, భాసమానమ్ములు = ప్రకాశించుచున్నట్టియు, ముక్తికిఁ = మోక్షమునకు, సోపానములు = మెట్లయినట్టియు, హరి గానమ్ములు = విష్ణువుయొక్క-గానములు, దిటముగా = బాగుగా, వినుఁడు = ఆలకింపుఁడు, ఒగిఁ = క్రమముగా, నమ్ముఁడు = విశ్వసించుఁడు.

చ. బటువుగమీరుమేరుప్రణ-వంబుగదక్కినయక్కరంబులొ!

క్కటిపదియున్గరంగుపటి-కమ్ములు వ్రేలుజపాక్షమాలవి!

స్ఫుటతరవాసుదేవమను-చొప్పననుప్పలనుప్పతిల్లను!

తక్కుటగుణశాలినారదుఁడు-గన్పడెనమ్మతదివ్యతేజుఁడై॥

టీక - బటువుగఁ = గుండ్రగ. మీరు = అతిశయించుచున్న, మేరు మేరు
 వహూస, ప్రణవంబుగఁ = ఓంకారంబుగా, తక్కినయక్కరంబులు = మిగిలి
 నయత్తురములు, ఒక్కటిపదియై గఁ = పదునొకండుగా, రంగుపటిః ములు
 కాగతిగలపటిః పూసలు, ప్రేలు = వేలబడుచున్న. జసాత్తమాల = జపమాలి
 క, విస్ఫుటతర...చోప్పున, విస్ఫుటతర = మిక్కిలిస్ఫుటమగు, వాసుదేవ =
 విష్ణువుయొక్క, మనుచోప్పుఁ = మంత్రమువలె, అఁగా ఓన్న మోధ గవ
 తేవాసుదేవాయ అనుమంత్రమువలె) ఒప్పులఁ = శోభనతను, ఉప్పుతి
 ల్లఁ = అతిశయించగా, ఉత్కటగుణకాలి = గొప్పగుణములతోఁ గూడిన,
 నారదుఁడు = నారదముని, అదృశ్యదివ్యతేజఁడై = ఆశ్చర్యకరమగు ప్రశస్త
 మయిన తేజస్సుగలవాడై, కప్పడెక్కి నుపించెను.

వ. ఇట్లునిర్ణయించునమయంబున.

సీ. సాగసుగాఁదనరుప-న్నగశాయిగీతంబు,

నగశాయిగీతంబు-నగడుపరుపఁ

గరవిపంచీతంత్ర-కలరవ్రాల్లాసంబు,

కలరవ్రాల్లాసంబు-గారవిచఁ

బడుగునెమ్మెయిగ్రమ్ము-బనుమంపురుచికదం,

బనుమంపురుచికదం-బములఁబెనఁగఁ

బదపదంబుననెప్పు-మృదుపరాగమ్ములు,

మృదుపరాగమ్ముల-మెలఁగి వెలుఁగఁ

గీ. ఫాలముననూర్ధ్వపుండ్రంబు-బరిధవిల్లఁ

జిత్తముమురారిచింతనా-యత్తముగనుఁ

నిల్వగాంధర్వసర్వస్వ-నిధికళావిఁ

శారమండచ్చటికినచ్చె-నారగుండు॥

టీక - సాగ సుశాన్ = అందముగా, తనరు = బిడ్డ మన్న పన్నగశాయి = విష్ణువుయొక్క, గీతంబు = గానము, నగశాయి = పర్యతమునందుండెడు గోధర్వాదులయొక్క, గీతంబున్ = గానమును, అగమపరుపన్ = నిందయొక్కగా, కర...ల్లాసంబు, కర = హస్తమందలి, విపంచీ = వీణయొక్క, తింత్రికల = తీగలయొక్క, రవ = స్వనియొక్క, ఉల్లాసంబు = ప్రకాశము, కలరవోల్లాసంబున్, కలరవ = పావురములయొక్క, ఉల్లాసంబున్ = ప్రకాశమును, గారవింపన్ = గౌరవము నేయఁగా, బతుగునెమ్మెయిన్, బతుగు = చిక్కిన, నెమ్మెయిన్ = శరీరమునందు, క్రమ్ము = వ్యాపించిన, బసుమంపు = విభూతియొక్క, రుచి = కాంతి, కదంబసుమంపు = కడిమిపువ్వులయొక్క, రుచి = కాంతియొక్క, కదంబసులన్ = సమూహములను, పెంగన్ = పెనుగులాడఁగా, పదపదంబున్ = ప్రతిపదమందు, బిప్పు = బిడ్డ మన్న మృత్ = మట్టియొక్క, ఉపరాగములు = అవరణలు, మృగుపరాగముల్, మృదు = మృదువులగు. పరాగములన్ = ధూళులను, మెలగి = కలిసి, వెలుంగన్ = ప్రకాశించఁగా, ఫాలమునన్ = నొసటియందు, ఉర్వపుండ్రము = నిలుపుబొట్టు, పరిధ్వలన్ = అతిశయించఁగా, చిత్తము = మనస్సు, మురారిచింతన = విష్ణుచింతన, అయత్తముగను = అధీనమగునట్లుగా, నిల్వ = నిలువఁగా, గాంధర్వ...నిధి, గాంధర్వ = గానవిద్యయనెడు, సర్వస్వ = సర్వధనమునకు, నిధి = స్థానము, కళావిశారదుండు, కళాశాస్త్రములయందు, విశారిండుండు = నేర్పరియగు, నారదుండు = నారదుండు, అచ్చటికిన్ = ఆస్థలమునకు, వచ్చెన్ = వచ్చెను.

క. అచ్చపు తెలివిందగుమహి!

భృచ్చాదామణియతండు-ముపివల్లభునిం

దచ్చననెదుర్కొనివడిం

దచ్చరణాబ్జములకెరిగి-దత్తాదకుడై ||

సా॥ అచ్చపు తెలివిన్ = నిర్మలమగుజ్ఞానము చేత, తగు = బిడ్డ మన్న, అతండు = ఆ, మహిభృచ్చాదామణి = పర్యతశ్రేణుడగుమహిమంతుఁడు, ము

నివల్లభునిక్=మునిశ్రేష్ఠుడగు నారదుని తచ్చనక్=శీఘ్రముగా, ఎదుర్కొని=ఎదురైనవాడై, వచిక్=త్వరగా. తచ్చరణాబ్జములకుక్=ఆనారదుని పాదపద్మములకు, ఎరఁగి=నమస్కరించి, దత్తాదరుడై=ఇయ్యి బడినయాదరముగలవాడై.

సీ॥ మహిభృచ్ఛాడామణి=రాజశ్రేష్ఠుడగు జనకుడు.

క. ధరణీభృత్పతిసుజనా॥

చరణీయస్ఫూర్తి బాద్య-జలమొసఁగెనుడ॥

చ్చరణములకుఁ బావనసం॥

చరణములకునురకృతోప-చరణమ్ములకు॥

పా॥ ధరణీభృత్పతి=పర్వతశ్రేష్ఠుడగు హిమవంతుడు, పావనసంచరణములకుక్, పావ=పవిత్రమగు, సంచరణములకుక్=సంచారముకలిగినట్టియై. సుర...లకుక్, సుర=దేవతలచేతను, కృత=చేయబడిన, ఉపచరణమ్ములకుక్=ఉపచారముగల, తచ్చరణములకుక్, తత్=ఆనారదుని యొక్క, చరణములకుక్=పాదములకు, సుజనా...స్ఫూర్తిక్, సుజ=యోగ్యజనులకు, ఆచరణీయ=చేయదగిన, స్ఫూర్తిక్=స్ఫురణముచేత, పాద్యజలము=కాళ్ళకొఱకైనయొడకము, ఒసంగను=ఇచ్చెను.

సీ॥ ధరణీభృత్పతి=జనకుడు.

క. అర్ఘ్యనకతనికినుమనొ॥

దీర్ఘ్రబులతోనతండు-దృఢవినయమనొ॥

దైర్ఘ్యంబునవిధివిహితం॥

బర్ఘ్యంబునుపార్ఘ్యమిచ్చి-యర్పయొనర్చె॥

టీక—ఆతండు=ఆతడు, ఆర్ఘ్యనకుక్=పూజించదగిన, ఆతనికిక్=ఆనారదునకు, సుమనో...లతోక్, సుమనోదీర్ఘ్ర=గంగయందలి, అంబులతోక్=ఉడకములతోను, దృఢ...బునక్, దృఢ=దృఢమగు, వినయ=విన

యమగల, మనః=మనస్సుయొక్క, ధైర్యవ్యంబున=పాడవుచేత, విధిమీ
తంబుకాస్త్రమాచేతచేయఁబడినదియగు, అర్హ్యంబున=పూజావిధానమున,
ఉపార్హ్యము=పయిత్రాజయు, ఇచ్చిఅర్చయింపుకొ=పూజించెను.

క. నానావిధసానాదుల

తోనాతఁడొనర్చునర్చు-శుష్టిఘటింపం

గానాతతమానాన్వితం

డానారగుడనియెనచట-నానీనుండై ||

టీక - నానా...లతో, నానావిధ=అనే విధములగు, నానాదులతో=
పువ్వులు మొదలగు పానితో. ఆతఁడు=ఆతఁడు, ఒనర్చు=చేయునట్టి, అర్చు=
పూజ, తుష్టిక=సంతోషమును, ఘటింపఁగాక=కూర్చఁగా, ఆతతమానా
న్వితఁడు, ఆతత=విస్తారముగు, మాన=గౌరవముతో, అర్చకుఁడు=కూడుకొ
నినవాఁడగు, ఆనారదుఁడు=ఆనారదముని, అచటకొ=అక్కడ, అనీనుం
డై=కూర్చుండినవాఁడయి, అనియెకొ=చెప్పెను.

నీ. ఎరపట్టుతెరబిట్టు-మెరపట్టుచిరుచట్టు,

పలఙ్కిదొరనెక్కి-ప్రబలువాఁడు

అలకుందములబృంద-ములయందములనంద,

నరుకొన్వగలనవ్వ-బరగువాఁడు

పెనుమచ్చికునుపొచ్చి-తనుమెచ్చికునులచ్చి,

కొరవుచ్చియెదమించు-గురుతువాఁడు

అలనీలములజాల-ములలీలలనిరాళి

మైర్థంగలరుసంగ-మమరువాఁడు

గీ. సకలచిదచిచ్ఛరీరుండు-సర్వగతుఁడు

జగములస్థజంపఁబాలింప-సంహరింపఁ

దగుపటిమగల్గుజాళువా-జగమునేలు!

మేలుదొరినిన్ను గగనాత్మ-నేలుగాత||

టీక|| ఎరపట్టు=ఎరపట్టుయొక్క, తెర=జపనికయొక్క, బిట్ట=అతిశయమును, ఒరపట్టు=ఆక్రమించునట్టి, చిరు=చిన్నవియగు, చిట్టుపల=రెక్కలుగల, జక్కిదొంగ=మేలిగుట్టయగు, ఎక్కి=అధిష్ఠించి, ప్రబలవాడు=అతిశయించునట్టివాడు, అలకుందముల=ప్రసిద్ధములయిన మల్లెపువ్వులయొక్క, బృందముల=సమూహములయొక్క, అందముల=శోభలాయనపట్టల, తనకు=ఒప్పుచున్న, క్రొవ్వగల=క్రొత్తవిలాసములగల, నవ్వు=హాసము, ఎరగువాడు=ఒప్పునట్టివాడు, పెనుమచ్చికుండుమిక్కిలి-న్నేహముచేతను, హెచ్చి=అతిశయించి, తన=తిన్న, మెచ్చికోరు=స్తోత్రముజేయునట్టి, లచ్చిలత్తి, కొర=లోటుగు, పుచ్చి=పాగొట్టి, ఎద=హృదయమందు, మించు=అతిశయించునట్టి, గురుతువాడు=విష్ణుమువాడు, అలనీలముల=ప్రసిద్ధములగునీలములయొక్క, జాలముల=సమూహములయొక్క, లీలల=విలాసములచేత, నిరాశమై=నిశ్చంకమై, రంగలగు=ప్రకాశించుచున్న, అంగము=శరీరము, అమగువాడు=ఒప్పుచున్నవాడు, సకల...రీతుండు, సకల=సమస్తములగు, చిత్=జ్ఞానముగల జంతువులయొక్కయు, ఆచిత్=జ్ఞానములేని జంతువులయొక్కయు, శరీరుండు=శరీరముకలవాడు, సర్వగతుండు=సమస్తమును బొందినవాడు, జగముల=లోకములను, సృజింప=నిర్మించుటకును, పాలింప=నిలుపును, సంహరింప=మార్చుటకును, తగు=తగిన, పటిమ=సామర్థ్యము, కలుగుకలుగునట్టి, జాళువా జగము=బంగారపుభూమిని, [అంగవైకుంఠమును] నిలుపరిపాలించునట్టి, మేలుదొంగ=గొప్పయధికారి, నిన్ను=నిన్ను, కరుణతో=దయతో, ఎలుగాత=రక్షించుగాక.

శా. భూమిభృతులచంద్రసారసవనా-భోగంబులన్నద్విజ|

స్తోమంబెల్లెడనుల్లెడగునీ-శుద్ధాశయప్రాధవం|

బామోదించునెమించునేవిభవముల్ - హన్మోన్నతింగాంచునే!
సామస్త్యంబునసామజంబులుహరు-లౌక్యావహూ
ద్యాసముల్॥

పా॥ భూమిభృత్కులచంద్ర, హిమవంతుడా, సారసవనాభోగంబు
లక్, సారస=పద్మములయొక్క, వ=వములయొక్క, ఆభోగంబులక్=
అతిశయములయందు, సద్విజస్తోమంబు, సత్=యోగ్యములగు, ద్విజహంసా
దిపక్షులయొక్క, స్తోమంబు=సమాహూ, ఎల్లెడక్=అన్నిచోటుల, ఉల్లసి
ల్లక్=ప్రకాశించగా, తగు=విధమున్న=నీ=నీసంబంధమైన, శుద్ధా...వం
బు, శుద్ధ=పరిశుద్ధములగు, ఆశయ=సామయొక్క, ప్రాభవంబు=అతిశ
యము, ఆమోదించునె=పరిమళించునగా, విభవముల్, వి=పక్షులయొ
క్క, భవముల్=పుట్టుకలు, మించునే=అతిశయించునా, సామజంబులు=
వీనుగులును, హరుల్=సింహములును, సౌఖ్యావహోద్యాసముల్. సౌఖ్య=
సౌఖ్యమును, ఆవహ=కలిగించెడు, ఉద్యాసముల్=ఉద్యాసవనములును,
సామస్త్యంబుఁ=సమస్తత్వముచేత, హన్మోన్నతిఁ=సంతోషాతిశయము
ను, కాంచునే=పొందునా.

సీ॥ భూమిభృత్కులచంద్ర=రాజశ్రేష్ఠుడైన జవతుడా, సార సవనా
భోగంబులక్, సార=శ్రేష్ఠములగు, సవన=యజ్ఞములయొక్క, ఆభోగంబు
లక్=అతిశయములచేత, సద్విజస్తోమంబు=శ్రేష్ఠులయిన బ్రాహ్మణులయొ
క్క సముదాఘము, ఎల్లెడక్, ఉల్లసిల్లక్, తగు, నీ...వంబు, నీ=నీయొ
క్క, శుద్ధ=పరిశుద్ధముగు, ఆశయ=ఆభిప్రాయముయొక్క, ప్రాభవము=అ
తిశయము, ఆమోదించునె=సంతోషించునా, విభవముల్=విశ్వరీతిములు,
సామజంబులక్=వీనుగులును, హరుల్=గుఱ్ఱములును, సౌఖ్యా...సముల్
సౌఖ్యావహ=సౌఖ్యావహములగు, ఉత్=ఉన్నతిములగు, యానముల్=వా
హనములు, శేషముసమము.

చ. సరసతకుల్భవద్రచిత-సంతతజీవనలబ్ధవృద్ధులై ।

పరగుచుఁబావనానుగతి-బర్హినయా త్తరజంబుదీరిపో ।

నిరుపమపర్వసత్వగతి-నిర్మలవృత్తివహింపనుప్పుసీ ।

ధరనుపపన్నగోరుసమ-దావలయానలసత్వమొప్పునే ॥

పా॥ సరసతరుల్=చట్టములగు వృక్షములు, భవ...వృద్ధులై, భవత్=సీచేత, రచిత=చేయఁబడిన, సంతత=ఎడతెగని, జీవన=ఉదకముచేత, లబ్ధ=పొందఁబడిన, వృద్ధులై=వృద్ధికలదియై, పరగుచు=ఒప్పుచును. పావనానుగతి, పావన=వాయుసంబంధముగు, అనుగతి=సంపర్కముచేత, పర్వన=వ్యాపించిన, ఆత్మ=తనసంబంధముగు, రజంబు=పరాగము, తీరిపో=నిశ్చేషముగా పోవఁగా, నిరు...గతి, నిరుపమ=సామ్యములేని, పర్వ=నిపులయొక్క, సత్వ=బలముయొక్క, గతి=పాండికచేతను, నిర్మలవృత్తి=నిర్మలముగు వ్యాపారమును, వహింప=పూనఁగా, ఒప్పు=ఒప్పుట, నీధర=నీభూమియందు, ఉప...సత్వము, ఉపపన్నగ=పాములయొక్క-సమీపమందలి, ఉరు=గొప్పదియగు, సమ=సమానముగు, దావ=అడవియందలి, లయ=లీనతగల, అల=అగ్నులయొక్క, సత్వము=ఉనికి, * (అనఁగా లక్షణచే పాములతోఁగూడిన యరణ్యమందు నిగ్నులబాధ యణగిపోవుటయనునర్థము క్లిష్టముగా సంపాదించవలయును) ఒప్పు=తగియుండునా ?

నీత-సరసతరుల్=మిక్కిలి సరసులగు వారు, భవ...వృద్ధులై, భవత్=సీచేత, రచిత=చేయఁబడిన, సంతత=ఎడతెగని, జీవన=వృత్తులచేతను, లబ్ధ=పొందఁబడినవృద్ధులై=వృద్ధిగలవారై, పావనానుగతి, పావన=పవిత్రులగు వారియొక్క, అనుగతి=అనుసరింపుటచేత, ఆత్మరజంబు=అంతఃకరణయందలి రజోగుణము, నిరు...గతి, నిరుపమ=ఉపమానములేని, పర్వ=పండువులయొక్క, సత్వ=ఉనికియొక్క, గతి=రీతిచేత, ఉపపన్న...సత్వము, ఉపపత్=ఉపపత్తితోఁగూడిన, ఎగ=చెల్లయొక్కము (ఇదిమద్యమపదలోపి

* ఈపామును బుద్ధకాంతిములయందు విమర్శింపవలయును.

సమాసము] ఉరు=గొప్పదియగు, సమదావల=ఏనుగులతోఁగూడిన, యా
వ=వాహనములయొక్క, లసత్వము=ప్రకాశించుట, ఒప్పునే=తగియుం
డువా! అనగా తోటలు, ఏనుగులు, వాహనములుబాగునున్నవిగదా అ
నియర్థము, ఇది తక్కినరాజ్యాంగాదుల క్షేమమునకుపలక్షణము.

క. అనవినివినయమునయముం|

జెనగొననిటులనియెభూమి భృత్యతికమలా|

ససలలనాకరనళినాం|

కనకనకశుకానులాప-ఘనతరఫణితి||

టీక. అన=అనగా, భూమిభృత్యతి=భూధరశ్రేష్ఠుడు. విని=విని,
వినయము=నమ్రతయు, నయము=నీతియు, పెనగొన=పెనివేసి
గా, కమలా...ఫణితి, కమలాసన=బ్రహ్మయొక్క, లలనా=స్త్రీయగుసర
స్వతియొక్క, కరనళి=హస్తపద్మమునకు, అంకన=అలంకారమగు, కనక=
బంగారువికారమగు, శుక=చిలుకయొక్క, అనులాప=వాక్యములయొక్క,
ఘనతర=మిక్కిలిగొప్పదియగు, ఫణితి=రీతిచేతను, ఇటులు=ఈప్రకార
ము, అనియె=చెప్పెను.

శా. స్వామీమీరలపారచారుకరుణా-సారంబునమామకా|

రామక్షోణిబదబ్రముద్రికలొసర్పకనేడుగాసంపదల్|

సామస్త్యంబునమాకుజేకురునుదో-షంబుల్కధాశేషముల్|

గామాసెవెలసెన్మహాసరసులన్-గాంభీర్యసంభారముల్|

టీ. స్వామి=ఓశవరా, మీరలు=మీరు, అపా...బున, అపార=పా
హద్దులేని, చారు=సుందరమగు, కరుణా=దయయొక్క, పారంబున=సారముచేత,
మామ...క్షోణి, మామక=నాసంబంధమగు, ఆరామ=ఉదా
యోగవసముయొక్క, ఖోణి=భూమియందు, పదబ్రముద్రికలు, పదబ్ర
పాదపద్మములయొక్క, ముద్రికలు=ముద్రణలు, ఒవర్పి=చేయఁగా, నే
డుగా=ఈతోజూగదా, సంపదల్=విశ్వర్యములు, సామస్త్యంబున=

సమస్తత్వముచేత, నూకుఁ=మాను, చేతురును=లభించును, దోషంబుల్=పాపముల్, కథాశేషముల్ గాఁ=కథలేమిగులుకలుగుటలుగా, మాపెఁ=నశించెను, మహాసరసుఁ=గొప్పసరసులయందు, గాంధీర్వసంభారముల్ గాంధీర్యాశీశయములు, వెలసెఁ=ఒప్పెను.

క. సుమనస్సముదయమెల్లను|

భ్రమరహితమహాసవాను-భవవిభవమాచే|

నమరుచుఫలమీదొడఁగెను|

గమలాప్తసమాననీను-గరుడపౌసంగఁ||

పా|| కనురాప్తసమాన, మార్యునితోసమానుడగునో నారదుఁడా నీడు=నీసంబంధమును, కరుణ=దయా, పౌసంగఁ=అనుకూలించుటచేత సుమనస్సుచుదయమెల్లను, సుమనః=పుష్పములయొక్క, సమాదయమెల్లను=సముదాయమంతయు, భ్రమ...విభవముచేఁ, భ్రమర=తుమ్మెదలకు, హిత=ఇష్టమును, మహత్=గొప్పదియును, అసవ=మకరందముయొక్క, అనుభవ=పొందుటయొక్క, విభవముచేఁ=విభవముచేత, అనుగుచుఁ=ఒప్పుచు, ఫలము=పండ్లజాతిని, ఈదొడఁగెను=ఇయ్యవారంభించెను.

నీతి|| సుమనస్సముదయమెల్లను=దేవతా సముదాయమంతయు, భ్రమ విభవముచేఁ, భ్రమ=భ్రాంతిలోటి, రహిత=శూన్యమును, మహత్=గొప్పవియును, సవ=యజ్ఞములయొక్క, అనుభవ=అనుభవించుటయొక్క, విభవముచేఁ=విభవముచేత అనుగుచు ఒప్పుచు, ఫలము=ఊరికను, శేషముసమానము.

చ సలలితతేజమీకొసఁగు-సత్కృతిసత్కృతిమీకుఁబొద్యమై|

చెలఁగినజీవనంబదియ-జీవనమాదరమోదరమ్యశీ|

తలభవదీయదృష్ట్యమృతధారలయోగమెయోగమెన్నిటఁ|

దలఁపయిమీపదాబ్జముల-ధారణధారణసూరికోటికిఁ||

టీ|| ఈ పద్యమునందాసత్కృతిసత్కృతి, జీవముజీవనము, యోగముయో

గము, ధారణధారణయని శబ్దార్థములకుఁ బోయి క్త్యమున దాత్పర్యమునకు
భేదమును లక్షణముగలవాటనుపొసఁగు ముందుటయే-గాక రెండవశబ్దంబు
నికు నరభేదముం గూడ స్ఫురించునట్లు కవిరచియించియున్నాఁడు ఎట్లు
నిన, సలలిత తేజ, సలలిత=విలాసముతోఁ గూడి, తేజ=తేజముగలయోనారి
దా, మారికోటికిఁ=విన్వత్సముదాయమునకు, మీకోసంఘ=మీకిచ్చునట్టి
సత్కృతి=సత్కారము, సత్కృతి=సత్=యోగ్యమును, కృతి=కార్య
ము, మీకుఁబాద్యమై=మీకుఁబాద్యమై, చెలఁగిన=ఓప్పిన, జీవనంబు=
జీవకము, ఆదియు=అదే, జీవనము=ప్రాణము, ఆదర...యోగము, ఆద
ర=ఆదరముచేతను, మోద=సంతోషముచేతను, రమ్య=సుందరమును,
శీతల=చల్లదియును భవదీయ=నీసంబంధమును, ద్వప్తి=చూప నెడు, ఆ
మృతధారల=ఆమృతపక్షములయొక్క, యోగము=సంబంధము, యోగ
ము=ఉచ్యయదశ, ఎన్నఁటె=ఎన్నివిధములచేత్తనైన, తలపయి=శిర
స్సుమీద, మీపదాబ్జముల=మీపాదపద్మములయొక్క, ధారణ=ధరించుట
ధారణ=అప్రాంతయోగములలోనొకటి.

క. భాగవతతలకమీయను|

రాగముమావంటికర్త-రక్తాత్మలపై|

నేగతిఫలించెనుకో|

భాగీరథిపిచ్చగుంటి-పయిబహుపగిదిక్||

క. వానిదిభాగ్యముయోగ్యత|

వానిదివానిదినుజన్మ-వై భవమిలనె|

వ్యాధికిఁగిపదపంకజ|

పానీయముగోలఁగల్గు-భావజ్ఞనిధి|

క. ఎచ్చటికిఁబోవుచునుమీ|

రిచ్చటికేతెంచిపూర్వ-కృతనుకృతముల్||

తచ్చనఫలింపజేసితి|

రచ్చెరువుగఁదెల్పివేద-యారసజలక్ష్||

స్వప్నము.

చ. అనవుడుమానిబల్కెవిను-మాయనుమానములేకలోకరం|

జనజనకాపురందరుని-సన్నిధికింజనియుంటినచ్చటం|

గనదచిరత్నరత్నపరి-కర్తితనిర్మలీతప్రభావభా|

దనకుసుధాశనేంద్రులను-దట్టితిముప్పదిమూడుకోటులక||

పా|| అనవుడుకొ=అనగా, మాని=నానడుడు, పల్కె=చెప్పెను, లోక...జనకా, లోకసంజన=ప్రజారంజనమును. జనకా, పుట్టించెదనోహిమవంతుఁడా, అనుమానములేక=సంశయములేకుండ, ఏనుమా=అకర్ణించుమా, పురందరుసన్నిధికి=ఇంద్రునిదగ్గఱకు, చన=వెళ్ళి, ఉంటి=ఉంటిని, అచ్చట=అక్కడ. కనద...ప్రభా, కనత్=ప్రకాశించుచున్న, అచిరత్న=నూత్నములగు, రత్న=రత్నములచేతను, పరికర్తిత=అలంకరించబడిన, నిర్మలీత=నిర్మలమైచేయబడిన, ప్రభా=కాంతిగల, సభా=సభయందు, తనరు=ఒప్పుచున్న, ముప్పదిమూడుకోటులక=ముప్పదిమూడుకోట్లుసంఖ్యగల, సుధాశనేంద్రులను=దేవతాశ్రేష్ఠులను, తట్టితి=నమిపించితిని.

సీత|| లోకరంజన=లోకమును రంజింపజేయువాడా, జనకా=జనకముహరాజా.

చ. వసుమతిలోనయజ్ఞకృతి-వర్తిలబ్ధార్థముమీరలందతా|

రసితనకేషరంగోనగ-రాజిలిరావణుడంతదక్షుడుం|

బ్రసభమునీశపూజగరి-మందనరింపనిజప్రియార్థణం|

బెనగమిసూనవృత్తియగు-నేనతివీడ్వడజీవసంబునక||

ఈపద్యము రెండవర్ణములయందు బృహస్పతిదేవతలకుఁ జెప్పవలయు.

సా॥ వసుమతిలోకన్ = భూమిలోపలను, పూర్వము = పూర్వమందు
యజ్ఞకృతిక్ = యజ్ఞముయొక్క, చేయడమందు, వర్తిలక్ = ప్రవర్తించఁగా
మీరిలందఱు = మీరందఱును. ఆరసిత్ = ఆయజ్ఞసంబంధమయిన, రసి
త్ = రసముకలుగుటను, అశేషత్ = శేషములేకపోవుటచేత, కొంగన్ =
పుచ్చుకొవఁగా. ఇచట విచారించఁగా రసశబ్దముపై ఇది ప్రత్యయమున
కసపాదముగా “రసాదిభ్యశ్చ” అనునూత్రముచే హతుప్ విధించఁబడినది,
కావున ఇది ప్రత్యయమువచ్చుట న్యాయముకాదు అయినను శేషసలమగు
టచే గర్భక పిచే సంపాదించి యాశబ్దమునిట్లాఁ బ్రయోగించినట్లు దోష

మన్నది. మఱియు బుదిమంతులు విచారించుచుగాక! రాజిలి = ప్రకాశించి,
రావణుడు = గాంభీర్యముచే, బెద్దధ్వనితో మాట్లాడునట్టి. దక్షుడు = దక్షు
ప్రజాపతి, అంత = అంతట, ప్రసభమున్ బలాత్కారముగా, ఈశపూజ =
ఈశశక్తి పూజయొక్క, పూజ = పూజ, గరిమన్ = గొప్పతనముచేత. తనరిం
పన్ = చేయఁగా నిజ...ణంబు, నిజతనసంబంధియగు, ప్రియ = ప్రియఁడైన
పునియొక్క, అర్హణంబు = పూజను, ఎనఁగమిన్ = చేయకపోవుటచేత, నూ
నవృత్తియగు, నూ = మిక్కిలితక్కువయగు, వృత్తియగు = వ్యాపారముగల,
వసతి = వసతీదేవి, జీవణంబున్ = స్రాణముతోడ, విద్యదెన్ = విదేశో?

సీతః వసుమతిలోకన్ = భూమిలో, నయజ్ఞకృత్ = నయజ్ఞ = నీతితెలిసిన
వారియొక్క, కృతిక్ = వ్యాపారముచేత, వర్తిలక్, పూర్వము, మీరిలంద
ఱు! ఆరసి = చూచి, తనశేషత్ = తనభృత్యత్వమును, కొంగన్, రాజిలి,
దక్షుడు = సమర్థుఁడగు, రావణుడు, రావణాసురుఁడు, దీనికివీడ్వడెక్
అనుక్రియతోసంబంధము, అంత = అంతట, ప్రసభమునీశపూజ, ప్రస
భ = బలాత్కారముగా, మునీశ = మునీశ్వరునియొక్క, పూజ = పూజ, గ
రిమన్, తనరింపన్, నిజప్రియార్హణంబు, నిజ = తనసంబంధమగు, ప్రియ =
ఇష్టమగు, అర్హణంబు = పూజను, ఎనఁగమిన్ = చేయకపోవుటచేత, [అ
నఁగావేదపతి రావణుని మునియగు నూహచేఁబూజించి గుఠనీక్షమగు మ
నోరథము దీర్చుకొందుటచేతనని యర్థము] నూనవృత్తియగు, ఎనఁగమిన్

గల, [అంగార దన్నజఁపుటకయి జనించి] వీసతిక్ = వీసతివ్రతము. జీ
వాంబునక్ = ఉదకహంగు. వీడ్వ డెక్ = వదలెనో, వైసద్యముతోన
న్వయము.

క. భాసిలునీసర్వంసహా

నాసతియామేనగర్భమందనీగురుఁడు

ల్లాసవికానంబుననా

వాసపునకుఁదెలుపవంటి-వరసుగుణవిధి

టీక. అరము - పార్వ - ఆసతి అసతీదేవి, యీసర్వంసహాక్, యీహూ
మియందు, ఆమేనగర్భమందు = ఆమేనకాదేవియొక్కగర్భమందు (ఇది తెలు
గుపష్టిసమాసము) భాసిలుక్ ప్రకాశించును, అని = అని, గురుఁడు = బృహస్ప
తి, ఉల్లాస, వికానంబుఁక్ = ఉత్సాహము చేతనైన, ముఖప్రసన్నత చేత, ఆ
వాసపునకుఁకొనియిద్రువను, తెలుపకుఁచెప్పగా, వరసుగుణవిధి = శ్రేష్ఠ
ములగుమంచిగుణముగనుసామైన ఓహిమవంతుఁడా, వింటిక్ = వింటిను.

సీత. ఆసతి = ఆసతి ఆమేనక్ = ఆశీరముతో, సర్వంసహాక్ = భూమి
యందు, గర్భమందుక్ = లోనిభాగమందు, భాసిలుక్ = ప్రకాశించును, శ్రే
ష్ఠముసమానము.

గీ కాననాచాననీపుత్రి-యాచిజంబు

సర్వమంగళజగదేక-జననియైన

యట్టిసతినీమపట్టియై-పుట్టినంత

సకలసౌభాగ్యములునీకు-సంఘటిల్లు

టీ. పా. కాంక్ = కనుక, ఆచా = ఆత్మి, నీపుత్రియాక్ = నీకొమ
రైయగును. విజంబు = సత్యము, జగదేకజనియై = జగత్తులకుఁకొకతైయగు
తిల్లియై, యట్టిసతి = అట్టిప్రతివ్రతయై, సర్వమంగళ = పార్వతీదేవి, నీమప
ట్టియై = నీకొమరైయయి, పుట్టినంతక్ = పుట్టగానే, సకలసౌభాగ్యములు =
అన్నియదృష్టములు, నీకుసంఘటిల్లునునీకుకలుగును.

సీత || సర్వమంగళం సమస్త శుభముల గల, జగదేగజనయైనట్టి = జగత్తు
లకు తల్లియైన అపరివ్రత, శేషమునమానము,

సీ. సర్వసర్వంసహా-సర్వస్వనిర్వాహ,

ధూర్వహుండేవింట-మార్వియయ్యె

సంభోధిరాడ్రత్న-డింభసంభృతహార,

హారియేవింటల-కోరియయ్యె

బృందారకామంద-మందిరంబగుకాంచ,

నాద్రియేవింటసా-రాంశమయ్యె

సంబరై కాలంబ-మైయాడుయూడుపు,

రిమ్మలేవింటశ-రవ్యనుయ్యె

గీ. సహరహమునర్హ ణీయమై-యడగ వాఖ్యి

నలరునావిల్లుచేట్టి-నట్టిట్ట

కనమశాభాగ్యములువిూరి-నెనగుమట్టి

కన్యకనసస్యసామాన్య-మాన్యమతిని

పా|| సర్వ...ధూర్వహుండు, సర్వ=సమస్తమైన. సర్వంసహా=భూమి
యొక్క, సర్వస్వ=సమస్తధర్మయొక్కయొనగా సమస్తభారములతోగూ
డినభూమియొక్కయనియర్థము. నిర్వాహ=నిర్వహించుటయందు. ధూర్వ
హుండు=భారమునువహించి శేషుండు, ఏవింట=ఏధనస్సుండు, మార్వి
యయ్యె=అల్లెతొడిమయెనో, అంభోధి...హరి, అంభోధిరాట్=క్షీరస
ముద్రముయొక్క, రిత్నడింభ=పిల్లవాడవంటిరత్నముచేతను (కాస్తుభవాణిచే
తగుట) సంభృత=కూర్చబడిన, హరి=హరముచేత, హరి=మనోహరుడగు
విష్ణువు, ఏవింట=ఏధనస్సుండు, లకోరియయ్యె=బాణమయ్యెనో,
బృందార...మందిరంబు, బృందారక=దేవతలయొక్క. అమంద=గొప్పది
యగు, మందిరంబు=గృహము అగు=అయిట్టి, కాంచనాద్రి=మేరుపర్వ

తము, ఏవింటు = ఏధనస్సునందు, సారాంశమయ్యెన్ = ముఖ్యభాగమయ్యె
నో, అకావంతిబద్ధయైందనుట, అంబరైకాలంబము, అంబర = ఆకాశమే,
ఏక = ముఖ్యమై, ఆలంబము = ఆధారముగలది, అయి, ఆడు = తిరుగుచుం
డు = మూడుపురములు = త్రిపురములు, ఏవింటు = ఏధనస్సునందు, చర
వ్యమయ్యెన్ = గురిమయ్యెనో, అహరహమున్ = ప్రతిదినమును, అర్హనీ
యమై = పూజించఁదగినదయ్యె, అజగవాఖ్య అజగపమును పేరుచేతను,
ఆలరు = ఒప్పుచున్న, ఆవిల్లు = ఆధనస్సును, చేపట్టివట్టివట్టుకన్ = చేతబూ
నినిశివునికి, అన్య...మతిని అనన్యసామాన్య = ఇతి లలకుసాధారణముగాని,
మతిని = బుద్ధిచేతను, అట్టికన్యకన్ = అట్టికొనియెత్తను, అసమసాభాగ్యములు =
సమాసములేనియదృష్టములు, మితన్ = ఆతళయిండుమట్టుగా, ఒసగును = ఇచ్చును.
సీతి॥ చేపట్టివట్టివట్టును, చేతబూనినబలవంతులకు, అనగా ఎక్కువైట్టి
వవానికి శేషము సమానిము.

క. ధారాళనుధారాళిను|

ధారాలనమానసూక్తి - తతులమునీంఁగుం|

దీగీతిజెల్పితద్రచి|

తారాధనతృప్తుడై ర-యంబునజనియెన్॥

టీ॥ మునీంఁగుండు = మునిశ్రేష్ఠుడగువారదుండు, ధారా...తతులన్,
ధారాళ = ధారాయాపమును, సుధారాళి = ఆమృతసముద్రమంగలిను = యో
గ్యమగు, ధారా = ప్రవాహములవలె, లసమాన = ప్రకాశించుచున్న, సూక్తి =
మంచిమాటలయొక్క, తతులన్ సమాహమునను, ఈగీతిన్ = ఈప్రకారము
చేత, తెల్పి = తెలియజేసి, తద్రచి...తృప్తుడు, తత్ = ఆతనిచేత, రచిత =
చేయఁబడిన, ఆరాధన = పూజచేతను, తృప్తుడై = తృప్తిపొందినవాడై, ర
యంబునన్ = పేగముచేత. చనియెన్ = వెళ్ళెను.

క. అనిసూతజుండుపలుకన్|

వినిమదిముదముదయమంగ-విజ్ఞానకళా|

ఘనమానసుడగుశౌనక!

మునియు త్తరచరితమనున-మొనసిరిపురట!

ఆరభుస్సప్తమః.

తా. లక్ష్మీపాదతలంకకుంతుమకృతా-లంకారలంకారణా!

టట్టాకంసనకృద్ధనుక్షణలతా-టంకారటంకారణా!

లక్ష్మీపన్నశరారియుద్యవతిభే-లజ్జాలజ్జాలసా!

త్వత్ప్రేక్షప్రజనుందగీమదపవిత్ర-తాపతతాపారతా॥

టీ॥ లక్ష్మీ.....లంకార- లక్ష్మీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, పాదతలంక=పాదప్రదేశమునకు, అంక=చిహ్నమును, కంకుమ=కుంకుమచేతను, కృత=చేయఁబడిన, అలంకార=అలంకారముగలవాఁడా, 'లంకా...టంకార. అలంకార=లంకాపట్టణ మందలి, రణ=యుద్ధమందైన, అట్ట=ఋణములపై యొక్కయొక్క, త్త=భూమియొక్క, కంకు=కుండలమును, కృత=చేయఁబెట్టిన, ధను=ధనుస్సుయొక్క, నుక్షణలతా=తీగపంటివారియొక్క, టంకార=ధ్వనివిశేషముకలవాఁడా. [అనఁగా రామావతారమందీయన యొక్క ధనుస్వంకారము వింటుండగానే లంకాపట్టణమందలి యుద్ధభూమితోని అట్టకు ప్రద్రువవారిపోయెని తాత్పర్యము] టంకారణాలక్ష్మీపన్నశరారియుద్యవతిభేలజ్జాల * * * * లజ్జాలసా!.....తాపతతా. లజ్జా=లజ్జచేతను, అలస=మందలగు, ఉత్పత్త=ఎత్తఁబడిన కప్పులుగల, అక్ష=నేత్రములు, గల, [అనఁగా నివ్వెరపోయి యూచుచున్న వారనుట] ప్రజనుందరి=గొల్ల చేడియలయొక్క, మదగ=కామముయొక్క, చింతా=చింతారముచేతనైన అపార=నాద్యులేని, తాప=తాపమందు, అరతి=ఇష్టములేనివాఁడా.

ప్రతివరకార్థవిపరివృత్తకందము.

మూలాబ్యులలామా!

సోలావిరసాపహాపసారవిలాసా!

స్వాలాంగమంగళాస్యా

శాలాపదసాధితాధిసాదపత్రాశా

టీ. మాలాలక్యలలాహ - మాలా = మాలికారూపముగా, లక్య = చూడదగిన, లలాహ = అలంకారముగలవాడే, సాలా... విలాసో - సాలః [రలమన భేదమున్నే సారం జనియగును], శ్రేష్ఠులయిన, ఆవిరస = విరసులు కానివారిని, ఆపవా = కొటివేయువారియొక్క [అనగా సరసుల నిరాకరించువారనుట] ఆపవారే = త్రోసివేయుటయందు, విలాస = విలాసముగలవాడే, శాశ్వతః - శాశ్వత, స్వాలా = బాధనుటచేయుచుండ్రునయొక్క తింగ = తీరతవలె, మంగళ = శుభముయిన, ఆప్యా = ముఖముగలవాడే, శ్యాలా... శుభాశా, శ్యాలా = పద్మకాయలు, పద = పాదముగలబులులయొక్క, శాధిత = మనోవ్యధతో కూడుకొనుట చేతను, అధిపాద = పొందఁబడినా తముగల, పత్రాశా = రాక్షసులుగలవాడే, అనగా ఋషులు మనోవ్యధలతో కూడుకొన్నవారలగుటచేత వారి మనోవ్యధ తీర్చుటకయి విష్ణువు హస్తములిను నశింపజేసెనుట.

శ్వాసము.

సింధురాజకన్యకాని-శీమకామమంధరా

మంధరాద్రిమంధరబద్ధ-మణ్యపేతకంధరా

కంధరావలీనమాన-కమ్రకాంతిబంధురా

బంధురార్చచక్రచక్ర-సాలితాగ్నసేంధురా

టీ. సింధు... మంధరా, సింధురాజకన్యకా = లక్ష్మీదేవియందు, విశేషము చూద్దలెని, కామ = కోరికచేతను, మంధరా = మందమైనవాడే, మంధరాద్రి... కంధరా, మంధరాద్రి = మంధరపర్వతముచేతను, మంధ = మధించుటచేత, లబ్ధ = పొందఁబడిన, మణి = కామధమణితోడ, శావీరి = కూడుకొనిన, కంధరా = కంతముగలవాడే, కంధరా... బంధురా, కంధరా = మేధుము.

లియొక్క, ఆవళి=పజ్జి-లోడను, సమాన=కుల్యమను, క్రమ=నున్నోహ
రమను, కాంతి=కాంతిచేతను, బంధురా=అతిశయమయినవాడా- బంధు
గాగ...పింధురా- బంధుర=దట్టమను, అర=అరచులయొక్క, చక్ర=స
మూహముగల. చక్ర=నుదర్శకముచేత, పారిశ=వలచడి, అగ్ర్య=శ్రే
ష్ఠమను, సింధూరా=వీనుగులవాడా.

పంచచామరము.

పరాపరార్థవేదిభావ-భావనైకగోచరా।
చరాచరాత్మభూతభూత-జాతదేహభాసురా।
సురాసురాధిరాజవంద్య-సుందరాధరాధరా।
ధరాధరాధరీక్రియానీ-దానధైర్యతత్పరా॥

టీ॥ పరాపరా.....గోచరా, పరాపరా=వ్యక్తావ్యక్తములయిన ఆరక్ష
వస్తువులను, వేది=తెలిసేమునుయొక్క భావ=భావమందలి, భావన=
ధ్యానమునకు, ఏక=ముఖ్యముగా, గోచరా=తెలియువాడా, చరాచరా
.....భాసురా. చరాచరా=జంగమసావరములకు, ఆత్మభూత=ఆత్మను
భూత=భూతములయొక్క, జాత=సమూహమయేను, దేహ=దేహముచే
తను, భాసురా=ప్రకాశించు సున్నవాడా. సురాసురా...వంద్య-సు
రాసుర=దేవతలయొక్కయు రాక్షసులయొక్కయు, అధిరాజ=అధిపతుల
కు, వంద్య=నమస్కరించదగినవాడా, సుందరా=మందమైనదా- ధరా
ధరా=భూమికి ధరించినవాడా. ధరాధరా.....తిత్పరా- ధరధరా=ప
ర్యతయయొక్క, అధరీక్రియ=క్రిందుగాజేయుటకు, దాన=ఆదాకారము
ను, ధైర్య=ధైర్యముచేత, తత్పరీ=ప్రసన్నుడగువాడా.

గద్య - ఇది సర్వవిధాన సర్వవిధాన సకలభాషా విశేష కవితాధునిధర భృతి
 దినప్రజులకు పరమేశ్వర శ్రేయమును కలగజేర్చి విరుదాంకతిరుమలము
 కృపప్రసాద శ్రీనివాసరాజాచార్య తనయు శ్రీమదన్బయ్యచార్య
 దీక్షితగురువ పితృవ్యక్తివిశాఖార్య కృపాకటాక్షలబ సక
 లపాండిత్య తర్కాలంకార వాగీశ్వరవిరుదాంక శేం
 కటాచార్య ప్రణీతం బయిన యచలాత్మజా
 పరిణయః బసుశ్లేషప్రబంధంబునందుఁ
 బ్రధమాశ్వాసము.

అచలాత్మజాపరిణయము.

ద్వ్యర్థిప్రబంధము.
 ద్వితీయాశ్వాసము.

క. కాసారమహీసారని|

వాసాదిమునింద్రహృదయ-వారిజరవితు|

శ్రీసారసవాసావరి|

హీసాదివిలాసశేంక-టాచలవాసా||

టీ. కాసార... శ్రీ, కాసార = పరస్పరయొక్క, మహీ = భూమిల
 యొక్క, సార = శ్రేష్ఠమును, నివాస = ఉనికిగల, అది = మొదటివారసు,
 హాదీంద్ర = మునిశ్రేష్ఠులయొక్క, హృదయవారిజ = మనఃపద్మములచేతను,
 ర్భృతి = చేయఁబడిన, శ్రీ = శోభగలవాఁడా, సారసవాసా... విలాసా, సా
 రసవాసా = లక్ష్మీదేవియొక్క, పరిహాసాది = పరిహాసము మొదలుగాఁగల,
 విలాస = విలాసములు గలవాఁడా, శేంకటాచలవాసా = తిరుమలయందు
 నివాసముగలవాఁడా.

ఆ. అవధరింపవయ్య-యఖిలకథాభిధా|

నాతతనయుఁడంత-సూతతనయుఁ|

డనియెశౌనకునకు-నరవిందబృందస|

న్మధురసోపమాన-మధురసూక్తి||

టీ॥ అవధరింపవయ్య=చిత్తగించవయ్య, అంత=అంతట, అఖిల...న
యుఁడు. అఖిలకథా=సమస్తచరిత్రలయొక్కయు, అభిధా=చెప్పటచేత,
ఆతత=విస్తారముగ, నయుఁడు=నీతిగల, సూతతనయుఁడు=సూతునికుమారుఁడునుగ్రతవుఁడు, శౌనకునకు=శౌనకమునికి, అరవింద...సూక్తిన్.
అరవింద=పద్మలయొక్క, బృంద=సమూహముయొక్క, సత్=యోగ్యముగ, మధుర=మకరందరసము, ఉపమాన=సామ్యముగల, మధుర=తియ్యవగు, సూక్తి=మంచిమాటచేతను, అనియె=చెప్పెను.

క. సురమహిమాఘ్నఁడతండలు|

సురమునినంపించియంత-సుదృగావళితో|

నరసియుపవనమునందా|

నరసవనవిహారమునకు-సంకల్పించెన్||

పా॥ సురమహిమాఘ్నఁడు. సురమ=మంచితోభగల, హిమ=మంచుతోడ, ఆఘ్నఁడు=కూడుకొన్న, ఆతండు=అహిమవంతుఁడు, అటు=ఆప్రకారము, సురముని=నారదమహామునిని, అంపించి=పంపించి, అంత=అంతట, సుదృగావళితో. సుదృక్=స్త్రీలయొక్క, అవళితో=పట్టితో, అరసి=మాచి, ఉపవనమునందు=ఉద్యానమునందు, ఆనరస=ఆదర్శము, వివిహారమునకు=వివిహారమును జేయుటకు, సంకల్పించెన్=ఉద్దేశించెను.

నీతి॥ సురమహిమాఘ్నఁడు=దేవతామహిమతోగూడిని, అతండు=అజనకుఁడు, సుదృగావళితో, సుదృక్=విద్వాంసులయొక్క, అవళి

కో=పక్షి, ఆసరసహవిహారమునకు. ఆసర=అంతట వ్యాపించెడు, సహ=యజ్ఞముయొక్క, విహారమునకు=చేయుటకు, సంకల్పించె=సంకల్పమునుజేసెను.

ఆ. సూత్రపట్టినట్టు-శోభిల్లునాభూమి!

నప్పరస్సులింత-టంతటమర!

నతివిహారకృత్తి-నాయాజనులొనర్చ

నద్ధరేంద్రుడంత-హర్ష మొందె॥

పార్వ॥ సూత్రపట్టినట్టు=సూత్రముపట్టినట్లుగా, శోభిల్లు=ప్రకాశించుచున్న, ఆభూమి=ఆభూమియందు, అప్పరస్సులు=అప్పరస్త్రీలు, ఇంతటంతట=ఇక్కడక్కడ, ఆమర=ఒప్పునట్లుగా, అతివిహారకృత్తి. అతివిహార అత్యంతక్రీడలయొక్క, కృత్తి=రచనను, ఆయాజనులు=ఆయామనుష్యులు, ఒనర్ప=చేయగా, అద్ధరేంద్రుడు=ఆపర్వతరాజు, అంత=అంతట, హర్షమొందె=సంతోషించెను.

సీత॥ అప్పరస్సులు=ఉదకసరస్సులు, అతివిహారకృత్తి. అతివిహార=అత్యంతమయినయజ్ఞక్రియలయొక్క, కృత్తి=రచనను, ఆ=అట్టి, యాజను=బుద్ధికులు, ఒనర్ప=చేయగా, అద్ధరేంద్రుడు=ఆరాజు, శేషము సమానము.

క. ఆయనయాజ్ఞానుసృతిన్!

దాయుచునాగరమణుల్ జడతద్రోలగంగా!

నాయతనవసుధనాగటి!

చాయనుబుషభమ్ములమర-నవరించుతరిన్॥

పా॥ ఆయన=ఆహిమపంతునియొక్క, ఆజ్ఞానుసృతిన్=సెలవుప్రకారము, దాయుచున్=సమీపించుచు, నాగరమణుల్=నాగ=పర్వతముల సంబంధినులగు, రమణుల్=స్త్రీలు, జడత=మాంద్యము, తోలగంగా=

పోగా, ఆయ...సుధక్. ఆయత=విస్తారమయిన, నవ=నూతనమైన, సు
ధక్=అమృతమును. ఆగటి=ఆగువట్టి, (ఇచటనింతకంటె వేరుగనర్థముతో
చదు. ఈయర్థమున నీశబ్దముగ్రాహ్యముగానున్నది కవితాత్పర్యమేమో తెలి
యకున్నది.) చాయను=నీడచేతి, ఋషభములు=ఓషధివిశేషములు, అమ
రక్=ఓషధులుగా, సపరించుతటిక్=తీరుచున్న సమయమందు, పర్యత
ములస్త్రీలు అమృతపానముచే గలిగినంతయానందమునుగలిగించు నీడలంగ
లుగునట్లుగాదీవపొదలుచక్కగానిటునటు సవరించుచున్నారనితాత్పర్యము.

స్తీత॥ ఆయన=ఆజుకునియొక్క, యజ్ఞానుస్మృతీన్=యాజ్ఞ=యజ్ఞసం
బంధియగు. అనుస్మృతిక్=అనుసరణముచేత, వాగరమణుల్=పట్టణపుజను
లలాశ్రీమృతులు, ఆయతనవసుధక్=ఆయతన=యజ్ఞశాలయొక్క వసుధన్=
భూమియందు, వాగటి=వాగటియొక్క, చాయను=పిం
బడిని, ఋషభములు=ఎద్దులు, అమరక్=ఓషధులు, సపరించుతటిక్=
కూర్చునమయమున.

క. ఉన్నదనమితాస్త్రంబుల

స స్తహిమనరుల్ భయప్ర-సంగంబునమీ!

ర నేటియతడునివారిం

ప స్తహిలసమానగర్భ-భాసురయయ్యెన్

పా॥ ఉన్న...మహిమక్. ఉత్=ఉన్నతములైన, మదన=మత్తఘనియొ
క్క, మిత=పరిమితములైన. అస్త్రంబుల=ఆయుధములయొక్క, సస్తహి
మక్=గొప్పదార్ధ్యముచేత, భయప్రసంగంబునమీరక్=భయసంబంధము
చేసొప్పగా, మస్తధుడుకొద్దిబాణములు వేసినను. [అనగా మస్తధుడులోకి
మానవిజృంభించియున్నాడనితాత్పర్యము] మేటి=గొప్పవాడగు, అతడు
అహినుపంతుడు, విహరింపక్=విహరించుకొని, జేయగా, మహిల=ఆయన
భార్యయగుమేనక, సమానగర్భ భాసుర=తగిన గర్భముచే బ్రకాశించుచు
న్నది, అయ్యెన్-

నీ॥ ఉన్నద...మహిమ. ఉన్నద=ఉత్తేజించివెట్టి, సమిత=మితములేని
 ఇచటనభక్తుముగలనశబ్దమునకుఁ సుపుష్పపాఠమయొగవిభాగముచేత సమాసము
 గావుననలోపములేదు. అస్త్రాంబులక్=ఆయుధములయొక్క. సస్త్రహిమక్
 గొప్పదాన్ధ్యముచేత, అరుల్=శత్రువులు, విహరింపక్=యజ్ఞప్రయత్నముఁ
 జేయుఁగా. మహి=భూమి, లసమాన గర్భభాసురయయ్యెక్=ప్రకాశించు
 చున్నగర్భముచేఁబ్రకాశించుచున్నదియాయెను.

ఉ. కాంతారిక్షీతిమంజులాంగలసమ-త్కర్షంబునక్ భూమిభృగ్

త్కాంతుండంతమహావిహారమలరంగన్యాగమాకాంతనః

త్యంతంబాపగఁడోచెనమ్మహిలస-ద్గర్భంబునక్ భృంగసం

క్రాంతాభోజమనంగమందసముద-గ్రచ్ఛాయలింపారగఁ.

పా॥ కాంతారిక్షీతిక్=అరణ్య భూమియందు, మంజు...త్కర్షంబు
 నక్. మంజుల=మృదువగు, అంగ=అవయవములయొక్క, లసత్=ప్ర
 కాశించుచున్న, ఉత్కర్షంబునక్=ఆతిశయముచేత, భూమిభృత్కాం
 తుండు=పర్వతరాజు, అంత=ఆసనుయమందు. మహావిహారము=గొప్ప
 వనవిహారము, అలరక్=ఒప్పుఁగా, కన్యాగమాకాంతక్=స్త్రీసంభోగ
 మందలికోర్కెను, అత్యంతంబాపగ=మిక్కిలియాపుఁజేయుఁగా, అమ్మ
 హిల=ఆమేనక, సద్గర్భంబునక్=మంచిగోర్కెత్పత్తిచేత, భృంగసంక్రాం
 తాంభోజమనంగక్=తుమ్మెదలచేత వ్యాప్తమగు పద్మమాయనునట్లు
 మంద...ఛాయలు. మంద=మెల్లగా, సముద్రగ్ర=ఉన్నతములగుచున్న,
 ఛాయలు=కాంతులు, ఇంపారగఁ=కోభిల్లఁగా, దోచెక్=కాన్పించెను,

నీత॥ మంజు...త్కర్షంబునక్, మంజు=తిన్ననెయి, లాంగల=నాగటి
 యొక్క, సత్=మంచిదియగు, ఉత్=ఉన్నతమగు, కర్షంబునక్=దున్న
 డముచేత, భూమిభృత్కాంతుండు=రాజశ్రేష్ఠుడగుజనుఁడు. మహావి
 హారమలరంగక్=గొప్పయజ్ఞప్రయత్నమొప్పుఁగా, యాగము=యజ్ఞము,
 అత్యంతంబాపగ=మిక్కిలినిలఁపఁగా, అమ్మహి=అభూమియొక్క

లనక్షర్యంబునకప్రకాశించుచున్న లోనిప్రదేశమందు, భృంగగంధ్రకాంతాంభోజమనునట్లుగా, మందసముపెద్దపెట్టె, ఉదగ్రచ్ఛాయలకఁగొప్పకాంతులు, ఇంపారంగఁగఁమనోహరముగానుండఁగా, తోచెకఁకాన్పించెను.

వ. అంతః

శా. కప్పల్వీడ్చొనభూధరేంద్రములసా-కర్త్యంబున నిగుచుచోఁ

దపైంగాంతపయోధరమ్మునకన-ధారావతారమ్ముపై

నుప్పొంగెంజెలువారుని ర్తలతన-ద్వోమధ్యభాగంబునం

దొప్పెఁహంసగతుల్ప్రియంకరశరద్యోగంబురానంతనోన్

పా॥ కాంతఁమేనకయొక్క, పయోధరమ్ములుస్తవములు, కప్పల్వలపులు, వీడ్చొనకఁచూడఁగా, భూధరేంద్రములుపర్వతశ్రేష్ఠములయొక్క, సౌకర్యంబునకఁసౌలభ్యముచేత, [అనఁగాసౌందర్యముచేత] మించుచోకఁఅతిశయించుచుండఁగా, చూచుకములు నలుపెక్కి కొండలసౌందర్యమును మీరుచుండఁగా నితాత్పర్యము. కనధారావతారమ్ముకనత్ప్రకాశించుచున్న, హరిములైపుసరులయొక్క, అవతారమ్ముప్రదేశము, పైకఁమీద, తప్పెకఁవదిలిపోయెను. గర్భిణియాటచేతహారాద్యలంకరములతీసివేసినదనుట, చెలువారుశోభిల్లుచున్న, నిర్తలతనైర్తల్యము. సద్వోమధ్యభాగంబునందుకఁఅప్పటి నడుమునంచి, ఉప్పొంగెకఁఅతిశయించెను. నడుముజలిసినదనుట హంసగతుల్అంచలవంటినడకలు, ఒప్పెకఁతగెను, నడకలుమందమైనవనుట. అంతలోకఁఈలాగునున్నంతట. శరద్యోగంబుశరదృతుసంబంధము, రాకఁరాఁగా, వైపద్యముతోనవ్వయము.

సీత॥ అంతిలోప్రియంకరశరద్యోగంబురాగా. కాంతపయోధరమ్ములు సుందరములగుమేఘములుకప్పల్కమ్ముటలు, వీడ్చొనకఁతప్పగా, భూధరేంద్రములకఁపర్వతశ్రేష్ఠములయందు, సౌకర్యంబునకఁసులభ

త్వమచేత. మించుచోక్-మిరిపోవునప్పుడు, కనఁబారావతారము=ప్రకాశించుచున్న పర్వధారల ప్రవేశము పైక్=మీద, (అఁగఁగాఁబూమిపైని, తిప్పెక్ మేఘములు పర్వతములపై గమ్ముట లేక కాన్పించకుండుటచేత పర్వధారలు పడుటలేదనితాత్పర్యము సద్వ్యోమధ్యభాగంబునక్=సత్=మంచిదియగు, వ్యో=అకాశయయొక్క, మధ్యభాగంబునక్=మధ్యప్రదేశమంగు. చెలువారు పర్వత=సాగసైన్యైర్వల్యము, ఉప్పొంగెక్. హంసగతుల్=హంసలసడకలు, ఒప్పెక్=ప్రకాశించెను, శరద్భుతువుల హంసలుసంతోషించుండును.

నీ. భృమరీకదంబనం-భృమరీణగగుదద,

భృమరీచిమలినస-త్పంకజంబు!

ప్రదళీభవద్భర్త-కదళీమహీజనం,

పదలీనకర్పూర-పాండురంబు!

కమలాకరాదగ్య-విమలాయితనమస్త,

కమలాకరవాత-ఖస్థలంబు!

ధవళాయితమృణాల-లవలావనక్రియా,

ర్జవలాలసమరాళ-రాజికంబు!

గీ. అంబరశీఁగితంబబిం-బావలంబి!

పాండుతరపట్టసిచయసి-ఖండవిభృ!

మభృమాకరభృమదఖండ-శుభృజలదః

భాసురంబాప్సనాశర-ద్వాసరంబు!

టీ॥ భ్రమరీ...పంకజంబు. భ్రమరీ=ఆడు శుష్మైదలయొక్క, కదంబ=సమాహుయొక్క, సంభ్రమ=స్వీరితల, తీణజారి, (అఁగకదలనట్టి) గరుత్=రక్కలయొక్క, అదభ్ర=తక్కువగాని, మరీచి=కిరణములచేత,

మలిన్లయన, పంకజంబు=పద్మములు గలది, ప్రదర్శీ...పాండురంబు.
 ప్రగల్భవత్=బ్రహ్మలగుచున్న, భర్తృకదర్శిమహీజంబుగారపు అనఁటిచెట్లయొక్క,
 అనఁగా గర్భాపుటచంటులయొక్క] సరిపత్ సమాహమయొక్క,
 అలీన=అణగనట్టి. కర్పూర=కప్పురముచేత, పాండురంబు తెల్లనిది.
 కమలా...ఖగ్గలంబు. కమలా=శోభను, కర=చేయనట్టి, అదర్శ=అద్దముల
 వలె, విమళాయిత=నిర్మలములైయాచరించుచున్న. సమస్తశేషములేని, క
 మలాకర్మక్షాదకమునకు గనులగుమేఘములుగల, ఖగ్గలంబు ఆకాశసలము గ
 లది. ధవళా...రాజికంబు. ధవళాయిత=తెల్లనై యాచరించుచున్న, మృ
 తాశతామర సూండ్లయొక్క, లవముక్కులయొక్క, లావణ్కియా =
 త్రుంచుటయందలి, అర్జవ = తిన్నదనమందు, లాలస = ఆసక్తములగు, మ
 రాళరాజికంబు = హంసపక్షులుగలది. అంబర...భాసురంబు. అంబర
 శ్రీ = ఆకాశలక్ష్మీయొక్క, నితంబబింబ = పిరుదును, అవలంబి = పట్టుకొని
 న, పాండురతిర = మిక్కిలి తెల్లనైన, పట్టిపిచయ = పట్టుపట్టలయొక్క, శి
 ఖండ = అంచులయొక్క, విభ్రమ = విలాసములయొక్క, భ్రమకర =
 భ్రాంతినిజేయుచున్న, భ్రమత్ = తిరుగుచున్న, అఖండ = విస్తారమగు,
 శుభ్రజలద = తెల్లమేఘములచేత, భాసురంబు = ప్రకాశించుచున్నదియై,
 ఆశరచ్చాసరంబు = ఆశరత్కలదినము, ఒప్పె=తగను.

ప. పాలిచెనుయజ్ఞకృద్విసర-ముల్ సరముల్ నవపుండరీకప!

జ్ఞులగదర్శివ్రజంబుమడుగుల్ మడుగుల్ హిమవాలుకాప్తివ
 ర్తిలెవనజాతమందుడన-చెన్నవమాలికలంచబాలికల్।

లలినుమనసితుల్ నెలత-లకలతలందభుకొలైన త్రటిక॥

టీ॥ అత్తటిక=ఆశరదృశ్యపునందు, యజ్ఞకృద్విసరముల్. యజ్ఞకృత్ =
 జన్మములుజేసినవారియొక్క, విసరముల్=సమాహములును, సరముల్=పు
 వ్యలదండలును. పుండరీక=వెల్లగొడుగులయొక్కయు, తెల్లపద్మములయొ
 క్కయు, పద్మకలక=పరుసలచేత, పాలిచెక=ప్రకాశించెను, కదర్శీ...మ

దుగుల్ కదళీకప్పురపుటఁబులయొక్క ప్రజంబు = గుంపుయొక్క మ
దుగుల్ = పరిశుభ్రతలును, మదుగుల్ = సరిస్సులును, హిమవాలుకాప్తిక్.
హిమవాలుకా = కర్పూరముయొక్కయు, చల్లనియిసుకయొక్కయు, అప్తిక్.
పొందుటచేత, వర్తితక్ = ప్రవర్తించెను, ఉన్నవియునుట. వనజాతమందుక్-
వ = అడవులయొక్కయు, నీళ్ళయొక్కయు, జాతమందుక్ = సమానముం
దు. వనహరికలు = క్రొత్తపూదండలును. అంచబాలికల్ = హంసపిల్లలును,
తనరక్ = బిడ్డలు, లలిక్ = సొగసుగా, సుమనసితుల్ = సుమనఃముంది
మనస్సులయొక్కయు, పుష్పములయొక్కయు, నీతుత్ = ఉండుటలు, నె
లఁతలక్ = స్త్రీలయందును, లతలక్ = తీగలయందును, తగుళితైక్ = ప్ర
కాశించెను.

మ. నవఖండంబులనుండువార్షికగతిఁ-దభోళిసంఛిన్నయా!

నవనింబద్ధమునేయమేల్కనిసరో-జాక్షుండునేమింపనా!

ర్జవితంద్యవృక్షుటింపనింపెనఁగుపెక్-కాప్యంపుటుత్కిలకా

ళివలెఁ ధారుణినచ్చటచ్చటమరా-ళిపాళివ్రాలెన్వడిక్॥

టీ. నవఖండంబులనుండక్ = మునుపే తొమ్మిదియుక్కలతో నుండఁగా,
వార్షికగతిక్ = వర్షాకాలసంబంధియగుండకచేత, దంభోళిసంఛిన్న = పిడుగు
లచే బద్ధమైంది జో = అయినట్టి. అననిక్ = భూమిని, బద్ధమునేయక్ = అదుకు
టకు, సరోజాక్షుండు = విష్ణువు, మేల్కని = నిద్రనుండిలేచి, నేమింపక్ =
అజ్ఞాపింపఁగా, అర్జవితక్ = పిన్నదనముచేత, త్వష్ట = విశ్వకర్త, ఖటిం
పక్ = అడుగుటకు, ఇంపెనఁగు = మనోహరములయిన, పెక్ = పెద్దదియ
గు, కాప్యంపు = వెండియొక్క, ఉత్కిలకాళివలెక్ = టంకపుబాదుల
గుంపువలె, ధారుణిక్ = భూమియందు, మరాళిపాళి = అడుహంసలపక్షి, ప
డిక్ = త్వరచేత, అచ్చటచ్చటక్ = అక్కడక్కడ, వ్రాలెక్ = దిగను.

చ. సరసులకొప్పెఁబద్ధినుల-సంగతిహస్తినలక్రమింపఁగా!

సరసతరుల్సుగంధికర-జస్థిరధీరతదూఢిపట్టిరా!

నరసతముల్ కళోన్మతుల-సంగతిఁజిత్రిణులౌట తేటగాఁ

బరఁగెనుగానఁగానలకు-బర్వవేజాతులరీతుల త్తజ్జీఁ॥

టీ॥ సరసులకున్ = రసయుక్తులైన వారికినియర్థము, కొలఁకులకనియ
రాంతరము. పద్మినులసంగతి = పద్మినీజాతిస్త్రీలతో స్నేహమనియర్థము. తా
మీరపొదలకలముకయనియరాంతరము. సరసతరుల్ = మిక్కిలిసరసులని
యర్థము. సరసముతోఁ గూడినపుత్రములని యరాంతరము. హస్తీము =
హస్తినీజాతిస్త్రీలని యర్థము. ఆడేనుఁగులని యరాంతరము. ఆక్రమింపఁ
గాఁ = ఆవహింపఁగా, సుగంధి...ధీరతఁ. సుగంధి=మంచి వాసనగల,
కరజఁ=గోమలయొక్క, నీర=నీరమైన, ధీరతఁ=ధైర్యముచేతననియర్థము.
అనఁగా నఖితుములనుంచుటచేతనైన ధైర్యమని తాత్పర్యము. సుగంధిక=
మంచివాసనగల, రజః=పరాగములచేత, నీర=నిబ్బరమగు, ధీరతఁ=మ
నోహత్వముచేత, (ధియంరాతీతిధీరః-తస్యభావఃధీరతా.) రూఢిఁబట్టిరి=
నిరూఢింపఁబడిరి, [ఇచట పృథుపక్షమందు మహద్భక్తికియనింతియము]
ఆసంసతియల్=నరసతిరులకంటె మిక్కిలిసరసులని యర్థము సరసములగు
రాతులనిభావము కళోన్మతుల-కళా=మనఃకళలయొక్క, ఉన్నతుల=
జ్ఞాత్యములయొక్క అనియర్థము. చంద్రకళలయొన్నత్యముయొక్కయని
యరాంతరము. చిత్రణులౌట=చిత్రణీజాతిస్త్రీలౌటయని యర్థము. చిత్ర
ముగలవియౌటయని యరాంతరము. తేటగాఁ=స్పష్టముగా, పరగెనుగా
న=ఒప్పెనుగనుక, కానలకుఁ=అడవులకు, అత్తజ్జీఁ=ఆశరదృతువు
నందు, జాతుల=పద్మిన్యాదిస్త్రీజాతులయొక్కయని యర్థము, మాలతీతల
యొక్కయని యరాంతరము. రీతులు=పద్ధతులు, పర్వవే=వ్యాపింపవా.
డి. కావలికావుగుజ్జెతల-కన్తరపించిబిరానరాజనా॥

తైవిలసిల్లు పెల్లువను-లంఘుఁబడుందొలఁగుంగిశోరకీ॥

తావళియభలక్షీశర-దంగవనద్రవిలక్షణాన్వితల్॥

గావునద్రావిడాంగనల-కైవడిఁజెందులుగొట్టిరోయనా॥

టీ॥ కావలికాపుగుబ్బెతల=కాపున్నకూద్రస్త్రీలయొక్క, కణ్=చూపు. మరపించి=మగుగువెట్టి, బిరాన్=త్వరగా, రాజనాల్లెవిలసిల్లు=రాజనవుచేల్లెప్రకాశించుచుట్టి పెల్లుపనులందుకొంపవనములందు, కిశోరకీరావళి=పిల్లనికలగుంపు, అభలక్షి=అకాశలక్ష్యయును, శరదంగ=శరద్ధతుననుస్త్రియును, సద్రవిలక్షణాస్వతల్=సత్=యోగ్యమును, ద్రవిల=లడలకభేదముచేతి ద్రవిలయొక్క, త్తణ=ఉత్పన్నమతోడ, అన్వితల్=కూడినవారు అనియర్థము. సత్=యోగ్యమును, రవి=సూర్యుడనెడు, లక్షణ=చిహ్నముతో, అన్వితల్=కూడినవారు, కాపున్=కనుక, ద్రావిడాంగనలకైవడి=ద్రవిడస్త్రీలవలె, చెండులుగొట్టిరోయన్=బంతులుగొట్టివారోయనునట్లుగా, పథున్=ఉరుమును, తొలంగున్=ఎగిరిపోవును.

మ కమలేందీవరకర్ణి కారకదళి-కల్వారపుంజలపుం

జములంజిత్ర మొనర్చికూర్చుచుశర-చ్ఛందాస్యపెన్ముమిప

శ్చేమునందున్న భమంటునంబరమణీ-లీలామణీదీపముం

చిమథుద్వేషికినత్తుటారతిఘటిం-చెన్ నిద్రమేల్కొంచుచోన్

టీ॥ శరచ్ఛందాస్య=శరత్కాలమున స్త్రీ, కమలే...పుంజములన్=కమల=పద్మములయొక్కయు, ఇందీవర=కలువలయొక్కయు, కర్ణికార=కొండగోనుజువ్వలయొక్కయు, కదళి=అనంటిపువ్వులయొక్కయు, కల్వార=ఎత్తుగలువలయొక్కయు, కింజల్క=కేసరములయొక్క, పుంజములన్=సమూహములచేత, చిత్రమొనర్చి=[మృగ్గులుబెట్టినట్లు] చిత్రపద్మముగలబానిఁగాఁజేసి, కూర్చుమన్=సంధానముజేయును. పెన్ముమిపశ్చేమునందున్=పెద్దదియగుపుడమయనెడుసాత్రమునందు. నభమంటి=అకాశమునంటిన, అంబర...దీపము=అంబరమణి=సూర్యుడనెడు, లీలా=విలాసారమును, మణీదీపము=మాణిక్యదీపమును, ఉంచు=యేర్పరచి, మథుద్వేషికిన్=విష్ణుమూర్తికి, మేల్కొంచుచోన్=(శరద్ధతువుగావున) నిద్రలేచునపుడు, ఎత్తుటారతి=పైకెత్తువారతి, ఘటించెన్=కూర్చును.

సీ. మల్లికారమణీమ-తల్లికాస్తితములు,
 శరదభ్రముధవాంగ-చారుచులు।
 భవుకప్రబోధమా-ధవలోచనచ్చవుల్,
 కాండనిర్లతార్థ-కతికరజము।
 లుద్భవివ్యత్పంక-జోదారచకచకల్,
 బహుసదీవిరహతి-పాండురుచులు।
 భువననోహనరతి-ధవకీర్ణభసితముల్,
 దిక్కామినీక్షామ-ధృతివిప్రాతులు।

గీ. నీలనీరదనిజయాన-నిర్లక।
 రణచణపురందరికృతాంగ-రాగధవళ।
 రంజకద్రవకచ్చాయ-పుంజకములు।
 కపురపురజంబులువనాళి-గరమునెరసె॥

టీ. మల్లి... స్తితములు=మల్లికామల్లితీగలనెడు, రమణీమతల్లికా=ఉత్తమస్త్రీలయొక్క, స్తితములు=వ్యవస్థలైనట్టియు, శర...రుచులు, శరత్=శరద్భతువనెడు, అభ్రముధవ=విరావతయొక్క, అంగ=శరీరముయొక్క, చారు=సుందరములగు, రుచులు=కాంతులయైనట్టియు, భవుక...భవుల్=భవుక=శుభకరమగు, ప్రబోధ=మెరుకుపగల, మాధవ=విష్ణువుయొక్క, లోచన=నేత్రములయొక్క, ఛవుల్=కాంతులైనట్టియు, కాండ...రజములు, కాండ=ఉదికములయొక్క, నిర్లతార్థ=నైర్లయముకొరకైన, కతిక=చిల్లిగింజలయొక్క, రజములు=గుండలైనట్టియు, ఉద్భవి...చకచకల్=ఉద్భవివ్యత్=పుట్టిబోవుచున్న, పంకజ=పద్మములయొక్క, ఉదార=విస్తారములగు, చకచకల్=చాకచక్రములైనట్టియు, బహు...రుచులు, బహు=విస్తారమైన, సదీవిరహయొక్క, విరహ=వియోగముచేతనైన, అతిపాండు = మిక్కిలి తెల్లవైన

రుచులు కాంతులైనట్టియు, భువన.....భ సితముల్ = భువన - లోకములకు,
 మోహన = మోహపెట్టుటకైన, రతిధవ = మన్నధునిచేత, కీర్ణ = చల్లబడిన,
 భ సితముల్ = భ స్వములైనట్టియు, నీలనీరద...పుంజకములు, నీల = నల్లనె-
 న, నీరద = మేఘములనెదు, నిజ = స్వకీయములగు, యాన = వాహనము
 లయొక్క, నిర్మలీకరణణణ = శుభ్రముచేయుటనెఱిగి, పురందర = ఇం-
 ద్రునిచేత, కృతి = చేయబడిన, అంగరాగ = మైపుతమైన, ధవళ = తె-
 ల్లగు, రంజకద్రవక = రంజింపజేయుద్రావకముయొక్క, ఛాయ = కాం-
 తులయొక్క, పుంజకములు = సమూహములైనట్టియు, కపురపురజంబు-
 లు = కర్పూరధూళులు, వనాశీక = వనపక్షియందు, కరము = మిక్కిలి
 నెరిసెక = వ్యాపించెను.

చ. కలమవనావనార్ధసరి-కల్పితమంచకులములందువ

ర్తిలుచెలువల్ నెరాపన-రుదేరెడుపైగులమీరుకీరప|

ద్దులముకుచాయలందెలసి-తోలిసడతక్కిణిశాలిశాలిచు

చులజనుచొప్పదిక్పతులచొక్కపుపచ్చలహెచ్చులోయనన్.

టీ|| కలమ...కులములందుక కలమవన = వరిచేల యొక్క, అవనార్ధ = కా-
 చుటకొరకు, పరికల్పిత = చించబడిన, మంచ = అరవలయొక్క, కులములం-
 దుక = సమూహములయందు, ఎర్తిలు = ఉన్నట్టి, చెలువల్ = స్త్రీలు, నెరాప-
 నరుదేరెడు = మిక్కిలిపచ్చనైన, పైగుల్ = చేలను, మీరు = అతిశయించెడు
 కీరపద్మపుల్ = చిలుకల గుంపులను, ముకుచాయలక = [ఎఱ్ఱని] ముకుకాం-
 తులచేతి, తెలసి = [వేరురంగుచేతి] నెఱిగి తోలిసడ = కొట్టివేయఁగా, త-
 త్కణి...చందులక. తల్ = ఆవరిచేలయొక్క, కణి = ఎన్నులయొక్క, అ-
 లి = పక్షి-తోడ, కాలి = ఒప్పుచున్న, చందులక = ముకుల తోడ, చను-
 చుక = (చిలుకలు)తోపుచు. దిక్పతుల = దిక్కులను స్త్రీలయొక్క, చొక్క-
 పు = సొగసైన, పచ్చల, [అలంకారములయందలి] మరికతములయొక్క, హె-
 చ్చులోయనన్ = అతిశయము లేమోయనుటకు, ఒప్పుక = ప్రకాశించును

శా. నాళీకాళిమృణాళికాకబళనా-నంద న్న రాళాంగనా!

పాళుల్ ప్రాశస్త్యమతలంబునంబ్రతిఫలించుబోలునాఁగానభః!

పాళీపాండుపయోదపజ్జుల సరః-పాళించిసాళింపఁగాఁ!

బోలున్నా గదివిభువి సితఘన-ముల్ హంసలుంబాటిలె

టీ॥ నాళీ...పాళుల్, నాళీక=పద్మములయొక్క, ఆళి=జ్యోయొక్క, మృణాళికా=తూండ్లయొక్క, కబళన=తినుటచేత, అనందత్=సంతోషించుచున్న, మరాళాంగనా=హంసస్త్రీలయొక్క, పాళుల్=పజ్జులు. వ్యోమతలంబున=ఆకాశమందు, ప్రసఫలించుబోలునాఁగా=ప్రతిబింబించెనోయనుటగాను, భః...పజ్జు, భఃపాళీ-ఆకాశ ప్రదేశమందలి పాండు=తెల్లనైన, పయోదపజ్జులు=మేఘపజ్జులు, సరఃపాళిక=మడుగులవరుసయందు, పిసాళింపఁగాఁబోలున్నాఁగ=వ్యాపించుబోలుననునట్లుగా, దివి=ఆకాశమందును, భువి=భూమియందును, శిశుఘనముల్=తెల్లమేఘములును, హంసలు=అంచులును, పాటిలె=ఒప్పెను.

చ. కలశజనంగతిఁ ఘనులు-గాంచిరిశుద్ధతనీడనింకమా!

కలరదుమించుటంచుఁగర-కావళితోమణిచాపరేఖతో!

నిలడిగుంచలాలియన-నింపగుజాజనరాలువేలవ!

ర్తిలలనౌఘము త్తటిఁబు-రింగొనుచుదురుకావితీవుల॥

టీ॥ కలశజనంగతిఁ=అగస్త్యునిన్నేహముచేత, [అనఁగా నగస్త్యుడయమగుటచేత] ఘనులు=మేఘములు [గొప్పవారినియును] శుద్ధత=నైర్మల్యమును గాంచిరి=పొందిరి, (ఇచటనువాదరమువివక్షాదీనము) ఈడె=ఇక్కడ, మించుట=అతిశయించుట, మాకుఁ=మాకు. అలరదు=ఒప్పుదు, అంచుఁ=అనుకు, కరకావళితోఁ=వడగండ్లవరుసతోడను, మణిచాపరేఖతోఁ=ఇంద్రధనుస్సుయొక్కరేఖతోడను, ఇలఁ=భూమియందు, డిగు=దిగినట్టి, సంచలాలియన=మెరిపుపట్టులోయనునట్టి, లలనౌఘము=స్త్రీస

మూహము, అత్రప్తిక్=అశరత్కలమందు, జాజీసరాలు = జాజీపూవుల
దండలు, వ్రేలక్ = వ్రేలుచుండఁగా, గొను = భరించిన, చందురుకావితీ
వులక్, చందురుకావి = సిందూరపురంగులబట్టలయొక్క, తీపులక్=శో
భలచేత, పులిక్ = పట్టునందు, వర్తియక్ = సంచరించును.

మ. కతకంబొక్కటికుంభసంభవుడనం-గల్పించికాదంబిని!

శతకాడంబరపంకిలాభ్రజలధిక్-సాధుప్రసాదంబుఁగూ!

ర్పితశంకాఅముఘామినేకరిణిమిం-చెందేటలీస్యందినీ!

తతినానేలసదేనదిక్సదినిలే-దాచింబదంభంబునన్॥

టీ॥ కాలము=సమయము. కుంభసంభవుడనన్=అగస్త్యశత్రుమను
నట్టి, కతకంబొ=చిల్లగింజ, ఒక్కటి=ఒకతానిని, గల్పించి=కూర్చి, కా
దం...జలధిక్. కాదంబిని=మేఘపట్టులయొక్క, శతకం=వందలయొ
క్క, అడంబర=అటోపముచేత, పంకిల=బురద గలిగిన, అభ్ర=అకాశమ
నెను, జలధిక్=సముద్రమందు. సాధుప్రసాదంబునన్=మంచి నైర్మల్యము
న, గూర్చి=చేసి, తిగెన్=ఒప్పెను. ఘామిన్=శ్రుతమియందు, ఈస్యం
దిరీతతిక్=ఈనదీసమూహమందు, తేటలు=నైర్మల్యములు, ఏకరిణిమిం
చెన్=ఎట్లువ్యాపించెను, నానేల=అనెందును, అదే=అయాకాశనైర్మ
ల్యమే, నదిక్=నదిని=ప్రతినదియందు, చింతనంభంబునన్=ప్రతచింతనము
చేత, లేదా=ఉండదా.

శా. చక్రకంబొక్కటిశింశుమారముభ్రమిం-చంగ్రాంచపుక్

న్రాట్నుమం!

దాక్షిణ్యతవారివాహనివహ-న్యాకీర్ణతూలాళిని!

ర్వక్రంబై వెలయన్ శరజ్జులచే-బర్యాపర్యస్తమా!

ప్రకామ్యత్సితతంతుపట్టులనఁగా-వ్రాలున్నరాఖావళుల్

టీ॥ శింశుమారము = (గృహదులకాధారమై పేరువునం దిరుగుచున్న) శింశుమారమును పేరుగల. చక్రంబు = చక్రము, ఒక్కటి = ఒకటి. భ్రమించు = తిరుగగా, క్రాంచపుక్ రాట్నముందుక్ = క్రాంచపర్యతమను నూలుపడుకునట్టి యంత్రమందు, ఆక్రీడ... తూలాళి ఆక్రీడత్ = అంతటదిరుగుచున్న, సితి = తెల్లని, వారివాహ = మేఘములయొక్క, నివహ = సమానమునెడి, వ్యాకీర్ణ = వీకిన, తూల = దూదిపింజెలయొక్క, ఆళి = పక్షి, నిర్వక్రంబై = ఎంకర లేనిదై, వెలయక్ = ఒప్పుగా, శరజ్జుతచేక్ = శరత్కాలమునుముసలిదానిచేత, పర్యాయపర్వస్తమా = క్రమముగా వకకలదనుట్టి, ప్రక్రామ్య... పట్టులనఁగాక్ = ప్రక్రామ్యత్ = ఆరంభమగుచున్న, సిత = తెల్లనియన, తంతు = దారముయొక్క, పట్టులనఁగాక్ = పరుసేలా యునునట్లుగా, మరళాపరుల్ = హంసపట్టులు. వ్రాలుక్ = వ్యాపించును.

శా. మంచుల్తాపనతాపవీతికెమర్చి-పల్లెకనప్తచ్చదో!

దంచత్పర్ణములాశ్రయించిరనిప-య్యౌజ్జౌళిగంధంబువు!

హ్వాంచచ్చోరులుదొంగిలించియవియినాకారభేదంబున!

గొంచున్మించెనన్వనింగపురముల్ఘూర్చిలెవాత్యాహతిక్

టీ॥ మంచుల్ = హిమములు, తాపనతాపవీతికిన్ తాపన = మూర్ఛనంబంది యగు, తాప = వేడిమియొక్క, వీతికిన్ = జీకి, ఎదురింపన్ లేక = ఎదుర్కోలేక, సప్త... పర్ణములు. సప్తచ్చరా = ఏడాదులయరఁజిచెట్లయొక్క, ఉదంచత్ = ప్రకాశించుచున్న, పర్ణములు = ఆకులు, ఆశ్రయించి = పొంది, రవి... గంధంబు రవి = మూర్ఛనయొక్క, పక్ష్య = పక్షిమందైన, అజ్జ = పద్మములయొక్క, ఆళి = పక్షియొక్క, గంబు = పరిమళమును, పుష్పాంచచ్చోరులు = పువ్వుల నెడుఒప్పుచున్నదొంగలు, (అరఁజిపువ్వులలోపండుదొంగలను పేరుగలయవయవములనియునుధ్వనిదొంగిలించి = ఆపహరించి, అవియిన్ వాసన లియ్యఁగా, ఆకారభేదంబునన్ = పేరురూపుచేత, కొంచున్ = స్వీకరించుచు, మించెనన్ = వ్యాపించెనోయనునట్లు, పన్ = జనమందు, కపుర

మూల = కర్పూరములు, వాత్యాహతిన్ = సుడి గాలి తాకుచేత, ఘూర్ణితన్ = తిరిగెను.

వ. ఇష్టగిది నెప్పుచు నింపునాథిందు నప్పరమయోగ్యావసమున.
టీ॥ స్పష్టము.

క. మందసమున్ముఖగర్భము!

నందముగ నమరఁదెలసి-యలనవనలస!

స్తందీరమున నిల్పిరి మే!

నందనివిదలిర్పనంత-నవలాసకులున్॥

పా॥ అంత = అంతలో, నవలాసకులున్ = నవలాసకుయొక్క, సకు
లున్ = చెలికత్తెలును, మందసమున్ముఖగర్భమున్ = మందా = మెల్లగా, సము
న్ముఖ = ఉజ్జ్వలించి, గర్భమున్ = చూతటను, అందముగన్ = సొగసుగా
అమరల్ = బహుగా, తెలసి = ఎఱిగి, మేన్ = మేనిను, తనివిదలి
ర్పన్ = తృప్తియొసంగునట్లుగా, నలస స్తందీరమున్ = నవమందోష్టమున్న
గృహమందు నిల్పిరి = ఉంచిరి,

సీతి॥ అంత = అంతలో, నవలాసకులున్ = నూతనులగు నాట్యమునేయు
చారు, [అనగా ఆటలాడువారు] ఉత్సవములు జేయువారని యర్థము, మం
దసమున్ = పెట్టెను, ముఖగర్భమున్ = ఎదుటిభాగమును లోభాగమును,
అందముగనమరల్ = సొగసుగా నొప్పగా, తెలసి, ఎఱిగి, మేన్ శరీ
రమందు, తనివిదలిర్పన్ = తృప్తియొసంగునట్లు, అలనవనలస స్తందీరమున్
ఆముజ్జ సంబంధితుగు ప్రకాశించుచున్న యింటిమందు, నిల్పిరి = ఉంచిరి.

క. మందసముదీయమానా!

నందంబులువొంగిపొరల-నవలాలితని!

మందమతులును మహీభు!

త్వందేశకరుల్ బొసంగ-సవరించు నెడన్॥

పా॥ మంద..... నందంబులు, మంద=మెల్లగా, సమదీయమాన=పుట్టుచున్న, ఆనందంబులు=సంతోషములు పొంగి=అతిశయించి, పారలన్=వ్యాపించగా, నవలా=స్త్రీలు, ఇతనిప్పందమతులు=ఇతనిపొందబడిన, నిప్పంద=చించుచున్న, మతులు=బుద్ధిగలవాగును, మహిభృత్సందేశకగుల్=హిమవంతునివార్తాహరులును, పోసంగన్=అనుకూలముగా, సవరించునెడన్=పనులుజేయుననుయమున,

సీ॥ ఉదీయ...నందంబులు ఉదీయమాన=పుట్టుచున్న, ఆనందంబులు=సంతోషములు, పొంగి=అతిశయించి, పారలన్=వ్యాపించగా, నవలాలిత...మతులు. నివ=క్రొత్తగా, లాలిత=గౌరవించబడినట్టియు, నిప్పంద=చించుచున్న, మతులు=బుద్ధిగలవాగులు, మహిభృత్సందేశకగుల్=రాజయొక్క వార్తాహరులు, మంచము=పెట్టె, పోసంగన్=అనుకూలముగా, సవరించునెడన్=సర్దుబాటుచేయునపుడు.

క. అకలుషమత్రమహిభృత్సతే।

ప్రకటోత్సుకభావలబ్ధి-బర్వంగను మే।

నకమసనుహితముగాఁగి।

స్యకమయ్యారములకుప్ప-సచటంగనియెన్॥

పా॥ అకలుషమత్ర=నిష్కలుష బుద్ధిగల, మహిభృత్స=హిమవంతుని భార్యయను, మేనక=మేనకాదేవి, ప్రకటోత్సుక భావలబ్ధి-బర్వంగను=అతిశయమగువేడుక వ్యాపించగా, మనసుహితముగా=మనకిష్టముగా, య్యారములకుప్పన్=వివాసములప్రోవై, కన్యకన్=పిల్లలు, అచటన్=అగ్రహమందు, కనియెన్=కనినెను.

సీ॥ మేనక=మేనకయనుప్పరిస, [ఇదియితరాప్పరిసల కుచలక్షణము.] ప్రకటోత్సుకభావలబ్ధి=అతిశయమగుసంతోషముచేత, బర్వంగను=ప్రక్షణచే నాట్యముచేయుగా, అప్పరిసరాడగానని యర్థము మహిభృత్సతే=జనకునిభార్య, అచటన్=అపెట్టెయందు, కనియెన్=చూచెను. కేషము సమానము,

క. తతకనకనగప్రభవము|

మతిగర్భమునంజనించు-మాన్యసుగన్యక|

క్షీతిభృత్పతిగన్దైనిత|

నతికుతుకతరంగితాంత-రంగతబౌగై||

పా|| క్షీతిభృత్పతి=పర్వతశ్రేష్ఠుడగుహిమవంతుడు, కనకనగప్రభవ=
మేరుపర్వతమువలనఁ బుట్టిన సుమతి=మంచుమనసుగల మేనకయొక్క, గ
ర్భమునన్=కడుపునందు, జనించు=పుట్టింపి, మాన్యన్=పూజ్యురాలగు, క
న్యక=కన్యయను, కన్దైని=మాచి, తన్=తాను. అతికుతుకి తాంతరంగ
త=మిక్కిలిసంతోషముచేతఁ బొంగుచున్న యంతఃకరణముగలుగుటచేత,
పొంగున్=ఉబ్బెను

సీ|| క్షీతిభృత్పతి=రాజశ్రేష్ఠుడగు జనమండు, కనకనగప్రభవ=బంగా
దుపర్వతమునంటి కాంతిగలిగిపట్టియు, వసుమతి గర్భమునన్=ఘామియొ
క్కగర్భమునందు, జనించు=పుట్టింపియు, శేషముసమానము.

సీ. జన్మంపుటన్నంపు-టన్నువల్ వెదఁజల్లు,

పారిజాతలతాంత-ధారలలరె|

నాధారలాధార-మైధారుణిజనించు,

భృంగములరవప్ర-సంగమనగె|

నారవంబూరూఢ-గౌరవంబై మార,

గంధగంధవహు-బంధమొప్పె|

నాగాలలోఁగొని-నాగాలికుంతలల్,

పామపాటలకోటి-పరిధవిల్లె|

గీ కన్యధన్యయశస్యసా-మాన్యమాన్య|

వర్ణ్యలావణ్యసావర్ణ-వర్ణవర్ణ|

నీయగాత్రిధర్మత్రిజ-చించిన్ద్రీ

కల్పకల్యాణసుముపహార-ఘటికయంతు||

టీ|| ధ్య=ధ్యురాలైకట్టియ, అన్య...గాన్త్రీ=అన్యసామన్య=ఇ
తనులకు సాధారణము గాని, మన్య=పూజించఁదగినట్టియ, తర్జ్య=వర్జించ
దగినట్టియ, లావణ్య= శరీరతాళితశ్యము చేతను, సావర్ణ్య= బంగారు సం
బంధియను, వర్ణ=కాలతీవేత, వర్ణనీయ=వర్ణించఁదగిన, గాన్త్రీ=శరీరముగల,
కన్య=ఆచిన్నది, ధర్మిత్రీ=ధూమియందు, జనంచినట్టి=పుట్టి, కల్ప...
యందు, కల్ప=ప్రళయమైన, కల్యాణ=శుభప్రదమైన, సుమహూర్తి=మం
చిమహూర్తముయొక్క, ఘటికయంగ=గడియయందు, జన్మంపుట్టినపుట
న్నతీ=యజ్ఞములేయన్నముగలదేవతలస్త్రీలు, విదజల్లు=విరియఁజల్లిన, పా
రి...ధారలు, పారిజాతలతంత=పారిజాత పుష్పములయొక్క, ధారలు=ధా
రావర్షములు, ఎసఁగె=ఒప్పెను, ఆధారలు= ఆధారలే=ఆధారమై=జీ
వనాధారముగానుండి, ధారుణి= ధూమియందు, చరించు=తరుగుచున్న,
భృంగముల=తుమ్మెదలయొక్క, రిప్రసంగము=ధ్వనిప్రసక్తి, ఎసఁగె=
ఒప్పెను, ఆరంబు=ఆస్వని, ఆరూఢగౌరవంబై=ప్రసేదగౌరముగలదియై,
విఘ్న=ఆతిశయించఁగా, గంధ...బంధము, గంధ=పరిమళముతోఁగూ
డిన, గంధవహ= గాలియొక్క, అనుబంధము=సంబంధము, ఒప్పె=ఎ
సఁగెను, ఆగాలి=ఆవాయువును= లోఁగొన=లోబరుచుకొని, నాగాలి
మంతల=శాసకన్యలు, పాదు=గానముచేయఁజేటి. పాటల=గానములయొ
క్క, ణోటి=విస్తాము, పరిడవిల్లె=ప్రవర్తించెను,

ఉ. క్రొన్నెలదాల్పు వేల్పుజిలు-గుల్ నెలుగుల్ గొనలేటిఘోటిజే
కొన్నవలంతిల్లగమి-కొల్లగబ్బిల్లమరెమ్మలేసెమేల్|
జన్నములందునగ్గితిగ-సప్తసజ్జుత్వప్రేగాంచెమిం|
చెన్నెరలేటతామరలు-చెగలువల్ గలయేటికోలులల్||

టీ॥ క్రొన్నెల... బలుగుల్, క్రొన్నెలదాబ్బు = లేతచంద్రునిధరించిన, వేల్పు = దేవునియొక్క, [సాంబమూర్తియొక్క] బలుగుల్ సన్న పుట్టలైన దిక్కులు, వెలుగుల్ గోళం = నిర్మలత్వము నొనరించుగా, లేటి... గమి = తేటిఘోటికి = లేడినునుగుట్టలునుచేకొన్న = స్వేచ్ఛించి, నలుంకి = నేర్పరి, [గాలి] యొక్క, పిల్లగమి = బా... సమూహము, అ (గానుందమాగుతిములు) పిల్ల మిర్రెములు = తలక్రంతుగా వసెనుగంతులు, ఏనెన్ = వేసెను. మేల్ జన్న ములందు = మంచియజములయందు. అగ్గిదగ్గ = త్రేతాగ్నులయొక్క, సప్త రసజ్ఞులు = ఏడునాలుకలు, త్విష్టిగాంచెన్ = త్విష్టిజేందెను, తామరలు = పద్మములును, పెంగులువల్ = ఎత్తుకలువలును, కల = ఉన్నట్టి, ఏటి కోటులన్ = బహుగుడులయందు, నెరితేలి = మిక్కిలి నెర్తల్యము, మించెన్ = అనిశయింపెను, ఆమెనన్తకాలమందు సమస్తమును సుఖముగానుండెనని తాత్పర్యము.

చ. జనకుడుధన్యకన్యాయము-చంపకపుష్పనువర్ణగౌరిస

ద్వనరుహపాణిబుట్టినయ-దారిమూహార్తముననుదంబునన్
 ఘనమణులంబరంబులున-గాధముగామెనంగంగనేగతిన్ |
 దినమణియంబరంబునెగి-సిల్చెనుకోయనిరాక్యలత్తఱిన్॥

పా॥ జాతుడు = తొండ్రయినహిమవంతడు, ధన్య = ధన్యరాల్వెట్టియు, చంపక... సువర్ణ. చంపకపుష్ప = సంచెంగపువ్వులవంటి, సువర్ణ = మంచురంగుగలిగినట్టియు, (పార్వతివల్లభుడైన సుశ్లేషబలునుబట్టి స్త్రీనామాన్యమునకు జేసినవర్ణం జేసినాడు) సప్తరుహపాణి = సత్ = శ్రేష్ఠునిగు, పరుహ = పద్మమువంటి, పాణి = వాస్తవముగలిగినట్టియు, గౌరి = గౌరీదేవి, కన్యాయయి = కొనార్తయయి, పుట్టిన = జనించి, ఈ దారిమూహార్తమునన్ = గొప్పమూహార్తమందు, ఘనమణులు : గొప్పరత్నములును, అంబరంబులు = బట్టలును, ఆగాధముగా, మిక్కిలిగా, ఈశజ్ఞునకు లోతరమైనను లక్షణచేసినందుగ లిగినది, పిసంగంగ = ఇయ్యంగా, అత్తఱిన్

అసమయమందు. ఆర్యులు = పెద్దలు, దినమణి - నూర్యుడును, మాణిక్య విశేషమనియుఁ దోచుచున్నది' అంబరంబును = ఆకాశమును, వస్త్రమనియుఁ దోచుచున్నది, ఓగిన్ = అనుమతముగా, ఏగజిన్ = ఏకప్రకారము, నిల్వెనో = ఆగెనో, అనిరి = అనిపల్కిరి.

సీ॥ జనకుడు = జనమహారాజు, చరిపక...గౌరి = చంపకపుష్ప = సంపెంగి పువ్వులవలెను, సువర్ణ = బంగారమువలెను, గౌరి = పచ్చనిదియైన, సద్వనరుచిపాణి = మంచువద్దను హస్తమందుల లక్ష్మీదేవి, శేషమన మానము.

క. ఎక్కువగఁబండ్లనమరిన|

చక్కెరలకుమూగుశాఖ-సద్విజనర్గం|

బక్కనృజనమహామున|

నక్కజముగ నెప్పభావు-కాకరఫణితిన్॥

టీ॥ ఎక్కువగన్ = మిక్కిలిగా, పండ్లన్ = ఫలములనో, అమరిన్ = కలసి న, చక్కెరలకున్ = పంచదారలకు, మూగుక్రమిన్, శాఖసద్విజనర్గంబు. శాఖ = వేదశాఖాధ్యయనముజేసి, సద్విజ = మంచిబ్రాహ్మణులయొక్క, వర్గంబు = సమూహము, అక్కనృ = ఆ చిన్నదానియొక్క, జనమహామున్ = జన్మోత్పన్నమందు, అక్కజముగన్ = ఆశ్చర్యముగా, భావుకాకరఫణితిన్. భావుక = శుభమునకు, ఆకరి = స్థానమును, ఫణితిన్ = శీతచేత. ఒప్పెన్ = ప్రకాశించెను. వ. అంత॥

క. చిలుకలపిలుకలపలుకల|

కులుకులుగలమెలకువలకుఁ-గొఱతేఘటించు|

జలివిలిసలుకులుబలుకుచు|

జలకముకలికినెన్నఁ-జలిపిపాలంతుల్॥

టీ॥ చిలుకపిలుకల=చిలుకపిల్లయొక్క, పలుకుల=వాక్యములయొక్క,
కులుకులుగల=విలాసములుగల, మెలకువలకు=ప్రాధీనులకు, కొరతఘటిం-
చు=తొలుగలిగించు, జిలిబిలిపఱకులు=వృగువాక్యములు, పలుకుమి=ఉ-
చ్చరించుచు. సొలంతుల్ = స్త్రీలు, కలికికొ = ఆచిన్నదానికి, ఒంర్పొ =
చేయుటకు, చురి = వెళ్ళి.

చ. క్రమమునబ్రత్నరత్నపరి-కర్తితనిర్మలశాతకుంభకుం
భములనుగంధగంధరిస-బంధురమైననఖంపచోదకం
బమరిచిబాలకుంజలక-మార్చివడింజలయొత్తిపొత్తులం
గొమరులుమించనుంచెరిళి-కుంతలలంతయలంతదీర్చగన్॥

టీ॥ అంత = అంతట, అళికుంతలలు = తుమ్మెదలవంటి ముంగురులుగల
స్త్రీలు, అలంతి = ఆయాసము, తీర్చగన్ = వాఁగొట్టుటకు, క్రమమున్
మనుసగా, ప్రత్ని...కుంభములన్. ప్రత్ని = పురాతనములగు, రత్న = మ-
ణులచేత, పరికర్తిత = అలంకరింపబడిన, నిర్మల = శుభ్రములైన, శాతకుం-
భ = బంగారముయొక్క, కుంభములన్ = ఘటముల చేత, సుగంధ...బం-
దురమైన. సుగంధ = మంచి పరిమళముగల, గంధరిస = గంధోదకముచేత,
బంధురమైన, అతిశయించిన, నఖంపచోదకము = గోరువెచ్చనీరు, అమరిచి-
పిదపరిచి, బాలకున్ = చిన్నదానికి, జలకమార్చి = నీళ్ళుబోసి, వడిన్ =
త్వరితో, తడియొత్తి = తుడిచి, పొత్తున్ = స్వగుడ్డలయందు, కొమరు-
లుమించన్ = శోభలతిశయించ, ఉంచెరి = పగుడఁబెట్టిరి.

క. అతులనతస్తీతసుమనః|

ప్రతినిధియచిగుణములేరు-పడనలనవన|

షీతిలోనంబికనాదమ|

హితముగనుకేవరబలికి-చితులుబాలన్॥

పా॥ ఇంతులు=స్త్రీలు, బాల=అదన్న దానిని, అతుల=సామ్యము లేనిదాని, అతిసీతసుమాఃప్రతినిధి=అతీ=అగిన చెట్టుచేత, ఇత, పౌండరదీన, సుమనః=పుష్పములకు, ప్రతినిధి=సమానురాలు, అని=అని, గుణములేరుపడ=గంగులుస్పృహముగాగా, అలస...లో. అలస=వృక్షవిశేషములయొక్క, వనశ్రీతిలో=విభూమిలో, అంబికా=అంబికాయనగా, దమహితముగ=శాంతగుణమునకు హితమగునట్లుగా, ఒకపేర=ఒకసామముచేత, పలికిరి=వచించిరి,

సీ॥ ఇంతులుబాల. అతులత=సామ్యములేకుండుటచేత, సీతసీతసుమనఃప్రతినిధి=దేవతాసమానురాలు, అనిగుణము లేరుపడ. అల=అట్టి, సవనశ్రీతిలో=యజ్ఞభూమిలోపల, పికాపమహితముగ=కోకిలధ్వనిచేతఁబూజితమగునట్లు, ఒకపేర=ఒకరికిరి.

వ. ఆశ్రమంబున॥

సీ. పల్లవమ్ములకునరి-పల్లవమ్ములుగూర్చు,
పదములొక్కటిరెండు-బొడువనేర్చె!

విశ్వంబుఁగబళించు-విశ్వంభకునినామ,
మనుచుఁదానత్త-యనఁగనేర్చె!

బంగారుచవికలో-శృంగారవతులతో,
గురివిండుకుప్పలు-గూర్చనేర్చె!

వీణావతులఁగూడి-రాణామృతమునద్వి,
పంచికాతతులవా-యించనేర్చె!

గీ, బాలికారత్నమనుదిన-వర్ధమాన!
కాంతశృంగారనటనరం-గంబులైన!

యంగములసంగజుచేతి-యసమాహేతి|

సానబట్టిసీతీము-చ్చటలహెచ్చె||

టీ|| బాలికారత్నము = బాలికలయందు శ్రేష్ఠతాలగు నాచిన్నది, పల్లవము
లకుఁ బిల్లశృకు, సంపల్లవములు = మఱికొంత శోభలను, కూర్పు = సంధాన
ము చేయునట్టి, పదిములు = అడుగులు, ఒకటిరెండు = కొలదిగా, పొదువనే
రృక్ = కొంచినేర్చును - విశ్వంబున బలించు ప్రపంచమును దినునట్టి, విశ్వం
భూతిని విష్ణువు యొక్క - నామమును దుఁ = పేరనితలంచుచు, ఆత్మత్వ యంగ
నేర్పఁ = ఆత్మ యత్వమునటనేర్చును - 'ఆదభక్షణో' ఆ అనుధాతువుపైని
తృప్తిత్యయముగాని, ద్విచ్ఛిత్తియముగాని చేర్చుగా ఆత్మ అనిప్రాతిప
దికము అయినది - ఆత్మ 'డాబవిభాతా' దేమి, ద్విరాజాంప్రాస్వస్యాతో
అను నాంధ్ర వ్యాకరణ మొత్తములనే నీ రూపము [ఆత్మ] వచ్చెను -
బంగారుచికిల్ = బంగారపుమండపములోపల శృంగారవతులతో =
స్త్రీలతోడ, గుంవింజకుప్పలు = క్రీడావిశేషములు, కూర్చినేర్పఁ = ఆడ
నేర్చున, వీణావతుల = వీణలుగల స్త్రీలను, కూడి = కలసి, రాణామృత
ము = అమృతమువంటిదని, రణశబ్దే అను ధాతువుపై ఘో ప్రత్యయము
జేర్చుగా రాణ అనురూపమువచ్చినది సంగీతమని యర్థము. సద్విపంచికాత
తుల = మంచి వీణాసమాహములయందు, వాయిం చినేర్పఁ = గ్వనించ
నేర్చును, అనుదిన...రంగంబులైన. అనుదిన = ప్రతిదినమందు, వరమాన =
పుష్కరిబొందుమన్న, కాంత = మనోహరమైన, శృంగారకుటన = శృంగార
నాట్యమునకు, రంగంబులైన = రంగస్థలములైన, అనగా శృంగార ప్రమర
ములయిన. అంగముల = అవయవములచేతి, అంగజుచి చేతి = మన్మథుని
చేతిలోని, అసమాహేతి = సమానము లేవికత్తి, సానబట్టిసీతీ = సానపై
నూరినట్లుగా, ముచ్చటల = శోభలచేత, హెచ్చె = అతిశయించెను.
క. బాల్యంబుజారెమ్మనృధ|

తొత్తంబలరారెసంత-లజ్జాసముమై|

కాల్యముననలిసికేబలెఁ

గల్యంబగుజన్మనంబు-గలికికేబొడమెన్॥

టీ॥ కలికికే = చిన్నదానికి, బాల్యంబు = బాలత్వము, బారెన్ = వదలెను, మన్మథలాల్యంబు = కానుము చేతవయనచాంచల్యము-లజ్జానమమై సిగ్గుతోనమానమయి. (అనగా మన్మథలాల్యమును సిగ్గునునూడ) అలరారెన్ = ఏకాకించెను. కాల్యమూన్ = ప్రాంతకాలమందు, నలిసికిం బరెన్ = తామరపొదకువలె, కల్యంబును = మంచిదిగు, జన్మనంబు = యాపము, పొడమెన్ = అంతుంచెను.

చ. కుటిలములయ్యెఁగోమలికిఁగుంతలముల్ బెళుకుల్ కనుంగవం

బుటమరిలెంజనుంగవయుఁ-బోకలనేకలప్రభాకెబలులం

జటులలితంబులొప్పినర-చందురుచందముఁజెందెనొముపొ

క్కిటగహనత్వముల్లసిలె-గెంపులకెంపుదలిచ్చెవాతెరన్॥

టీ॥ గోమలికి = స్త్రీకి, గుంతలముల్ = ముంగురులు, కుటిలములయ్యెన్ = శంకరలయ్యెను, కనుంగవన్ = నేత్రద్వంద్వమందు, బెళుకుల్ = చాంచల్యములు, పుటమరిలెన్ = ఉబ్బెను, చనుంగవయ = కుచద్వంద్వమును, పోకలనేకలన్ = పోకచెక్కలవీరిని, ప్రాకెన్ = వ్యాపించెను, పల్కులన్ = వాక్యములయందు, చటులలితంబులు = చంచలములగువిలాసములు, ఒప్పెన్ = ప్రకాశించెను, మోము = ముఖము, [నుదురనితొత్పిర్చిము] అరచందురు చందమున్ = అర్ధచంద్రునివీరిని, చెందెన్ = పొందెను, పొక్కిటన్ = వాఙ్మయందు, గహనత్వము = లోతు, ఉల్లసిలెన్ = ప్రకాశించెను, వాలెన్ = అభిరూపమై, కెంపులకెంపులకెంపులయెఱుపు, తలిచ్చెన్ = ఒప్పెను,

ఉ. బాలికయంగరాజ్యమున-బాల్యపుమంత్రినిజప్రభావముల్

ఘూలకుద్రొచ్చిరానతని-ముంచగయావనమంత్రినుంచిత

ల్లాలితమధ్యపుష్టినిఖలంబుగ్రహించిమనోజరాజును

ద్వేలతఁగూర్చులిబ్బులనఁ-దేతఁగనుచుంబులుచంద్రఫాలకు॥

టీ॥ యనోజరాజఁ=మన్ద్రధండనుతాజు, తాలిక్=చిన్నిదానియొక్క, అం
గరాజ్యమఁ=శరీరమునం జన్మమును, బాల్యపునఃప్రసవమునెడు ప్ర
ధాని, విజప్రభావముల్=తనసామర్థ్యములు, మూలకుద్రొబ్బి కాల్=మూలకు
ద్రోసి జేసిరాగా, అఁగా బాల్యమందు మన్ద్రచేష్ట బండవని తాత్పర్యము-
అతిశఁ=అబాల్యమంగిని, ముంచఁగా=అణచివేయుటకు, యావఁమం
త్రీ=జన్మమున ప్రధానిని, ఉండఁ=ఏర్పడుచేసి, తల్లాలితమధ్యపుష్టి-
తత్=ఆయురం జన్మముయొక్క, లాలితఁ=గారవించబడు, మధ్యపుష్టి-
=దుముయొక్క-పుష్టి. మధ్య కేశమందలియొక్కర్థమనియు- అఖిలంబు=
అంతయును, గ్రహించి=పుచ్చుకొని, అనుద్వేలతఁ=అతిశయము లేకుండుట
చేత, అఁగా మెల్లమెల్లగానియర్థము- కూర్పు=సంధానము(జేయుఁటి, లి
బ్బులనఁ=ధనము(పాతరలన్నట్లుగా. కుచంబులు=స్తనములు, చంద్రఫాల
కుఁ=చంద్రునిపంటిలలాటముగలస్త్రీకి. తేరెఁ=బయలుజేరెను.

చ. జలదరజంబుజంద్రసుధఁ-జంచలచారుచకచ్చకచ్చపుల్

మలయపుగాలిశూలివన-మానసఖంబును నేర్చికూర్చిగ్రాం

దలిరుకటూపవీరుడుద-నర్పగఁబోలుబడంతిగానిచో

బలియునెమేసగంధరస-భాస్వరశీతనువర్ణవైఖరుల్॥

టీ॥ గ్రాందలిరుకటూరి=గ్రాంతిచివుళ్ళుకత్తిగల, వీరుడు=మన్ద్రధండు, జ
లదరజంబుఁ=పద్మపరాగమును, ఇదిపంచమతములతోఁగూర్చుండు- చం
ద్రసుధఁ=చంద్రునియమృతమును ఇదిజలాంశము- చంచల = మెరపుయొ
క్క, చారుచకచ్చకచ్చపుల్ = సుందరములగు చకచకయును కాంతులును,
ఇదితేజోంశము- మలయపుగాలిఁ = మలయపర్వతవాయువును, ఇదివా
య్యంశము- కూలి...ఖంబును- కూలి = ఈశ్వరునియొక్క, వస = వామం
దలి, మానస = మానసనరస్సుందయుని, ఖంబును = ఆకాశమును, ఇదియా
కాశాంశము- ఏర్పి = ఏరి, కూర్పి = కలిపి, పడంతిఁ = ఈచిన్నదానిని,

తనర్పణబోలున్ = చేయబోలును, మనవ్యసృష్టి పంచధూతమల మేళ
నవలనఁ గలుగునుగావున నిటులఁజెప్పబడెను- కానిచోన్ = అటుల గాని
యెడల, మేనన్ = శరీరమందు, గంధ...వైఖరుల్- గంధ = పరిమళముయొక్కయు,
రస = ఆభిరుచియొక్కయు, భాస్వర = స్త్రీ కాశముయొక్కయు
ఇదిభావప్రధానిర్దేశము- శీత = చలువయొక్కయు, సువర్ణ = మంచితరంగు
యొక్కయు, వైఖరుల్ = రీతులు, బలియనె = ఆతిశయించునా!

సీ. కచభరింబుఘనాళి-గరిమచేవిలసిల్లు,

గమలవిద్రుమరీతి-నమరుఁజూపు।

కమలలక్షణలక్ష్మీ-గణించుమొగమోపు,

మరుణబింబపురకీ-నవఘృణించు।

సుమనశ్శటాహార-సురుచిరంబగునవ్వు,

తాళనృతతపయో-ధరములెనయు।

విపులచక్రమురీతి-వెలయునితంబంబు,

తారాకృతివహించు-దతనఖములు।

గీ. ఘనమఘులుదమ్మిలేళ్ళరి-ఖణములిందు।

కమలములుబింబరవులశో-ణిమలుసుమము।

లమృతమునుదాళఫలముతా-ళమరిధరిణి।

ముతైములుభంబులొనఁగూడె-ముదితమేన॥

టీ॥ కచభరింబు=వెండ్రొకలగుంపు, ఘనాళి గరిమచేన్. ఘన=మేఘము
లయొక్క, అళి=పద్మయొక్కయనియు, ఘన=గొప్పవియగు, అళి=తమమైద
లయొక్క, అనియు నరము గరిమచేన్=గొప్పదనియిచ్చేత, విలసిల్లున్=ప్ర
కాశించును, చూపు=దృష్టి, కమలవిద్రుమరీతి=కమలంపద్మములయొక్క
యనియు, లేళ్ళయొక్క యనియు నర్థము. విభ్రమ=విహసములయొక్క, రీ

లిక్=క్రమముచేత, అమరుక్=ఒప్పును, మొగము=ముఖము, కమలలక్షణ
 లక్షిక్. కమల లక్షణ=లేడిచిహ్నములగల చంద్రునియొక్క యనియు, క
 మల=పద్మములయొక్క, లక్షణ=నీరులయొక్క యనియునరము. లక్షిక్=
 శోభను, గణియించుక్=లేక్కించును, ఓస్మము=పెదవి, అగుణ బింబపురి
 క్తిక్. అగుణ=ఎఱ్ఱనై. బింబపు=దొండపంటి యొక్క, అగుణబింబపు=
 సూర్యబింబముయొక్క, రక్తిక్=ఎఱుపును, అవఘళించున్=తిరస్కరించు
 నవ్వు=స్థితము, సుమనశ్చటాహార సురుచిరంబు. సుమనః=పుష్పములయొ
 క్క, ఛటా=సమాహమయొక్క, హార=మాలిక వలెననియు, సుమనశ్చటా
 దేవతా సమాహమయొక్క, అహార=భోజనపదార్థమును నమృతమువలెనని
 యునరము. సురుచిరంబు=మిక్కిలి మనోహరమైనది అగున్=ఁజేను. ప
 యోధరములు=స్తవములు. తాళవృత్తత. తాళ=తాటిపండ్లయొక్కయనియు
 తాళముల యొక్క యనియు నరము. వృత్తశి=వర్తలత్వమును. ఎయోన్=
 పొందును, నితంబంబు=పిఱుగు విపులచక్రియరీతిన్- విపుల=విస్తారమైన
 చక్రిము=బండిగల్లు యొక్క యనియు, విపుల చక్రిము=భూచక్రియ యొ
 క్క, యనియు నరము- ఇది తెలుగు పక్షి సమాసము గావున విపులా
 శబ్దమునకు హ్రస్వము గలిగెను- రీతిక్ = క్రియను చేతి, వెల
 యుక్=ఒప్పును, తత నిఖలులు=విస్తారమును కోర్పు, తారాకృతిక్=
 తార=మత్స్యములయొక్కయనియు, సత్కృతియలయొక్కయనియు నరము,
 ఆకృతిక్=ఆకారమును, పహించుక్=పూనును, గీతచరిణములయందు శ్లేష
 భంగిచేతఁ నిదివరలో జెప్పినస్తువులఁ జెప్పవచ్చును. ఘనము=మేఘ
 మును, అశులు=కుష్మైదలును, తిమ్మి=బద్ధమును, లేళ్ళ=మృగములయొక్క
 తింఖణములు=తొట్టుపాటులున్న, గర్వములనితాత్పర్యము. ఇందుకమల
 ములు=చంద్రపద్మములును, బింబపుల=దొండపంటియొక్కయు సూర్యుని
 యొక్కయు, శోణిములు=ఎఱుపులును, సుములు=పువ్వులును, అృతిము
 ను=నుధయును, తాళఘనము=తాటిపండును, తాళము=వాయిదామోనున
 టితాళమును, ఆరి=బండిపెక్కిమును, ధరణి=ఘామియును, ముత్తైములు=ము

త్యమబును, భంబులు=చుక్కలును, ముదిత మేనక=చిన్న దానికరీరమంను
ఒనఁగూడె=తారసించెను,

క. వింటికిసరిబొమ్మకాసల|

వింటికిసరిదొరకవెంత-విటవీగిననె|

పుంటికినలసంటికినల|

పంటికినలసాక్షిగుబ్బ-పాలిండ్లసిరుల్||

టీ|| బొమ్మ=కనుబొమ్మ, వింటికి=పంపుకు, సరి=సమానము, కాను=నడుము, అలవింటికి=అయాకాశమునకుసరి, సమానము, అలసాక్షి=మందములైననేత్రములుగలచిన్నదానియొక్క, గుబ్బపాలిండ్ల=గుండ్రనైనస్తనములయొక్క, సిరుల్=శోభలు, అలపంటికి=ప్రసీదముగోవులమునకును, అలపంటికి=ప్రసీదముగుకలకమునకును, ఎంతవిటవీగిన=ఎంతగర్వపడినను, ఎప్పుటికి=ఏకాలమునకును, దొరకపులభించవు.

సీ. నీలలీలలనేలు-బొలవాలభరంబు,

పద్మసంపదఁగంచు-బడఁతిమొగము|

రంభసంభ్రమమెంచు-రమణియూరుయుగంబు,

హేమభూమవహించు-నింతికాంతి,

శ్యామకోమలరీతి-సవరించుమెఱుఁగారు,

చిత్రరేఖనుమించు-బ్రతరేఖ|

తారసౌరులగేర్పు-దరుణిపాదనఖాళి,

మనుకుకొమ్మగుమీరు-మెలఁతభుజము||

గీ. గాననీచానయసమాన-మాననకల|

మానినీమానీయలీ-లానిధాన|

మిన్నెలతనెన్న గాఁబన్న-గేశ్వరుఁడు

భూరిముఖములు నిర్దింపఁ-బోలుధాతి॥

టీ॥ బాలచాలభరంబు = చిన్న దానికేక సమూహము, నీలలీలన్ = ఇంద్రనీలములవిలాసములను, విష్ణుభార్యయగు నీలాదేవియొక్క విలాసములఁభవించి-వీలున్ = కాసింపును, ఎడఁగి మొగము = చిన్న దానిముఖము, పద్మసంపదకా = తమ్మియొక్క శోభను, లక్ష్మీదేవియొక్క శోభనినిర్దించి-కాంచున్ = పొందును, కవచియుగాయుగంబు = చిన్న దానితోడలజ్జోడు, రంభసంభ్రమము = అరటి చెట్టుయొక్క యాటోపును, రంభయనునప్పురసయొక్క యాటోపునునిధ్వని, ఎంచున్ = లెక్క పెట్టును, ఇంతి కాంతి = చిన్న దాని కాంతి, హేనుగూహన్ = బంగారిముయొక్క గొప్పతనమును, హేమయానుపురసయొక్క గొప్పతనమునిధ్వని, వహించున్ = పొందును, మెఱుగారు మెఱుగెనమా గారు, శ్యామకోమలరీతిన్ = ల్లవికోమలమైనపదతిని, శ్యామయనునప్పురయొక్క కోమలరీతినినిధ్వని, సవరించున్ = దిద్దును, ప్రతిరేఖ = నురికాపర్రేఖ, చిత్రరేఖ = చిత్రమైనపదతి చేతిను, చిత్రరేఖయనునప్పురసను, అనిధ్వని. మించున్ = అతిశయించును, తిరుణిపాదనఖాళి = చిన్న దాని పాదపుగోళ్ళవలెను, తరిసారులన్ = త్రిమి శోభను, తారయనుబృహస్పతి భార్యయొక్క శోభనినిధ్వని, కేరున్ = హాస్యము చేయును, మెలఁతిభుజము = చిన్న దానిబాహు, మినుకుకొమ్మను = తిరుకుగలతీగను, సరస్వతినినిధ్వని వియోగన్ = అతిశయించును, గానన్ = కనుక, ఈచాన్ = ఈ చిన్నది, ఆసమానమా = సమానము లేని గౌరవముగల, సకలమానినీ = సమస్తస్త్రీలకును, మానినీయన్ = గౌరవించఁబడిన, లీలా = విలాసములకు, నిధానము = నిధియై-ది, ఇచ్చెలఁతిన్ = ఈ చిన్న దానిని, ఎంచున్ = నిర్దించుటకు, ధాతి = బ్రహ్మ, పన్న గేశ్వరుఁడుకొరేపునికి, భూరిముఖములు, చాలానోళ్ళు, నిర్దింపఁబోలుఁ = చేయఁబోలును.

క. నీలములు వాలములు

నీలములశ్రీలు దేవునిగనిగమనుర్రు॥

గౌలమ్ములుఁజాలమ్ములు।

జాలమ్ములలీలనేలుఁ-జంద్రదానసకుఁ॥

టీ॥ చంద్రానికన్ = చంద్రానివాటియభిముగల చిన్న దానికీ, చాలమ్ములు = కేశములు, నీలమ్ములు = నల్లనివి, నిగనిగమును = నిగనిగలాడెను, దృగ్గౌలమ్ములు = దృష్టిసముహములు, జాలమ్ము = వలలయొక్క, జాలమ్ముల = కపటములయొక్క, లీలన్ = విగాసమున, ఏలున్ = కాపించును.

నీ కన్నెకన్నులతోడ-వస్త్రైన్నగవచ్చి,

సారసమ్ములునీర-సత్వమొందె।

నాతి నేత్రములతో-నేతులాడఁగవచ్చి,

నల్లగల్వలునేగ-నయముదొలగె।

కాంతకన్దవతోడ-గరిమఁబూనఁగవచ్చి,

మీసజాలమునుశ్శ-లోనమునిగె।

మగువదృగ్యుగళితో-నిగనిగల్గొనవచ్చి,

నెలపులుగవలువ-ర్తిలఁగనరసె।

గీ॥ తమ్ములకుఁడమ్ములిందీవ-రమ్ములకువ।

రమ్ములునుమీలకు నీత-సమ్ములలచ।

కోరికలకునుగోరికలో-కొమిరెమేలు।

వాలుగన్నులువర్తింప-వశమెవరికి॥

టీ॥ సారసమ్ములు = పద్మములు, కన్నెకన్నులతోడన్ = చిన్నదాని నేత్రములతో, వస్త్రైన్నగ = చోళలెంచుటకువచ్చి, నీరసత్వము = రసహీనతన, నీటియందునికొనియు, ఒందెన్ = పొందెను, నాతి నేత్రములతోన్ = చిన్నదానికన్నులతో, నీతులారఁగవచ్చి = నీతుల పలుకఁగవచ్చి, ఇందీవరములు

చక్షుః = త్వరతో, తెల్లవారఁగావనియు, నయముఁబాసెన్ = అందమునుబోఁగొట్టుకొనెను, కాంతి కన్పితోడన్ = చిన్నదాని శక్తిద్వంద్వముతో, గరిమబూసఁగవచ్చు = గౌరవము నొందవచ్చు, మిఁజాలము = చేపలసంఘము, గుళ్ళలోనన్ = నీటినుడువయందు, కిట్టముఁజూపనియు, మనిగెన్ = మునిగిపోయెను, మనువద్యస్యగళితోన్ = చిన్నదాని శక్తిద్వంద్వముతో, నినిగగళి గౌరవచ్చు తాళితక్యమునొందవచ్చు, నెలపుల్లగవలు = చక్రార ద్వంద్వములు, వర్తిలగెన్ = సంచరించుటకు [ఈపాఠముపరిమాయించితిమ] అరసెన్ = చూచెను. తమ్ములకున్ = పద్మములకు- తమ్ములు = సహోదరులు, ఇందీవరమ్ములకున్ = ఎల్లాలవలకు, వరమ్ములు = శ్రేష్ఠములు. మిలకున్ = చేపలకు యస్త్రీలనమ్ములు, కనులుమూయునవియును. అలచకోరికలకున్ = అస్త్రీచక్రారములకు, కోరికన్ = కామితములును, వివట్టి, కొమిరి = చిన్నదానియొక్క, బాలుగఁజ్ఞులు = విదాలశ్రేణులు, నల్లిపెన్ = వర్ణవజ్రేయలకు, ఏవరికిన్ = ఎవరికైనను, ఎకమే = స్వాధీనమి.

ఉ. కమ్మనిపల్కుతేనెలర-కమ్మనికుల్కుకుచమ్ముచక్రవా

కమ్మనిమేనికాంతికన-కమ్మనిబెళ్ళెదుచూపుచేవపొ

కమ్మనిచెక్కుచంద్రఫల-కమ్మనికొమ్మెఱుఁగారుదందశూ

కమ్మనికొప్పతేటికుల-కమ్మనిపల్కెదనీలవేణికిన్॥

టీ॥ నీలవేణికిన్ = నల్లనిబడిగలచిన్నదానికి, కమ్మనిపల్కులు = గురిగలవాక్యములు, తేనెలరకమ్మని = తేనెలదినసనియు, కుల్కుకుచమ్ము = శృంగారముగలస్తవము, చక్రవాక్యులు = చ.కవాక్పక్షియ, మేని కాంతి = శరీరచ్ఛాయ, కనకమ్మని = బంగారమునియు, బెళ్ళెచూపుచేవ = చంచలమును దృష్టియొక్కబలము, పొంకమ్మని = సాగసయినదినియు, చెక్కు = గండసలము, చంద్రఫలకమ్మని = చంద్రకాంతిమనియు, కొమ్మెఱుఁగారు = నిగనిగలాడెడునూగారు, దందశూకమ్మని = సాధమునియు, కొప్ప = కేశభారము, తేటికులకమ్మని = తుమ్మెదగుంపనియు, పల్కెదన్ = చెప్పెదను.

గీ. ఇంతిసల్లపనస్ఫూర్తి-యించుకమను!

రాజునకుమత్తకోకిల-రాజునకును!

తరుణిముచ్చరణస్ఫూర్తి-దనరుగొంత!

శుకములకునతివికవకిం-శుకములకును॥

టీ॥ ఇంతి=చిన్నదానియొక్క, సల్లపనస్ఫూర్తి-సత్=శ్రేష్ఠమయిన, లపన=ముఖమయొక్క, సల్లపన=పలుకుబడియొక్కయన, స్ఫూర్తి=స్ఫురణము, ఇంచుక=కొంచెము, రాజునకు=చంద్రునికి, మత్తకోకిల రాజునకును=మదించినకోకిలశ్రేష్ఠమునకును, అమరు=ఓప్పును, తరుణిచిన్నదానియొక్క, ఉచ్చరణస్ఫూర్తి-ఉచ్చరణ=పలుకుబడియొక్క, ఉత్=తెన్నతమయిన, చరణ=పాదములయొక్కయన. స్ఫూర్తి=స్ఫురణము, శుకములకును=చిలుకలకును, అతివికవకిం=మిక్కిలివికసించిన మోదుగపువ్వులకును, కొంత=కొంచెము, తనరు=ఓప్పును-

చ కలికిమొగంబుడంబునకుఁ-గాశశిపద్మసలాధ్యపుష్కర!

స్థలినినదాతపస్సురణ-దాల్చుతటిన్వికలంకసారభో!

జ్వలతనుబద్ధమొందెనలచందముఁజంబురుడందడయ్యెనా

కలుషముగాదేమేదినినిఁ-గారణమిచ్చరివైరవృత్తికి॥

టీ॥ శశిపద్మముల=చంద్రపద్మములు, కలికి=చిన్నదానియొక్క, మొగంబుడంబునకుఁగా=ముఖశోభక, అధ్యపుష్కరస్థలిని-అధ్య=మంచిదియగు, పుష్కరస్థలిని=తీరవిశేషమందు, ఆకాశశలమందనియు, నీటిగలమందనియునర్థములు-తపస్సు తీరవిశేషమందుఁజేయుదురుగాదా-ఇదియుభయత్రసమము-ఆకాశమందనిచంద్రపక్షమందును, జలమందనిపద్మపక్షమందును, ఇట్లుమాడరములుగూర్చుకోవలయును-సదా=ఎల్లపుడును. తపస్సురణ=తపస్సుయొక్క స్ఫూర్తిని, సత్=మోగవలయున, ఆతప=ఎండమందు, స్ఫూరణ=వికాసముననియు, తాల్చుతటి=ధరించినప్పుడు

కులంక సౌభోజ్యలతనః=కులంక రాహిత్యమున, బరిమళముచేత కాశించు
 టయున, పద్మనః=కమ్మి, ఒండె=చెంచెను, అలచందము=అరిరిని, చం
 దురుడు=చంద్రుడు, అందఁడయ్యె=బొందఁడాయెను, ఆకలునమః=
 అదోషము, మేదిని=ధూమియందు, ఇర్వరి=ఇదటియొక్క, శైరపుత్రి
 క్=విరోధవ్యాపారమునకు, కారణముగాఁ జేసేతువుగాఁ.

గీ. కొమ్మకేలింపలరులేత-కొమ్మకేలి

మేచకములచ్చెలియనరు-మేచకములు

తియ్యనిరుచిందనరుమోచి-తియ్యనిరుచి

యించుకఘననిచేచింటి-యించుకమరు

టీ. కొమ్మకేలి=నిన్నదానిచేయి, లేతకొమ్మకేలి=లేతకొమ్మయొక్క వి
 లాసముచేత, ఇంచలకు=శోభించున, మేచకములు=వల్లయిన, అ
 చ్చెలియ=ఆవిష్కారయొక్క, నెరు=వెండ్రుకలు, మేచకములు=
 నెనులిపింపుములు, తియ్యని=మధురమగు తుది=తుదిచేత, తనరు=
 ఒప్పుచున్న, మోచి=అధరము, తియ్యని=వెనుకఁదీయవట్టి, రుచి=మా
 ఘర్యము, ఇంచుక=కొంచెము, మరుని=మన్నునియొక్క, చేచింటి=
 చేతిలోనిధనుస్సుయొక్క, ఇంచుకు=చెఱుకునకు, అనురు=ఒప్పును-
 చ. కలహమునంబరస్పరము-గన్నడుచున్నులకున్విభాగపుం

గలనలసాక్షులొప్పకొన-గముఁడుయావనమంత్రచేనము

జ్వలతనలగ్నపత్రమన-బట్టిలిఖంపంగఁజేయునమర

ములనలరారుబంతియన-బొట్టిగొప్పైఱుగారుబొట్టి

టీ. కలహమున=విరోధముచేత, పరస్పరము=అన్యోన్యము, కన్
 య=అరికయించుచున్న, కన్నలకు=నేత్రములకు, విభాగపుంగన=
 హంకపువోటు, అలసాక్షులు=ప్రసిద్దులసాక్షులు, మందములగునె
 ములనియ, ఒప్పుకొనక=అంగీకరించగా, కలహము=మన్నుఁడు, లో

నవమంత్రిక = నవమంత్రిక ప్రధానిచేత, సమజ్యలత = ప్రకాశము చే
త, వలగ్న పత్రము = నడుమ నడునాకు పైపట్టి = పట్టికొని, లిఖింపఁగఁజే
యు = వ్రాసుంపఁజేసిన, అక్షరముల = వర్ణములచేత, అలరారు = ఒప్పుచు
న్న, బంతియం = పట్టియనునట్లు, కొమ్మెఱుఁగాను = కొత్త కాంతులు
నూగారు, బోటిక = చిన్నదానికి, అలరారు = ప్రకాశింపును.

నీ. రదపాలి కనులించి-తాలేక పాలి-క్ష.

గౌరవంబువహించె-గోరకములు

తమకాంతికాసింది-తానిల్వలేమికి,

కేరకినెరిగొప్ప-రీతిఁగాంచె

నెరతొడలనుబోలి-దరహితస్థితిఁగాంచి;

కదలికల్ నఖరస-సంపవలబొదలె

మెఱుఁగాదుగణించి-మిగులవాదిగనిల్చి

తై వాలముపిఱుండు-చాయననసె

గీ. మధుకరములుకుంతల-ప్రధిమనంది

త్రమముగానెద్దితీయవ-ర్ణముగనిల్చి

జంఘలకుఁగ్రుండుపడెనార-జలజనేత్ర

గాత్రములడిటులచరిత్ర-చిత్రమయ్యె

టీ. కొరకములు = మొగ్గులు, రదపాలిక = చంద్రపక్షికి, ఎదురించి ఎదురై
తాలేక = వచ్చుటకు పాదుర్లములేక, అనునర్థము లేకయనియు, భుజము-కొర
కకట్టమందు, రాలేకుండుకొనునగును చక్రవాకములనియరము. పాలిండ్లగౌర
వంబు = సునమయింపఁబడెనును. వహించె = పూసెను, కేరకి =
మొగలిపువ్వు, తమకాంతిక = కరీరకాంతికి, అశించి = అకపడి, తా
నిల్వలేమికి = తానాగ దికుండుటకు, త అను నర్థము నిలువకుండు

చకలంక సౌరభోజ్జ్వలతను=కలంక రాహిత్యమును, బరిమళముచే బ్రకాశించు
 టయును, పద్మము=కమ్మి, ఒండె=చెందెను, అలచందము=అరీతిని, చం
 దుడుడు=చంద్రుడు, అందడయ్యె=పొందఁదాయెను, ఆకలును=
 అదోషము, మేదిని=ధూమియందు, ఇర్వరి=ఇదటియొక్క, వైరపుత్తి
 క్=విరోధవ్యాపారమునకు, కారణముగాఁజేసేతువుగాదా.

గీ. కొమ్మకేలింపలరులేత-కొమ్మకేలి

మేచకములచ్చెలియ నెరు-మేచకములు

తియ్యనిరుచిందనరుమోచి-తియ్యనిరుచి

యించుకమగునిచేవింటి-యించుకమరు

టీ॥ కొమ్మకేలి=చిన్నదానిచేయి, లేతకొమ్మకేలి=లేతకొమ్మయొక్క వి
 లాసముచేత, ఇంపలకు= శోభించును, మేచకములు=పల్లయిన, అ
 చ్చెలియ=ఆచిన్నదామొక్క, నెరుక=వెండుకలు, మేచకములు=
 నెనులిపింపుములు, తియ్యని=మధురమగు రుచి=రుచిచేత, తనరు=
 ఒప్పుచున్న, మోచి=అధరము, తియ్యని=వెనుకఁదీయనట్టి, రుచి=మా
 ధుర్యము, ఇంచుక=కొంచెము, మగుని=మన్నునియొక్క, చేవింటి=
 చేతిలోనిధనుస్సుయొక్క, ఇంచుక=చెఱకునకు, అనురుక=ఒప్పును-
 చ. కలహమునంబరస్పరము-గన్నడుచన్నులకున్విభాగపుం

గలనలసాక్షులొప్పుకొనఁ-గముడుయావనమంత్రిచేసము

జ్వలతనలగ్నపత్రమునఁ-బట్టిలిఖంపఁగఁజేయునక్షర

ములనలరారుబంతియనఁ-బాటిలుగొల్పిమొలుగారుబోటికి

టీ. కలహమునక=విరోధముచేత, పరస్పరము=అన్యోన్యము, కన్
 టు=అతిశయించుచున్న, కన్నులక=నేత్రములకు, విభాగపుంగలన=
 పంపకపుచోటు, అలసాక్షులు=ప్రసిద్దులైనసాక్షులు, మందములగునేత్ర
 ములనియు, ఒప్పుకొనక=అంగీకరించఁగా, కముడు=మన్నుడు, య

ననమంత్రితే=జన్మమునకు ప్రభావిత, సమజ్వలత=ప్రకాశము చే
త, వలగ్నపత్రము=నడుము నెడునాకుపై, పట్టి=పట్టికొని, లిఖింపఁగఁజే
యు=వాగ్వింశతి జేసి, అక్షరముల=వర్ణములచేత, అలరారు=ఓప్పుచు
న్న, బంతియ=పట్టియనునట్లు, కొమ్మెలుఁగాను=కొత్తకాంతులుగాను,
నూగారు, బోటికి=చిన్నదానికి, అలరారు=ప్రకాశించును.

సీ. రదపాలి కెనురించి-తాలేక పాలిడ్ల,

గౌరవంబువహించె-గోరకములు

తనుకాంతికాసింది-తానిల్వలేమికి,

కేతకినెరికొప్పు-రీతిఁగాంచె

నెరతొడలనుబోలి-దరహితస్థితిఁగాంచి;

కదలికల్ సఖరస-సంపదలబొదలె

మెలుఁగాగుగణించి-మిగులవాదిగనిల్చి

శైవాలముపిఱుండు-చాయనెనసె

గీ. మధుకరములుకుంతల-ప్రథమనెంచి

క్రమముగానదివీత్యవ-ర్ణముగనిల్చి

జంఘలకుఁగ్రింనుపడెనార-జలజనేత్ర

గాత్రములదీటులచరిత్ర-చిత్రమయ్యె

టీ. కొరికములు=మొగ్గులు, రదపాలికి=చంతపజ్జీకి, ఎనురించి=ఎదురై
తాలేక=వచ్చుటకు సామర్థ్యములేక, అనునక్షరములేకయనియు, శరము-కొర
కశబ్దమందు, రాలేకుంట్లకు మగును చక్రవాకములనియర్థము. పాలిండ్లగౌర
వంబు=స్తనములయొక్కత్యమును, వహించె=పూసెను, కేతకి=
మొగలిపువ్వు, తనుకాంతికి=శరీరకాంతికి, ఆశించి=ఆశపడి, తా
నిల్వలేమికి=తానాగితినుండుటకు, త అను నక్షరము నిలువకుండు

టకు ననియనర్థము- కేతకశబ్దమందు త నిలువకుంటే కేకియగును- నెమ
లియనియనర్థము- కొప్పు రీతికొప్పుయొక్క పదతిని, గాంచె=పొంచె
ను, కదలికల్=అనటులు, నెరతోడలను= మంచివియగుతోడలను, పో
లి=పోలినవియై, దరహితస్థిన్=కొంచెమిష్టమగురీతిని, కాంచి=పొంది,
ద=దకారముతోడ, రహిత=శూన్యమగు, సీత=ఉనికిని, కాంచి=పొం
దియనియనర్థము. కదలికల్ అనుశబ్దమందు 'ద' శూన్యమయితే కలికల్
అనియగును- మొగ్గలనియర్థము, నఖరసంపదలకొప్పు యొక్క శోభలకే
త, పొదలెక=వృద్ధినిబొందెను, శైవాలము=నాచు, మెఱుఁగారుకొప్పు
మెఱుఁగైననూ గారును, గణించి=లెక్కించి, మిగులకొప్పు=మీరుటకు, వాది
గకొప్పు=వాదముచేయునదిగా, నిల్చి=ఉండి, 'వ' అనునక్షరముదిగిపోగా
నిలచి. శైవాలశబ్దమందు- 'వ' అనునక్షరముదిగిపోగా- శైలముఅగును, ప
ద్యతమనియర్థము- పిలుచుచున్నాముకొప్పు=కీర్తియొక్క శోభను, ఎననెక=పొం
దెను, మఘకరమ్ములు=తుమ్మెదలు, కుంతలప్రథమకొప్పు= ముంగురులగొప్పతన
మును, ఎంచి=లెక్కించి, క్రమముగాకొప్పు=తిన్నగా, అద్వితీయశబ్దముగకొప్పు=
రెండవవర్ణములేనిదిగా, అనగా సామ్యములేనిదై- రెండవయక్షరములేనిదై
యనియనర్థము- మఘకరశబ్దమందు రెండవయక్షరములేకుంటే మఘమ్ములు
అగును- మొసళ్ళనియర్థము జంగలకుకొప్పు=పిక్కిలకు, క్రిందుపడెక=తక్కు
వాయెను. ఔర=ఆశ్చర్యము. జలజనేత్ర=చిన్నదానియొక్క, గాత్రము
ల=అపయవములయొక్క, దీటుల=సమానవస్తువుయొక్క, చరిత్ర=చరితము
చిత్రమయ్యెకొప్పు=ఆశ్చర్యమాయెను.

క. మెఱుఁగుపసిండికి వాసన

చెఱకునకుకొప్పులంబు-స్వజియింపనియను!

కొఱచెలిమేనినిజిగివా!

తెఱయునునిర్మించిధార-తీచికోగియెక ॥

టీ. మెఱుంగునడికికొ=మెఱుంగుబంగారమునకు, వాసన=పరిమళమును, చెఱుకునకుకొ=ఇత్తువునకు, సస్ఫూంబు=మంచుపండును, స్పృశియింపని=నిర్మించనట్టి, అక్కొఱ=అలొటు, చెలిమేనిని=చిన్నదానిశరీరమును, జగివాతెఱయింప=నున్నపైనయధోష్ఠమును, నిర్మించి=చేసి, ధాత=బ్రాహ్మ, తీరిచికొనియొక=పోగొట్టకొనెను.

సీ. సరసులలోనన-బ్రములున్న(బనియేమి,

విషములసంగతి-విడువవెపుకు!

కళలన్నెలకునెన్ని-గలిగిన(బనియేమి,

దోషకరఖ్యాతి-దొలగదెపుకు!

కవజక్కవలువృత్త-గతినున్న(బనియేమి,

తమినుడొరుల(గూడు-క్రమములేకు!

ఘనులలోనమెఱుంగు-గలసినంతనెయేమి,

చాంచల్యమొక్కిత-జారలేకు!

గీ. కాననీచానకనుదోయి-కాననమున!

కబ్బరపుగబ్బిగుబ్బల-కంగమునకు!

జలజచయచంద్రచక్రచం-చలలనరిగ!

బలుకనుచితంబుగాదిట్లు-దలచిచూడ!

టీ. అబ్జయలు=పద్మములు, సరసులలోకొ=రసయుక్తలయిన వారిలో, మడుగులలోననియు. ఉన్నకొ=ఉంటుచేత, పనియేమి=కార్యమేమి గలదు, విషముల=ఉదకములయొక్క, , గరళములయొక్కయనియు, సంగతి=స్నేహము, ఎపుకొ=ఎప్పుడును, విడువదు=వదలదు, అన్నెలకున్=అచంద్రునికి, కళలు=పదియారవభాగములు, కాస్త్రములనియు, ఎన్నిగలిగినకొ, పనియేమి=కార్యమేమి, దోషకరఖ్యాతి=పాపములకుస్థామనుప్రసిద్ధి, రా-

నిశ్చయే వాడవు ప్రసిద్ధియనియు, ఎపుడుదొలగడు=ఎన్నఁడును పోదు, కనబరగఁజాలు=జోడైనచేత వాకములు, వృత్తగతి=మంచిదతిచేత, వర్తులరీతిచేతననియును, ఉన్నబియ్యమి=ఉన్నకావ్యమేమి, తమి=అనురాగముచేత, చాత్రియందనియు, ఒండ్లియలఁగూడుకనుములేదు=అన్యోన్యముఁగలిగియురీతిలేదు, మెఱుంగు=మెఱుపు, ఘనులలోనగొప్పవారిలో మేఘులలోననియు, కలసినంత నెయ్యమి=కూడింతనాత్రమున నేమి ప్రయోజనము, చాంచల్యము=చంచలత్వము, ఒక్కింతభారలేదు=కొంచెమైనదోలేదు, కాంక్ష=కాబట్టి, ఈచాన=ఈచిన్నదానియొక్క, కనుదోయికి=నేత్రద్వంద్వమునకును, ఆననమునకు=ముఖమునకును, ఆబుర్రపుగబ్బిగుబ్బలకు=అశ్చర్యమయినగొప్పకుచిములకును, అంగమునకు=శరీరమునకును, జల...చలల=జలచయ=పద్మసమాహమను, చంద్ర=చంద్రుని, చక్ర=చక్రవాకములను, చంచల=మెరపును, ఇట్లుచలచిచూడ=ఈచూకారమాలోచించిచూడఁగా, సరిగ=సమానముగా, పలుకి=చెప్పటకు ఈచితింబుగాదు==అర్హముగాదు.

క వదనమువాణీవల్లభ!

పదమునుమధ్యంబువిష్ణు-పదమునుగెలువన్ ||

నదళికయీసతితొడలకున్.

గదళికలేచగిడిఁబోల్ప-గాఁదగునెక్కోన్ ||

టీ వదనము=ముఖము, వాణీవల్లభపదమును, బ్రహ్మకుస్థానమునుపద్ధమును, మధ్యంబు=మధున, విష్ణుపదమును=ఆకాశమును, గెలువన్=జయించఁగా, నదళిక=మంచినగురుగల, ఈసతి=ఈచిన్నదానియొక్క, తొడలకు=ఊగుపులకు, కదళిక=అడఁటి, నిందితమునదళికయనియునరము, నదళికయొక్కతొడలకుగదళికనుబోల్పరాదనితాత్పర్యము. ఏచగిడి=ఏకైకకారము, బోల్పఁగాఁదగునొక్కో=సాటిజేయఁదగునో.

శ్రీ. అలరుబంతులటంచు-నాడవచ్చునుగాని,
 యలరుబంతులటంచు-నాడరాదు!
 భద్రకుంభములంచు-బలుకవచ్చునుగాని,
 భద్రకుంభములంచు-బలుకరాదు!
 వృత్తతాళములంచు-నెంచవచ్చునుగాని,
 వృత్తతాళములంచు-నెంచరాదు!
 అతనుకోశములంచు-నరయవచ్చునుగాని,
 యతనుకోశములంచు-నరయరాదు!

శ్రీ. గుణమున సువర్ణమునురక్తి-గుప్తిగలిగి
 విభ్రమరమాప్తమకరికా-విలసనంబు!
 విద్యుమలతోపగవక్ష్త్రప్త-విలసనంబు!

నైయలరుబాలపాలిండ్ల-దోయినిపుడు॥

టీ- ఇచటనే సచరణములకును శీతచరణములకును సంబంధము గలుగునట్లుగా జెప్పబడినది-గుణమును=వర్ణలక్ష్యాదికిఁబును అలరుబంతులపక్షమున దారముననియనరము- సువర్ణమును=మంచినగును, (భద్రకుంభపక్షమున) బంగారముననియనరము- అనురక్తి=అనురాగమును (వృత్తతాళపక్షమున) ఎఱుపుననియనరము గుప్తి=రవికకప్పు (అతనుకోశపక్షమున) దాపరికముననియనరము, కలిగి=ఉండి, విభ్ర...లసనంబు=విభ్రమరమా=విలాసలక్ష్మిచేత, అప్త=పొందబడిన=మకరికా=మకరికాపత్రిమలయొక్క, విలసనంబు=విలాసముగలదియు- వినుమి...లసనంబు, విద్రుమలతా=పగడపుతీగలయొక్క, ఉపగమ=పొందుటచే, క్ష్త్రప్త=రచించబడినవిలసనంబు=విలా

సముగలదియు, వి=అయి, అలరు=ప్రకాశించుట, బాలపాలిండ్లదోయి

చిన్నవానిస్తోద్యంద్యమును, ఇప్పుడు=ఇప్పుడు, అలరుబంటులటంచున్=పుచ్చలబంటులని . ఆడవచ్చునగాని = పలుకవచ్చునగాని , అలరు = శోభించుట, బంటులటంచున్ - కందుకములని , ఆడరాదు = పలుకఁగూడదు - భద్రకుంభములంచున్ - బంగారు కలశములని , పలుకవచ్చునగాని = చెప్పవచ్చునగాని , భద్రకుంభములంచున్ = వీనుగుకుంభములని, పలుకరాదు = వచించఁగూడదు, వృత్తతాళములంచున్ = వర్ణములగుతాటిపండ్లని, ఎంచవచ్చునగాని = ఎన్నవచ్చునగాని, వృత్తతాళములంచున్ - వర్ణములగు తాళపుదిప్పలని, ఎంచరాదు = ఎంచఁగూడదు, అతిశయోశములంచున్ = మనస్సుని ధనరాసులని. ఆరియవచ్చునగాని = చూడవచ్చునగాని, అతిశయోశములంచున్ = గొప్ప మొగ్గులని, ఆరియరాదు = చూడఁగూడదు-

శ. కామినికన్దకాంతులు|

సోమకళావిలసనంబు:-జూపుదుఁజెరులీ|

లామీనాకృతిఁబూసఁగఁగ

గోమలికిఁ శ్రుతులు శ్రీల-గుటసందియమే||

టీ కామినికన్దకాంతులు=స్త్రీయొక్క నేత్రద్వంద్వముయొక్క కాంతులు, సోమకళావిలసనంబు=చంద్రశయొక్క విలాసమును, చూపుదున్=కనఁబరచుచు, పెను = విస్తారమగు, లీలా = విలాసము చేతనయిన, మీనాకృతిఁ = మత్స్యకారమును పూఁగఁ = ధరించఁగా, గోమలికిఁ = స్త్రీకి, శ్రుతులు = చెవులు, శ్రీమగుట = శ్రీకారములగుట, లక్ష్మ్యుగుటఁనునయనధామ- సందియమే = సంశయమా, ఇదట నేత్రములయందుఁ దెల్లని రంగుగ నిగియుండుం గావునఁ జంద్రకళాసామ్యముఁజెప్పిన, కన్నులచంద్రకళావిలాసమును మీనాకారమునుధరించుట చేతనముద్రమందుఁబుట్టించుద్రమత్స్యములున్నచోట సముద్రమండేపుట్టి శ్రీయుండుటను సందేహములేదని తాత్పర్యము-

చ మనసనుప్రాలినేలునెఱ-మావిశరమ్ములదంటనిస్తుల|
స్తనగిరిదుర్గయు గ్గముతు-దన్నిలపెక్కుమకరాంకుడప్తుచ|
య్యసజనునాభికూపపుల-డంకముచేబదలగ్నకృప్తమై|
పనుపడునాచుతీవగొగ-బ్రాకెనసందగునాటనాతికిన్||

టీక. మనసనుప్రాలిన్ = చిత్తమనెడుపట్టణమును, ఏలు = పాలించునట్టి, నెఱమావిశరమ్ములదంట = త్రేప్తములగు మామిడిపువ్వుల బాణములుగల నేర్పరియగుమత్తగుడు, నిస్తుల...తుడన్ = నిస్తుల = సామ్యములేని, స్తన = కుచములనెడు, గిరిదుర్గయుగ్గము = పర్వతదుర్గ ద్వంద్వముయొక్క, తుడన్ = వివరము, మకరాంకుమ = మకరికాపత్రిములనెడు మొసలిజండాను, నిలపెన్ = ఉంచెను చయ్యనన్ = శీఘ్రముగా, చను = వెడలునట్టి, నాభికూపపు = నాభియను నూతియందలి, తదంకముచేన్ = ఆమత్తధుని చిహ్నముగు చేపచేత. నూతియందుఁ జేపయుండుట న్యాయముగనుక యట్టిచేపయొకటి నాభికూపమునందుండి మత్తధుని ధ్వజపానమును జూచి పైకెగఁచెనని తాత్పర్యము. పదలగ్నకృప్తమై = పాదమందుఁ దగులుకొన్నట్టిదియు, లాగఁబడినట్టిదియునై. చేపకుఁ బాదములు లేకున్న పాదములవంటి యనయపములనే అట్లు సందేహించినాడు. పనుపడు = బాగుగు, నాచుతీవ = శైవలలత, ఎగఁ బ్రాకెననన్ = ఎగచినదో యనునట్లు, నాతికిన్ = స్త్రీకి, ఆరు = నూగారు, తగున్ = ఒప్పును.

సీ. పాలతిపాదపయోజ-ములపేరనవనిలోఁ,

బ్రబలఁగాఁబోలుఁబ-ల్లవచయంబు|

కలువకంటికటాక్ష-ములపేరఁబుడమివ,

ర్థిలఁబోలువాలుగ-న్నులకులంబు|

కలకంఠికాలండి-యలపేరవర్ధిల్లఁ,

గాఁబోలువరహంస-కవ్రజంబు|

కుండసుందరహాస-కుంతలమ్ములపేర,

నమరఁబోలునుమద-భ్రమరకంబు|

గీ. లాకులతనున్న వలఁగొన్న-నమరభంగ|

ములఁబడినెల్ల యెడలను-మొరయిడినను|

మించుచిగురులువాలుగ-లంచలభలు|

గాంచజాలపుశృంగార-మించుకై న||

టీ|| పల్లవచయంబు=చిగుళ్ళసమూహము, మఱియు, పల్=పాదముల యొక్క, లవ=లేశములయొక్క. చయంబు=సమూహమనియొనరము, ఈ యర్థము పాదములపేరఁ బ్రబలఁబోలు ననిచెప్పట కుపయోగించుచున్నది. ముందుఁగూడఁ జూపించవలయును- పాలఁతిపాదపయోజములపేరఁ= స్త్రీయొక్కపాదపద్మములపేరితో, ఆవనిలోఁ=ఘామిలో, ప్రబలఁగాఁ బోలుఁ=ఆతఃకయించఁబోలును, వాలుగన్నుల- వాలుగ=వాలుగచేపల యొక్క, ఆన్నుల=స్త్రీయొక్క, కులంబు=జాతి, మఱియు, వాలు=దీర్ఘములగు, కన్నుల=నేత్రములయొక్కయనియొనరము- కలువకంటికటాక్షములపేరఁ=స్త్రీయొక్కత్రేఁగంటిచూపులపేరుతో, పుడమిఁ=ఘామియందు, వరిలఁబోలుఁ=వృద్ధిఁ బొందఁబోలును వరహంసకప్రజంబు- వరఁ=శ్రేష్ఠమయిన, హంసక=అంచలయొక్క, ప్రజంబు=సమూహము- మఱియు, హంసక=కాలికడియములయొక్కయనియొనరము, కలకంఠికాలం దియలపేరఁ=అచిన్నదానిపాదములయందలియందలపేరుతో, వరిలఁగాఁ బోలుఁ=వృద్ధిఁబొందఁబోలును, మదభ్రమరకంబులు- మద=మదముతోఁ గూడిన, భ్రమరకంబులు=ఘమిదిలు, మఱియు, భ్రమరకంబులు=మంగురులు. కుండసుందరహాస=మల్లిపువ్వుల వలె సుందరమయిన నవ్వుగల స్త్రీయొక్క, కుంతలమ్ములపేరఁ=మంగురులపేరితో, ఆమరఁ బోలును=ఽప్పుఁ బోలును, ఆకులతనున్నఁ=ఆకులత్వముచేతనున్నను, [పల్లవము] ఆకులతయందున్నదనియను, వలఁగొన్నఁ=ప్రదక్షిణముఁజేసినను, [వాలుగలు]

జేలగోఁ బడె ననియును, ఆమరణ్ = ఒప్పునట్లు, భంగములబడినన్ = హానులఁ బొందినను, [హంసః] తరంగములలోఁ బడె ననియు ఎల్లయెడలను అన్నిచోటను, మొఱయు కిన్ = మొఱ్ఱఁబెట్టుకొన్నను, (త మ్మైదలు) భవించేననియు, మించు చిగురులు = అతిశయించు పల్లవములును వాలుగలు = వాలుగచేసలును, అంచలు = హంసలును, అశులు = తుమ్మైదలును ఇంచుకైనన్ = కొంచెమైనను, శృంగారము = సౌందర్యమునని లాక్షణికార్థము. కాంచఁజాలవు = పొందలేవు.

ను ఘనశృంగారపుతీనయావనవని-గండర్పఁడన్ హాలికుం

దునెరాపోక్కిటిపాదునిల్పఁదనరె-న్నూ గారునాదానిమీఁ

దనవ్రాష్టారుణింబడంబరరతిన్-ద్వంద్వంబయైజక్కవల్

దనరెంజమ్ములుచాఁగనిఁతిముఖచు-దశ్రీభయ స్తబ్ధమై॥

టీ యావనవనిన్ = జవ్వనముతోటయంచు, కండర్పఁడన్ = మన్నకుఁ డనెడు, హాలికుండు = సేద్యగాఁడు, నెరా = ప్రళస్తమైన, పోక్కిటిపాదు = వాఙ్మయనెడుపాదు, నిల్పన్ = ఉంచఁగా, దానియందని యధ్యాహారము ఘనశృంగారపుతీన = గొప్పదియును శృంగారమునెడు తీగ, నూగారునాన్ = తోమావలియును పేరుచేత, తనరెన్ = ఒప్పెను. దానిమీద = దానిపైని, ఎవో ప్టారుణింబడంబరరతిన్ = నూతనమును నభ్యోష్యునెను నూర్యబింబము యొక్క యాటోమించుదాసక్తిచేత - చక్రవాకములకు నూర్యబింబముదా సక్తికలుగుట ప్రసిద్ధము. ద్వంద్వంబయై = జోడై, జక్కవల్ = చక్రవాక ములు, చమ్ములునాఁగన్ = సనములనుపేరితో, ఇంతి = అచిన్న దానియొక్క, ముఖ... స్తబ్ధమై = ముఖచంద్రముఖమును చంద్రునియొక్క, శ్రీ = శోభయొక్క, భయ = భీతిచేత, స్తబ్ధమై = కొయ్యపారి, తనరెన్ = ఒప్పెను. చక్రవాక ములు చంద్రునికి జడియుట ప్రసిద్ధము.

సీ. పడఁతిమేల్పడతలా-వరమహంసలకై న,

నతిసఖిస్థితులుస-ద్విరతికై న॥

వనితకన్యవకాంతి-యనిమిషావళికై న,

గన్నె పెన్నెరిగుంపు-ఘనులకై న|

వనజాక్షివదనమీ-శ్వరశిఖామణికై న,

వెలదిపల్కులుశుకా-మలకు నై న|

హరిణాక్షియిరిగొను-హరికై న(బల్లవా,

ధరయూరులుసరిస-తరులకై న|

గీ. బట్టిదర్శింపనలవిగా-దిట్టలుండ|

నతివయాసంపులా పెంపు-లానెరామె|

యారములుబీరములునుశృం-గారములును|

దరమెలెక్కింపఁదర్కింప-నరులకైపును||

టీ|| ఈపద్యమం దుపమానవస్తువులకును బూజ్యులకును క్లేష ద్వారాయ శ్లేఢాధ్యవసాయముఁ జేసి వాఁడు- పడఁతిమేల్చుడతల=ఆచిన్నదాని మంచిగమనములు, ఆపరమహంసలకై న్=ప్రసిదులసజ్జానులకయినను, గొప్పహంసలకనియును, సతినఖితితులు=ఆచిన్నదాని గోశ్చరీతులు, సద్విత్తలికై న్=యోగ్యులసమూహమునకైన, సత్త్వత్రసమూహమునకనియును, వనితకన్యవకాంతి=ఆచిన్నదానినేత్రద్వంద్వముయొక్క కాంతి, అనిమిషావళికై న్=చేపసమూహమునకైనను, తెప్పపాటులేని చేపలసమూహమునకనియును, కన్నె పెన్నెరిగుంపు=చిన్నదాని కేశసమూహము, ఘనులకై న్=గొప్పవారికైనను, మేఘములకయినననియు, వనజాక్షివదనము=స్త్రీయొక్క మొగము, ఈశ్వరశిఖామణికై న్=ఈశ్వరశ్రేష్ఠులకయినను, శివుఁ శిరోమణియగుచంద్రునకనియును, వెలదిపల్కులు=చిన్నదానిమాటలు. శుకాదులకు నై న్=శ్రీశుకుఁడు మొదలగు వారికయిన. చిలుకలు మొదలగువాని కనియును, హరిణాక్షియిరిగొను=చిన్నదాని సన్నమగునడుము, హరికై న్=బిడ్డవుకయినను, సింహమునకనియును, పల్లవాధరయూరులు=చిన్నదానితొడలు,

సరసతరులకై నన్ = మిక్కిలి సరసులగు వారికయినను, రసయోక్తములగుచెట్ల
కనియును, పట్టిపూని, వర్ణింపన్ = వర్ణించేయుటకు, అలవిగాదు = శక్య
ముగాదు, ఇట్టులుండన్ = ఈరీతినుండగా అతివ = చిన్నదానియొక్క
ఆసాంపులు = ఆసాగములు, ఆపెంపులు = ఆయతిశయములును, అనెరా
యొయారములు = ఆగొప్పవిలాసములును, బీరములును = బిగువులును, శృం
గారములును = శృంగారచెట్టలును, ఎరులకున్ = మనుష్యులకు, ఎపుడు =
ఎన్నఁడును, లెక్కింపన్ = గణనసేయుటకును, తర్కింపన్ = ఊహించు
టకును, తరమె = శక్యమా?

క. కాంచనకళికాంచనమును!

గాంచెంబంకేజపాణి-ఘననాసికయ!

మించులమించులమించిరి!

మించులతాలలితగాత్రి-మేనిమెఱుంగుల్!

టీ॥ పంకేజపాణిఘననాసిక = పద్మమలపంటినాస్తములుగల చిన్నదా
నిమొక్క, కాంచనకళికాంచనమును = సంపెంగ మొగ్గయొక్క గౌరవమును,
కాంచెన్ = పొందెను. లతాలలితగాత్రి = తీగవలె సుందరమగు శరీరము
గల స్త్రీయొక్క, మేనిమెఱుంగుల్ = శరీరకాంతులు. అమించులమించు
ల = ప్రపిదమగు మెఱపుల కాంతులను, మించి = అతిశయించి, రమిం
చున్ = క్షీడించుచు.

మ. కలయ స్త్రీనముద్విస్వభావగరిమం-గన్దొయిదంభంబునన్!

వెలయందచ్చసనుచ్చభావమగుటన్- విచ్చేయుశుక్రండునా!

నలరున్దుంగరము తైమంగనకుఁద-ధ్యంబిచ్చెలింగాంచుచో!

నలఘుండాతఁడుగన్న కన్యకీలనై-చ్యంబెంచలేదేజసుల్!

టీ॥ మినరాశి ద్విస్వభావ రాశియనయో శుక్రకణి యుచ్చయనియు.
అచ్చకునేడవరాశియగు కన్యా రాశి నీచయనియు, గ్రహములన్నియుఁ దా

మున్న రాశి కుండి యేడవ రాశినిఁ జూచుచు గావున మీసముండున్న శుక్రుఁడు
కన్యా రాశినిఁ జూచు ననియు, జ్యోతిశ్శాస్త్ర ప్రసిద్ధములు. ఈ పద్యము దా
నినకు సరించి చెప్పచున్నాడు. కలయక్ = వ్యాపించునట్లుగా, మీసము = చే
ప, మీన రాశియుగాయును, ద్విస్వభావగరిమన్ = చాస్థిర స్వభావగారివము
చేత, కన్దోయి = ఆచిన్న దాని శేత్రద్వంద్వము యొక్క, దంభంబునన్ = వి
షముచేత, వెలయన్ = బిప్పుగా, తిచ్చిన్ = కపటముచేత, ఉచ్చభావముగు
టన్ = ఉన్న తత్వముగుటచేత, ఉచ్చ రాశి యనియును, విచ్చేయు = వచ్చివట్టి
శుక్రకుండునాన్ = శుక్రుఁడేమాయనట్లు, మంగరముతైయి = మంగరియం
దలిముతైయి, అంగునన్ = స్త్రీకి, అలకు = బిప్పును, తధ్యంబు = నిచ్చ
యము, ఇచ్చిలింగంచుచోక్ = ఈచిన్నదానిఁజూచునపుడు, అలఘుండు =
గొప్పవాఁడగు. అతఁడు = అశుక్రుఁడు, కన్నకన్దోయి = చూచినకన్దోయి
రాశికి, కన్నట్టిచిన్నదానికి అరంగ జేవయినకి జుల = ముఖములు. నై
చ్యంబు = నీచత్వమును, ఎంచలేదే = అలాచించలేదు.

స నానాప్రసూనాళి-లోనారసివసంతుఁ,

దసమశారభవసార-మెసగ మెసంగ!

ధారాశ్రధారాసు-ధారాసుజాబిల్లి,

నెడకిసారముఁదెచ్చి-పద మెసర్ప!

సంసారశంపాళి-నింసారుచకచకల్,

ఘుకులొకగుమగఁజే-కొనితనర్ప!

శృంగారముంగారఁ-బొంగారుబంగారు,

మేరులేర్పరచిన-మిక్తయెసంగఁ

గీ. బచ్చవిలుకాఁడులచ్చిపై-యచ్చొనర్చి!

యచ్చరలు మెచ్చముచ్చటల్-హెచ్చనిచ్చ!

నిశ్చలినీజేసంగనిచో-నింతవింత!

చక్కదనమొక్కటనెయెట్లు-పిక్కటిల్లు॥

టీ వసంతుడు=వసంతర్తువు, నానాప్రనూనాశిలో= సమస్తపుష్పవ
జ్జిలో, ఆరసి=చూచి, సారభసారమ=మంచిపరిమళము, ఎసగ్గ=
ఒప్పునట్లు, ఒసగన్=ఇయ్యగా, జాబిల్లి=చంద్రుడు, ధారా.....
రాశిలో=ధారాశ=అడ్డులేని, ధార=ధారారూపమైన, సుధా=అమృత
మయొక్క, రాశి= గ్రాహునిండు, వెదకి= నెమకి, సారముదెచ్చి=
మెఱుగుదెచ్చి, పడనొనర్ప= తడివేయగా, ఘనులు = మేఘములు,
సంపాతశంపాశి= సంపాత = బాగుగప్రసరించుటతోగూడిన, శం
పా = మెఱుపుయొక్క, ఆశి= పశ్చిమండు, ఇంపారు = సోగసయ
న, చక్కచక్క = తళితళలు, ఒకగుమిగ్గ = ఒకప్రాగుగా చేకొని = పు
చ్చుకొని = తనర్ప = అతిశయించగా, మేరువు = మేరువుపర్వతము,
శృంగారముంగారక = శృంగారి మొప్పునట్లు, పొంగారు = అతిశయిం
చునట్టి, బంగారు = బంగారము, ఏర్పరచి = ఏరి, ఎమ్మిక = ఎమ్మకము
చేత, ఒసంగ = ఈయగా, పచ్చవిలుకాడు = మన్నభుడు, లచ్చి
పై = లక్ష్మీమీద, అచ్చొనర్చి = అచ్చొత్తి, అచ్చరలు మెచ్చ = అ
ప్పరస్త్రీలుపొగడునట్లుగా, అప్పరలసొందర్యమును మించినదని తాత్పర్య
ము) ముచ్చటలోమెచ్చ = ఆనందములతిశయించగా, ఇచ్చ = ఇచ్చచే
త, ఇచ్చెలిని=ఈదన్నదానిని. చెనెక=రచించెను, కానిచో = కానట్ట
యితే, ఇంతవింతచక్కదనము=ఇంతచిత్రమగుసొందర్యము, ఒక్కట=
ఒక్కచోట, ఎట్లుపిక్కటిల్లు=ఎట్లుగావిజృంభించును-

మ. కన్నుల్ గాంచిచకోరకఁబుపరిరాఁగానుచ్చవర్ణంబుతో!

మిన్నాదంతములండలంచుచునము- న్తలద్విరేఫస్థితిం!

జన్నుల్ గాఁచినగోపవృత్తినవిపై-నాధింపఁగంతంబుమే!

చెన్నుల్ గోరుదునుశృభాందెనవలా-శ్రీలబ్ధునేయేరికి!

టీ. చకోరకంబుచకోరపక్షి. కన్నుల్ గాంచి=నేత్రములనుజూచి, నే
 త్రములతో సామ్యముబొందఁదలఁచియనిభావము- ఉచ్చవర్ణంబుతోఁ-
 ఉన్నతమగుకాంతిలోఁగూడి, సరిరాగాఁ=సరివచ్చుట, మిన్నదంతము
 లఁ=శ్రేష్ఠములగుదంతములను, తలఁచుచుఁ=తలపోయుచు, (ఉచ్చవ
 ర్ణంబుతోఁ=ఉత్కృష్టమయి, అనఁగా విడువఁబడిన, చకారముతో) చ
 కోరకంబు అనుశబ్దమందు చశబ్దమువిడువఁగా, కోరకము అయినది- మొ
 గ్గయనియర్థము- అవిదంతములసామ్యమొందినదనిభావము, సము...సితిఁ=
 సమున్నతఁ=అతిశయించుచున్న, విరేఖ=వింద్యముగాని, సితిఁ=ఉనికి
 చేత, జన్నుల్ గాంచినఁ=స్తనములఁజూడఁగా, [విరేఖసితిఁ=రతిమనఁ
 రములేనియునికిచేత] చకారముపోఁగామిగిలినకోరకశబ్దమందురేఖము పోఁ
 గా 'కోకంబు' అయినది. చక్రవాకమనియర్థము, అదిస్తనములతో సామ్య
 మునకువచ్చెననిభావము. అవి ఆస్తనములు, కోపవృత్తిఁ=కోపవ్యాపారముచే
 త, పైసాధింపఁ=అధికములుగాఁగా, కంఠంబు=మృత్యుయొక్క, మేల్ చెన్నుల్
 మంచికోభలు, కోనుచుఁ=కోరుకోనుచు, (కోపవృత్తిఁ=కోఁకోమునున
 తీరముయొక్క, అపవృత్తిఁ=నివారించుట చేత) మిగిలినకోకంబు అను
 శబ్దమందు కో అనునతీరమునుదీసివేయఁగా, కంబు అయినది- శంఖమని
 యర్థము- అదికంఠముసామ్యముగోరుచున్నదనిభావము. సుశ్మబొందెఁ=
 బాధలఁబొందెనని లాక్షణికార్థము. శంఖమనమ తోపల సుడిదిగియుం
 దునిని భావము. ఏరికిఁ=ఎరికికైనను, నవలా=అదిన్నదనియొక్క, శ్రీ
 లు=కోభలు, అట్లు నే=దొరకునా.

సీ. ఘనచంపకన్నేహ-మునమించుముంగురుల్,
 భ్రమరకంబులటంచు-భ్రమయరాను|
 వలరేనినెనరుబా-టిలుచాననయసముల్,
 వాలుగమ్మలటంచు-బలుకకాను|

సీ. ఘనచంపక స్నేహ-మునమించుముంగురుల్,
 భ్రమరికంబులటంచు-బ్రమయరాదు!
 చలతేనీనెనరుబొ-టిలుచాననయనముల్,
 వాలుగన్నులటంచు-బలుకరాదు!
 అనిశోజ్జ్వలస్ఫూర్తి-గనుబొలఘాలంబు,
 చంద్రకాంతమటంచు-జనువరాదు!
 ఇలనల్లనవనదం-బులబొసంగమిజెడ,
 కృష్ణవేణియటంచు-నొంచరాదు!

గీ. మదమధువ్రతవితతులు-మత్స్యసతులు!
 హరిణకిరణ శ్రములు-గురుల్ హరిణసయన!
 కుంతలదృగాన్యవేణుల-గురుసమాఖ్య!
 లేకతంబునవహించు-నేకతమున!

టీ. ఘన... స్నేహమునకొ. ఘన=గొప్పదియగు, చంపక స్నేహమునకొ= సంపెంగనూనెచేత, సంపెంగపువ్వులమై త్రిచేతననియు, మించు=అతిశయించునట్టి, ముంగురుల్=అలకములు, భ్రమరకంబులటంచుకొ=తుమ్మెదలనుచు, బ్రమయరాదు=భ్రమింపడఁగూడదు, తుమ్మెదలైనచో చంపక స్నేహమున మించననితాత్పర్యము. భ్రమరకముఅని ముంగురులకుఁజేరు. పలకేణి=చున్న భువియొక్క. పలకకుఁగి కారయగు పల్లెవానియొక్కయనియు, నెనరు=స్నేహమును, పాటిలు=పొందిన, చాననయనముల్=ఆచిన్నదాని నేత్రములు, వాలుగన్నులటంచుకొ=అడువాలుగలనుచు, పలుకరాదు=చెప్పఁగూడదు, అడువాలుగలైనచో బల్లెవాని నెనరు బాటిలపొతాత్పర్యము. వాలుగన్నులని నేత్రములకుఁజేరు. అని...స్ఫూర్తికొ, అనిశ=ఎల్లప్పుడు, నిశేతరకాలమందు [అనఁగాఁబగటియందు] అనియుఉజ్జ్వల=ప్రకాశించుచున్న స్ఫూర్తికొ=స్ఫురణను, కను=పొందునట్టి, బొలఘాలంబు=ఆచిన్నదానిలబాటును, చం

ద్రకాంతమటంచుకొండ్రకాంతమణియని, చదువరాడుచెప్పటగూడదు, చంద్రకాంతమైనచో బగటియం చుజ్జ్వలన్నార్ధగవదని తాత్పర్యము. చంద్రకాంతము (చంద్రునివలె సుందరమైనది) అని సుదుటికిఁ బేరు, ఇలకొండ్రావియందు, ఆలకొండ్రునందులై, నవనూతనములగు, నదంబులకొండ్రునందులచేత, అల్లనకొండ్రునందుల, వనదంబులకొండ్రునందులచేతననియు, పొసంగమిలకొండ్రునందులచేత, బడపక్షమున మేఘములను మించియున్నదని భావము] బడకొండ్రు, కృష్ణవేణియటంచుకొండ్రుకృష్ణవేణినదియని ఎచరాదుకొండ్రుచంద్రుడగు నదియైనచో నదములబొసంగననితాత్పర్యము. కృష్ణవేణిచంద్రునిబడయని బడపేరు. మదమధువ్రతనితలుచుకొండ్రునందులకు తుమ్మెదలసమానములును, మత్స్యనతులుకొండ్రునందులను, హరిణకిరణాశ్చయలుచంద్రకాంతమణులును, నదులకొండ్రులును, హరిణనయనకొండ్రునందులకు, కుంత... వేణులకుంతలకొండ్రునందులకు, నృకకొండ్రునందులకు, ఆశ్వకొండ్రునందులకు, వేణులకొండ్రునందులకు, గురుసమాఖ్యలుకొండ్రునందులకు, ఏకతంబుకొండ్రునందులకు, ఏకతంబుకొండ్రునందులకు, ఏకతంబుకొండ్రునందులకు.

వ. ఇప్పగిది ముప్పిరికొను జవ్వసంబుప్పలిల్లజొప్పడి యెప్పలకుప్పయగు నప్పలకుప్పయప్పడప్పడరవిప్పవిగలందలిప్పుపుప్పడికుప్పల దెప్పలు దేలుచు, నిప్పకలచొప్పన తెక్కలప్పళింపుచు గుప్పగంతులం గుప్పళించు నేలులుగప్పి కొనజొప్పడు పూజప్పరిమ్ముల గుప్పగుప్పన లేగరువలి గలిర్పనుప్పరంబెగయు కప్పరింపుదిప్పల నపకల్పకల్పనల దోడు నీడలగు ప్రొడచేడియలతోడ నాడుచుం బాడుచునుండి యొక్కనాడు మనొవి నొదంబున.

టీ. స్పష్టము.

నీ పాటీరకోటీర-కోటీనమాటీక,

మానమందమకుత్తు-మార? తులు!

నాళీకపాళీమృ-ణాళీకబళనైక,

పాకపాకమరాళ-బహువిహృతులు!

సారంగకీరాంగ-నారంగనారంగ,

పరిపక్వఫలవరం-పరలగుచులు!

వేలాపగాలాప-లీలాపరపికావ,

లీలాలితమహాకు-హూలలితము!

గీ తైందవళిలాకలాపని-వ్యందమ్ములును!

సారమారందసారణీ-ధోరిణులును!

విలసిలునుకానుకవిలాస-వివినమునను!

దోడుచేడియలనుగూడ్చి-యాడడలచి!

టీ పాటీర...గుతులు - పాటీరకోటీర = శ్రేష్ఠములైన మంచిగంధపుచెట్లయొక్క, కోటీ = కోటులయందు. బహువృత్తములయందనుట, సమాటీకమాన = సంచరించుచున్న. మరుత్కుమర = పిల్లనాయువుయొక్క, గతులు = సంచారములును, నాళీక...హృతులు - నాళీకపాళీ = పద్మశబ్దములయొక్క, మృణాళీ = తూండ్లయొక్క, కబళ = తినుటదే, ఏకపాక = ముఖ్యపరిపాకముగల, పాకమరాళ = పిల్లహంసలయొక్క, బహు = విస్తారమయిన, విహృతులు = విహారములు, సారంగ...గుచులు - సారంగ = తుమ్మెదలయొక్కయు, కీర = చింకిలయొక్కయు, అంగనా = స్త్రీలను, రంగ = విహారసలముగు నారంగ = నారింజచెట్లయొక్క, పరిపక్వ = పండిన, ఫల = పండ్లయొక్క, వరంపరలు = పద్మములయొక్క, రుచులు = కాంతులును, వేలా...లలితములు వేలా = హద్దును, అపగ = దాటిపోయిన, ఆలాప = వాక్యములయొక్క, లీలా = విలాసము, పర = ప్రధానముగల, పిక = కోయెలయొక్క, ఆవళీ = పండ్లి

యొక్క, లాలిత = సప్తావించఁబడుచున్న, మహాత్ = గొప్పలగు, కుహూ =
 కుహూధ్వనుల యొక్క, [తోయెలకూతకు కుహూవని పేరు] లలితములు = వి
 లాసములును, వింద...వ్యందములును. విందవశిలా = చంద్రకాంతి మణులయొ
 క్క, కలాప = సమూహముయొక్క, నివ్యందములును జలప్రవాహములును, సా
 ర...భోరణులును, సార = శ్రేష్ఠమైన, మారంద = మకరందసంబంధియగు, సారణీ =
 పిల్లకాలువలయొక్క, భోరణులును = పట్టులును, విలసిలు = ప్రకాశించున
 ట్టి, ఒకానొక విలాసవిహీనమునకు = ఒక ప్రమదారామమందు, తోడుచేడియ
 లనుగూడి = చెలికత్తెలనుగూడి, ఆడదలఁచి = విహరించుటకాలోచించి-

క. నిగనిగలుగలిగిసాగసగు|

తొగరుచిగురుపానుకలను-దొడ్డిచెలుల్ తో|

మగరామగరానిగరా|

లగరాళితమైనతో)వ-లగనుంగొనుచున్||

టీ. నిగనిగలుగలిగి = తాళతళములుగలిగి, సాగసగు = మనోహరమైన,
 తొగరుచిగురు పానుకలను = ఎఱ్ఱచిగుళ్ళ పావలను, దొడ్డి = ధరించి, చె
 లుల్ = చెలికత్తెలు, తోడుగ రాన్ = వెంటరాఁగా, మగరానిగ రాన్ = శ్రే
 ష్ఠములగు వజ్రములచేత. కరాళితమైన = పాడవైన, తో)వల్ = మార్గములను,
 కనుంగొనుచున్ = చూచుచు-

సీ. కప్పరాలొప్పరా-చప్పరాలనెసంగు,

కప్పకాల్గప్పిమా-ర్గముననై నఁ|

బలుకురాచిలుకరా-జులకురాగమొసంగు,

పలుకురాల్లులుకుమేల్-పద్యనై నఁ|

బొదలసంపదలస-మృదలనద్గతిమించి,

పొదలుతుమృదలాదు-పదవిన్దె నఁ|

విరుల పెందరలపం-దిరులబుప్పొడికుప్ప,
లుకులుసుందరలతా-సరణి నై నఁ |

గీ. గొమ్మపూరెమ్మబంగారు-బొమ్మముద్దు,
గుమ్మనోపోవలయునంచు-నెమ్మిచెలులు |
నమ్మికలుగ్రమ్మితెలుపఁగా-నమ్మనొజు |
రాజసామ్రాజ్యలక్ష్మిబి-రాసఁదరలి ||

టీ. కప్పు...చప్పురాలక, కప్పు=లక్ష్మివైన, రాల=గార్భ, ఒప్పు=ప్రకాశించు, రాచప్పురాలక=రాతిచవికలచేత, ఎస్కగు=ఒప్పునట్టి, కప్పురాల=కర్పూరములు, కప్పు=కమ్మనట్టి, మార్గముననై=నోవలయుండైనను, పలుకు...రాగము, పలుకు=మాటాడు, రాచిలుక=కాజకీరముల యొక్క, రాజాలకుక=పట్నాలకు, రాగ మొసంగు=అనురాగమునుబుట్టించునట్టి, పలుకురాల=ప్రతిధ్వనియొప్పురాళ్ళు, కులుకు=ప్రకాశించునట్టి, మేల్=శ్రేష్ఠమయిన, పద్యనై=త్రోవయందైనను. పొదలసంపదలక=ఈరములసంపదలయందు, సదృశి=మంచిసరిచారముజేత, మించి = అతిశయించి, పొదలు = పృథ్విబొందునట్టి, తుమ్మెదలాడు = తుమ్మెదలువిహరించునట్టి, పదవి నై = త్రోవయందయునను, విరుల - పువ్వులయొక్క పెందరల = పెద్దచెట్లుగల, పందిరులక = పందిరులయందు, పొప్పొడి = పరాగముయొక్క కుప్పలు = పోవులు, తరులు = జారుచున్న, సుందరలతాసరణి నైన్ = చక్కనితీగలుగలత్రోవయందైనను, కొమ్మ = ఓచిన్నదావా, పూరెమ్మ = పువ్వుగొమ్మ, బంగారుబొమ్మ = బంగారుబొమ్మపట్టిదావా, మద్దుగుమ్మరో = ఓసుందరీ, పోవలయునంచుకొ = వెళ్ళవలయునని, నెమ్మిచెలులు = ఇట్టముగుచెలికత్తెలు, నమ్మికలుగ్రమ్మి = విశ్వాసములుగలిగి, తెలుపఁగాక = చెప్పఁగా, అమ్మనొజరాజసామ్రాజ్యలక్ష్మి = అమన్దరాజ్యలక్ష్మి, బిరాక = పత్వరముగా, తరలి=బయలుదేరి.

క. సకసకకై తుకవై నూ|

నికనికరననూకి యాత్రిని నుండునా

చకచకితకితవతిగిరి|

చకచకితమరాళభరితంబుననుండునా

టీ|| స.....వికా - కపటమున - వికృష్టమును ముఖమున - కైకై నూ
లసమాహనుతోఁగూడిన, నీనూకిని చిత్తమున నీ నమమాహుమయొక్క, ప
ధూ = స్త్రీలయొక్క, క రాగ = భుజములయందున్న. నీర.....శిఖి - నీరద
శంకా = మేఘుసంఘామముచే, చకచకిత = మిక్కిలిప్రకాశించెడు, కితవ
శిఖి = ధూర్జమయూరములయొక్క, మేచక = చంద్రకిముచే, చకిత = భ
యపడిన, మరాళ = హంసలచే, శాలి = బిడ్డయిచ్చ. జలపదపదవికా =
కొలనును.

సీ వకుళపాదపవల్ల-వకులమూల్ విలసిల్లు,

ముకుళముల్ రవజల్ల-మూగికోనుచు|

మలయమారుగెప్పాత-వలయమాడఁగఁజూత,

ములయదృచ్ఛనువీత-ములయిసట్టి|

తోగరుమించినలేత-చిగురుటాకులమేత,

కెగరుకోయిలకూత-లగమపరుపి

నదరిడందములోన-బెనరిచూచితటార,

జెదరితమ్ములలోన-బదడుచుండ|

గీ. తుమ్మెదలుఝమ్మనుచులేచి-దొమ్మిపడుచు|

నెడనెడఁజలించునెరిగొప్ప-జడలనడరు|

కమ్మతావికివెనువెంటఁ-గ్రమ్మికోనఁగఁ|

దోడుచేడెలత్రోడరు-గూడిచరుచు|

టీ. విసుళ...కులమున్, వసుళపాదప=పొగడచెట్లయొక్క, పల్లవకుల
ముల్=చిగురుగుంపులు, విలసిల్లు=ప్రకాశించునట్టి, ముకుళముల్ = మొగ్గల
ను, రవఃజల్లక్ = పొడివలెఁజల్లఁగా, మూగిఁకొనుదున్ = ఆవరించుచు,
[ఇది తుమ్మెదలకు విశేషణము] మలయామారుతపోతవలయము = మలయా ప
ర్వతసంబంధమయిన తేత గాలియొక్క సముదాయము, అడఁగన్ = విస
రఁగా, చూతములన్ = మామిడిచెట్లలోనుండి, యద్విచ్ఛను = తమంతట
దామీ, వీతములయ నట్టి=బయలు వెడలునట్టి తొగరుమిం దన=ఎక్కవయెఱుపు
గల. లేతచిగురుటామిల=లేతనైనపల్లవములయొక్క, మేతకున్=అహారమున
కు, ఎగరు=పైకిలేచిన, కొయిల = కొయిలలయొక్క, కూతలు = స్వనులు,
అగడుపరుపన్ = తొట్టుపడఁజేయఁగా, అదరి = చలించి, డెందములో
నన్ = మనస్సులో, బెదరి = భయపడి, చూని = వీక్షించి, తటాన్ =
చూతాత్ముగా, చెదరి = విడిపోయి, తమ్ములలోనన్ = పద్మములలో, పదరు
చుండు = గద్దని చేయుచుండునట్టి, తుమ్మెదలు = తేంట్లు, ఝుమ్మనుచు
లేచి = ఝుంకారముఁ జేయుచులేచి, దొమ్మిపడుచున్ = నీకాకుపడుచు,
ఎడనెడన్ = అక్కడక్కడ. చలించు = కదలెడు, నెలీ = శ్రేష్ఠమయిన,
కొప్పుజడలన్ = కొప్పుఁ బయందును బడలయందును, అడరు = బిప్పునట్టి,
కన్తుతావికిన్ = మంచిపరిమళమునకు, వెనువెట్టన్ = వెంబడిగా, క్రమ్మి
కొనఁగన్ = ఆవరించఁగా, తోడుచేడెలతోడను = చెలికత్తెలతో, కూడి=
కూడుకొని, చనున్ = వెళ్ళుచు.

ఉ. అంగసయుంగనుంగొనెవ-నాంగణసంగిలవంగలుంగనా|

రంగకుడుంగశృంగశత-రంగతరంగితఖాంతరంగణా|

సంగతురంగపుంగవవి-హంగమభృంగకుళింగకాంగనా|

భంగరవస్రసంగముస-భాసిలుకేళివనీలలామమున్ ||

టీ॥ అంగఃసయున్=అచ్చిన్నదియు, ఎనాంగణ...ప్రసంగమునన్. త
నాంగణ=వనసీమయందు. సంగి=కలిసికొన్న, [ఉన్నవియనుట] లవంగ==
అవంగపు చెట్లయొక్కయు, లంగ=పుల్లనూదీఫలపు చెట్లయొక్కయు, నా

రంగ = నారింజ చెట్లయొక్కయు, కుడుంగ = పొదలుగల, శృంగ = పర్వత శిఖరములయొక్క, శత = వందలయొక్క, రంగ = ప్రదేశముల చేత, తరంగిత = వ్యాప్తమున, ఖ = ఆకాశముయొక్క, అంతరంగణ = మధ్యప్రదేశమందలి అనంగ = మత్స్యములయొక్క, తురంగపుంగవ = అశ్వశ్రేష్ఠములగు, విహంగము = పక్షులగుగాఁజుకలయొక్కయు, భృంగ = తెమ్మెదలయొక్కయు, కులింగకపక్షివిశేషములయొక్కయు, అంగనా = స్త్రీలయొక్క, అభంగ = ఎడతెగని, రవప్రసంగమునక = ధ్వనియొక్క ప్రసక్తిచేత, భాసిం = ప్రకాశించునట్టి, కేళివనీలమునక = క్రీడావశ్యేష్ఠమును, కనుంగొనక = చూచెను.

న. మఱియు నయ్యుపవసంబు జవనపవనప్లవనవిచలదమందతటిసీతటనికట చటాలనుధివిటపి జటశటదేలాలతికా లాలితడో లాపరిలోలామర బాలాకలితాలాప సుధాలాలన జలాపగ వీలా వరపైలాసి మాలాకృతసీలాంబుజ జాలాంబక మాలాగమకో లాహల ఘోలాహల హళిక మెలకు వలకు మరుబలుకు కలికిచిలు కపిలుకల తండంబులుద్దండంబులగు తుండంబుల ఖండింపమెండుగనవని మండలంబునంబును ఫలఖండంబులు మెనవిమెనవి యనమకునుమ రసవశంబున ముదముదయింప నింపుగాఁబొడున భంగభృంగాంగనల సంగీతభంగీ ప్రసంగంబున సంతరంగంబులు ప్పొంగ నిలిచినిలిచి దరతరళతరలనదనమ కుసుమవిసరవిస్మయర రజోవ్రజోవరాగంబు గాత్రమ్ములుచిత్రమ్ములుగా నుండియుండి చండకరికరణమండలంబు మెండుకొననలరు జ్వాలాభీషణమ్మునఁ దరిలి మరుమరీచి వీచికలఁ దిరిగితిరిగిసారిగి హరిణాంకోపలఫలకకులకలితాలవాల జాలమ్ములనిండిన పజ్జులరుగొజ్జగిలీవలసీరుకొంతసేపుచాపుచు సంతోసచట బింబితమ్ములగు తమవిచి

త్రగాత్రంబులు చూచిచూచి విలక్షణలక్షణ మృగములనియెం
చి యుదంచితభయమున బరునెత్తు కురంగ పుంగవములును,
కురంగ పుంగవములం గనుంగొని యనంగసంగర ప్రసంగమున
కు బోషితకురంగికలం గలియఁబాచు పులిందమిళింద సుందరా
లకాబృందముల నల్లలితచరణ నల్లనమ్ముల నుల్లసిల్లు మంజుతర
కంజరాగపుంజ పిండరిత మంజీరపుంజంబులం జెలువలరు శింజా
రవమ్ములకు బెదరి దిక్కుదిక్కుల దృక్కులుపిక్కటిల్ల మెల్లమె
ల్లన సంనరించు పరిసర సుస్తరంగ మాలికా డోలికా కేళికా
శాలి కాంచన మరాళికా బాలికా జాలంబుల గరు త్వరంపరల
తుంపురులగుంపు తళుకొత్తు కొత్త ముత్తియంపు సంపదలనిం
ప నింపెనఁగునచ్చ రాళ్ళుల బిట్టలవఘుళించు పద్మీపత్రంబులఁ
జూచి తివియఁదివృరనెంచు కుమారికలయాగమ్ములం గులుకు మె
ఱుంగులనియుఁ బ్రపుల్ల పల్ల ప్రాల్లసిత పల్లకీవిటప విఘటనొచి
త శరప్రచారంబులగు సామజ వారంబుల బృంహితంబు లుగు
ములనియు నావర్త నర్తనౌద్యౌత్త గంధ గంధపహసంధుషీణ
విచిత్రపరాగ పూగంబులు పురందరిశరాసన యోగంబులనియు
నిబిడతమ తమాల నికురుంబాబులం బరాలంబికాచంబినీ డాబ
రంబులనియు భ్రమించి సుభ్రమించి రమించు శిఖండిమండలం
బుల పింఛసంచలన ప్రపంచములుగాంచి తలలువాంచి గానతా
నప్రత్యానమ్ములఁ జాలించు పటీరవిటపి విటపకుటీతటీసటన ఘట
సపటుచటుల భుజంగపుంగవాంగనలును, భుజంగపుంగవాంగన

ల సంగీతప్రసంగంబునం గఱంగు కురంగటియరుంగులఁ జేలంగు
 కలువనేని మా నికంబుల నల్లసిల్లు పెల్లువెల్లువల నల్లనల్లన న
 ల్లకొను మల్లికావల్లి కామతల్లికల చల్లచినీడల నుండియొండి తం
 డోపతండంబులుగా మెండుకొని యొండొగులఁ జేండాడు వరా
 హాపూహంబుల దుష్టదంష్ట్రీకా ధట్ట ఘట్టసంబులం బగులు వె
 దుగుపొదల కణపూడుపునంజటిలు మాక్తిక పటలంబులు తటా
 లునందాక పుళిందబృంస సంచాసిత నళికా పాళికొన్నుక్త గుళి
 కా నికాయంబులని యుగకురుగు కురంగ పుంగవమ్ముల పొక్కి
 శ్శు గక్కసంబులగు మాగ్గమార్గ కిరాత జాతనిఖాత ఛరికాభి
 ఘాతంబునంజారు క్రొత్తకస్తూరికా వికారంబులం బొడము నరీ
 ణ పరిమళ పరీవాహంబులునుం గలిగి డెందంబున కమందానం
 దంబు సంపాదించ నెచ్చెలులతోడఁ గూడుకొని యెచ్చెలువ యు
 ద్యానంబుఁ బ్రవేశించు సమయంబున.

టీ. మఱియున్ = ఇంతే కాక, అయ్య పవనంబు = ఆయుద్యానము, జవన
 ... మెలకువలకున్. జవన = వేగము గల, పవన = గాలి యొక్క, ప్రవన =
 దాటులచేత, విచలత్ = కదలుచున్న, అమంద = విస్తారముగ, తఱిసీస = నడుల
 యొక్క, తట = ఒడ్డులయొక్క, నికట = సమీపమందలి, చటులు = చంచలము
 లగు, సురవిటపి = మందరావృక్షములయొక్క, పటల = సమూహమందు, న
 టత్ = ఆడుచున్న, ఏలా లతिका = ఏలకి తీగలనడు. లాలిత = లాలించఁబ
 డు, డోలా = ఉయ్యెలలయందు, పరిలోల = ఆసక్తలగు, అమర బాలా = దేవ
 తా స్త్రీలచేత, కలిత = బలకఁబడుచున్న, ఆహపనుధా = అమృతమువంటిప
 ంకులయందు, లాలస = ఆసక్తులగు, వేలాపగ = వాద్దులేని, లీలా = విలాసము
 చేత, వర = శ్రేష్ఠులగు, వైలాసిక = విలాసస్వభావులయొక్క, చులా = పక్షిచే

త, కృత=చేయబడిన. నీలాంబుజజాంబక=నల్లకలవలే బాణములుగల
 మున్నకు (అనగా గామోదేకమునకు) మూల=కారణమైన, ఆగమ=శాస్త్ర=
 ముయొక్క (అనగా సంగీతముయొక్క) కోలాహల=కలకలముయొక్క, ఖేలా
 విలాసముయొక్క, హాళపాళిక=గండరగోళముయొక్క, మెలకువలకున్=నేర్పు
 లకు, మరుగుబాటు=మారుమాటజెప్పనట్టి కలికి=మనోహరములగు, చికికపిలు
 కల=చికికపిల్లలయొక్క, తిండంబులు=సమాహములు, ఉద్గండంబులు=
 తీక్షణములగు, తుండంబుల=ముట్టెలచేతి, ఖండింప=కోట్టగా, మెం
 డుగి=అతిశయముగా, అవమండలంబు=ధూప్రదేశంబున, పడు=
 పడినట్టి, ఘృఖండంబులు=పండ్లముక్కలు, మెసవి=తిని, ఆసమ=సమాన
 ములేని, కుసుమరస=మృందమునకు, వశంబున=స్వాదీనత్వముచేతి,
 ముడిముడయింప=సంతోషముగలుగునట్లుగా, ఇంపుగా=మనోహర
 ముగా, పాడు=గానముజేయునట్టి, అభంగ=భంగములేని, భృంగాంగ
 నల=అడుతు మైదలయొక్క, సంగీతభంగి=గానరీతి యొక్క, ప్రసంగం
 బున=ప్రసక్తచేతి, అంతరంగంబులు=మనస్సులు, ఉష్ణాంగ=ఉ
 బ్బగా, నిలచిలచి=ఆగియాగి, దత...రాగంబున=దర=కొంచెముగా,
 తిరళిత=మిక్కిలి చలించుచున్న, లసత్=ప్రకాశించుచున్న, ఆసమ=స
 మానములేని, కుసుమవిసర=పుష్పసమాహముయొక్క, విసృమర=వ్యా
 పించుస్వభావముగల, రజోవ్రజ=పరాగ సమాహముయొక్క, ఉపరాగం
 బున=ఆవరణముచేత, గాత్రెములు=దేహములు, చిత్రెములుగా=చిత్ర
 వర్ణములుగలవిగా, ఉండియుండి. చండకరకరణమండలంబున=నూర్వ
 కిరణసమాహమున, మెండుకొన=వ్యాపించగా, అలరు=బిప్పుచున్న,
 జ్వాలా=మంటలవలె, భేషణంబున=భయంకరస్థితిచేత, మరలి=మళ్ళు
 కొని, మరుమరీచికలన=మరు=నీగులేనిబాతులయందైన, మరీచికల=
 ఎండమావులయందు, తరిగితిరిగి=సంచరించుచుచరించి, సారిగి=మూర్ఖిల్లి
 వారి...జాలంబుల=హరికాంక్షోపల=చంద్రకాంత మణులయొక్క. ఫల
 క=..లకలయొక్క. కుల=సమాహముచే, కలిత=చేయబడిన, ఆలశా

ల=పాదులయొక్క, జాలంబులన్=సమాహమలయందు, నిండిన=పూరించిన, జ్వలన=మోసవారోష్ణమైన, గొజ్జగతీవల=గొజ్జగతీగలయొక్క, నీరు=జలము, తొలినేపు=ఇంచుకనేపు, త్రావుచున్=పానమునీయుచు, అంతియాన్=అంతటిలో, ఆచట=ఆపాదులయందు, బింబితంబులగు=పరిభవించిన, తమ విచిత్రగాత్రంబుల=స్త్రీయములగు చిత్రశరీరములు, చూడ=ఆలోకించి, విల...మృగములని, విలక్షణ=వేరురూపుగల, లక్షణ=స్వరూపముగల, వృగముల=మేకములని, ఎంచి=ఆలోచించి, ఉదంచితభయమున్=అతిశయించినదెగురుచేతి, పరుషత్వ=పరుగువారుమన్ని, కురంగపుంగవస్తులను=శ్రేష్ఠములగు శేషులు, కురంగపుంగవస్తులన్=శ్రేష్ఠములగుశేషులు, కనుగొన=చూచి, అనంగ...ప్రసంగమునన్--అనంగసంగర=సంభాగముయొక్క, ప్రసంగంబునకున్=ప్రసక్తికై, పాపితకురంగికలన్=పెంపుడు శేషులు, కలియబంచుకలియుటకై పంపునట్టి, పులింద...బృందముల=పులింస=దెంచువాడయొక్క, విలిందసుందరాలకా=స్త్రీలయొక్క, బృచియు=సమాహమలయొక్క, సత్=మంచివియగులలిత=సుందరములగు, చరణపల్లవములన్=చిగుళ్ళవంటి పాదములయందు, ఉల్లసిల్లు=ప్రకాశించుచున్న, మంజులిక=మిక్కిలిచురుపులగు, కంజరాగ=పద్మతాగములయొక్క, పుంజ=సమాహమచేత, పింజరిత=వ్యాపించబడిన, మంజీర=అందలయొక్క, పుంజంబులన్=సమాహమలయందు, చెలువలరు=శోభించుచున్న, శింజారపల్లవమున్=శింజాగ్వహలకు, బెరరి=భయపడి, దిక్కుదిక్కులన్=ప్రతిదిక్కులయందును, దృక్కులు=చూపులు, పిక్కటిల్లన్=విజృంభించగా, మెల్లమెల్లన్=మందమందముగా, సంచరించు=తిరుగుచుట్టి, పరి...జాలంబుల=పరిసర సమాపమందలి, సరక=మడుగులయొక్క, తరంగ=అలలయొక్క=మాలికా=పజ్జులనడి, దోలిక=ఉయ్యెలలయందు, కేలిక=క్రీడితొడ, కాలి=ఒప్పుచున్న, కాంచినరాళికా=బంగారుస్త్రీహంసలయొక్క, బాలికా=పిల్లలయొక్క, జాలంబుల=సమాహమలయొక్క, గుత్=అక్కలయొక్క, పరంపరల=

పట్టులయొక్క, తుంపుగల=జలబిందువులయొక్క, గుంపు= సమాహమ. తిరుకొత్తు=తళితళలాడు, కొత్తముత్తయంపు= కొత్తముత్తెములయొక్క. సంపదలన్=సంపత్తులచేత, ఇంపెసంగు=మనోహరములగు, పచ్చరాత్రులు=పచ్చరాత్న, పదేశములయొక్క, బిట్టులు=అశోకములు, అవఘళించు= తిరస్కరించుట, పద్మిని=తామలపొగులయొక్క, పత్రంబులన్= ఆకులను, చూచి=వీక్షించి, తివియన్=నానిలాగుటకు, తివురుసెంచు= వేడుకపడు కుమారికల=చిన్న పిల్లలయొక్క, ఆంగుచ్చులన్=శరీరములను, కులుకు=శోభించునట్టి, మెఱుంగులనియు=మెఱుఁగులనియును, ప్రపుల్ల.....చారము అగు. ప్రపుల్ల=విశించిన, పల్లన=చిగుళ్ళచేత, ఉల్లసిత=ప్రకాశింపజేయుఁ బడిన, సల్లకీ=అందుగుజ్జెట్లయొక్క, విటప=తాళావిస్తారముయొక్క, విఘటన=విరమటకు, ఉచిత=తగిన, కర= తుండములయొక్క, ప్రచారింబులగు=ప్రసారముగఁ బయ్యును, సామజ=పయ్యులయొక్క, వారంబుల=సమాహమయొక్క, బృంహితంబులు=బృంహితధ్వనులు, ఉరుములనియు=గర్జితములనియు, ఆనర్త.....పూగంబులు=ఆనర్తరత్న=సుడి దిరుగుటయందు, ఉద్వృత్త=అతిశయించిన, గంధ=పరిమళయుక్తమైన, గంధపహ=గాలిచేత, సంఘక్షిత=కూర్చబడిన, విచిత్ర=అనేకవర్ణములుగల, పరాగ=పుష్పాదులయొక్క, పూగంబులు=సమాహమలు, పురిందరశశాసన=ఇంద్రధనుస్సుయొక్క, యోగంబులనియు=సంబంధములనియు, నివృత్తిర=మిక్కిలదట్టయగు, తమాల=చీకటివ్రాసెట్లయొక్క, నిమరుంబంబులు=సమాహమలు, అంబరా...డంబరంబులు. అంబర = ఆకాశమందు, ఆలంచి=వ్రేలుచున్న, కాదంబినీ=మేఘుఁజ్జయొక్క, డ బరంబులనియు=అటోపములనియును భ్రమించి= భ్రమపడి, సంభ్రమించి= త్వరపడి, రమించు= క్రీడించుట, శిఖండిమండలాబుల= నెమిలిగుంపులయొక్క, పింఛ= పురులయొక్క, సంఛలన= కిదలుటయొక్క, ప్రపంచములు=విస్తారములు, కాంచి= చూచి, తలలు=శరములు, వాంచి= వంచి. గానతనప్రతనమ్ములొ = సంగీతములయందలి తానముల సమాహమలను, చాలించు = మానునట్టి, పట్టిర...

గనబును—పటిరవిటపి = మంచుగండపు చెట్లయొక్క, విటప = కాఘావి
 ప్రారముయొక్క, కుటీ=చిన్నయిండ్లయొక్క, తటీ=ప్రదేశముందు, నటన
 సంచారముయొక్క, ఘటన=కూర్చుటయందు, పటు=సమర్థములయిన, చల్ల
 టుల=చంచలములగు, భుజంగపుంగవ=సర్పశ్రేష్ఠములయొక్క, అంగనలు
 ను=స్త్రీలును, భుజంగపుంగజాంగనల=సర్పశ్రేష్ఠముల స్త్రీలయొక్క, సంగీ
 తప్రసంగంబునక=గానప్రసక్తిచేత, కలుగు=నీరుసగించువట్టి, కురంగ
 టి=దగ్గిరనున్న, అరుంగులక=వేదికలయందు, చెలంగు=ఓర్పుచున్న, కలు
 వరేనిమానికంబులక=చంద్రకాంతనుణులచేత, ఉల్లసిల్లు=ప్రకాశించువట్టి
 వెల్లు=విస్తారమును, వెల్లువక=గీటికాటువలచేత, అల్లసల్లనక=మెల్లమెల్ల
 గా, అల్లకొను=అభివర్ధింపవట్టి, మల్లికావల్లికామత్రిల్లకల=శ్రేష్ఠములగు మ
 ల్లేతీగలయొక్క, చల్ల నీడలక=శీతలచ్ఛాయలయందు, ఉండియుండి=నిల
 చినిలచి, తండోపతండంబులుగా, తెరపితక, =మెఁడుకొని=అరితయం
 చి, ఒండోయలక=అశ్రోయ్యమును, చెండాడు=కొట్టునట్టి, పరాహువ్రా
 హంబుల=పండులగుంపులయొక్క, దుప్త=కఠినములగు, దంష్ట్రికా=కోర
 లయొక్క, ధట్ట=సమూహముయొక్క, ఘట్టనంబులక=దెబ్బలచేత, పగు
 లు=బ్రహ్మలయన, వెదురుపాద=వెదురుడొంకిలయొక్క, కణుపూనుపు
 నక=కణుపులూడిపోవులచేత, చిటిలు=తూటనట్టి, మాక్షికపటలంబులు=
 ముత్రైపుసమూహములు, తిటాకునక=చటుకున, తొక్క=తిగులుగా, పు
 లింద.....నికాయంబులు, పులింద=చెంచువాండ్రయొక్క, బృంహ=స
 మూహముచేత, సందానితి=కూర్చబడిన, నలికా=తుపాకులయొక్క, పాలి
 కా=పక్షచేత, ఉష్మక్త=విడువబడిన. గుళికా=గుండ్లయొక్క, నికాయంబుల
 ని = సమూహములని, ఉరుకు = తూలిపడుచున్న, ఉరు = గొప్పవియగు,
 కురంగపుంగవమ్ము = మంచువృక్షములయొక్క, పొక్కిళ్ళక = నాభుల
 యందు, కక్కసంబులగు = కఠినములగు. మర్గ = కష్టమయొక్క మార్గ =
 వెదుకుటల, కిరాతిజాత = చెంచువాండ్రసమూహముచేత, భూతి = ప్రి
 తి(బడిన, ఘృతా = కత్తులయొక్క. అభిఘాతంబులక = దెబ్బచేత, జా

రు = తొరగునట్టి, క్రొత్త = సవీనమయిన, కన్నాదికావికారంబులకొ = క
స్తూరియొక్కవ్యాప్తిచేత, పాదము = పుట్టునట్టి, అరీణ = జాదనట్టి, పరిమ
ళ = వాసనల యొక్క, పరీవాహంబులునకొ = ప్రవాహములును, కలి
గి = ఉండి, డెందంబునకుకొ = మనస్సునకు, ఆనంద = అధికమయిన, ఆ
నందంబు = సంతోషమును, సంపాదించకొ = పుట్టించుగా, అచ్చెలలతో
జకొ = అచ్చెలకొత్తెలతో, కూడుకొని = కలసికొని, అచ్చెలల = అదిన్నది
ఉద్యానంబునకొ = ఉద్యానవనమును, పృథ్వీమయంబునకొ = పృ
థ్వీమయపృథు.

క. వనపాలికన త్తరి నెక!

వనపాలిక వినయమెనయ-వచ్చి జగజ్జీ

వనపాలికయ్యాకై రన!

వనపాలిక పాదములను-బడియిట్లు యెక ||

టీ వనపాలిక = వనపల్లియందు, అత్తటికొ = అనయమందు, ఒక వ
నపాలిక = ఒక వనమునుగా పాదునాడుది, వినయమెనయకొ = వినయమొప్పున
ట్లు, వచ్చి = వలెంచి, జగజ్జీవనపాలిక = జగత్ = లోకముయొక్క, జీవన = జీ
వితమును, పాలిక = పాలించునట్టి, ఆ = అట్టి, కైరవనపాలిక = కైరవన =
కలువపాదను, ప = పాలించునట్టి చంద్రునివంటి, అలిక = లలాటముగలది
న్నదనియొక్క, పాదమునకు = కాళ్ళపైని, పడి = బరిగి, ఇట్లనియొకొ = ఈవ్ర
తారముకైపెను.

నీ. తొగకంటికంటెయ-ధ్వగమానలుంటాక,

కంటకంబగునీకు-రంటకంబు

వించుబోడిరొవిలో-కించితేమదభ్రం,

కంఠకంబై నయి-చంఠకంబు

కంజాక్షికమంగోంఠై-మంజరీకింజల్క,

మంజులంబై నయీ-మంజులంబు!

కాంచనాంగిరొవిలో-కించితేయల్లాసి,

కేసరంబై నయీ-కేసరంబు!

గీ. కీరకంఖాణరింఖణ-ధీరపంచ!

బాణబహుళప్రతాపపా-వకశిఖాని!

కాశపల్లనజాతమీ-కాంతమాత!

జాతమునుజూచితేబాల-చంద్రపాల॥

టీ తొగకంటి = కలువవంటి కన్నులుగలయోచిన్నదానా, అధ్వ...కం
టకంబు. అధ్వగ = మార్గస్థులయొక్క (అంగ) విరహవంతులయొక్క మాన-
గర్వమునకు లుంబు = హరిమనట్టి, కంటకంబగు = ముండ్లుగల, ఈశు
రంటకంబు = ఈపప్పుపువ్వులగోరంటచెట్టును, కంటే = చూచితివా.
ఇంచుబోడిరో = చెఱువలెనునోజ్ఞములగు నివసువములుగలయోచిన్నదా
నా, మద = మదముతోఁగూడిన, భృంగ = తుమ్మెడలకు, కంపకంబగు =
కంపింపఁజేయునట్టి, ఈచంపకంబు = ఈసంపెంగచెట్టును, విలోకించి
తే = చూచితివా, కంజాక్షి = పద్మములవంటి నేత్రములుగలయోచిన్నదానా,
మంజ...మంజులం = మంజరీపువ్వులగుత్తులయొక్క, కింజల్క = కేసరములచేత
మంజులంబై = మృగువైన, ఈమంజులంబు = ఈయశోకవృక్షమును, కనుగొం
చూచితివా, కాంచనాంగిరో = బంగారము వంటి దేహముగలయోచిన్న
దానా, ఉల్లాసికేసరంబు = వికసించిన కింజల్కములుగల, ఈకేసరంబు
ఈపొగడచెట్టును, విలోకించితే = చూచితివా, కీర...జాతము. కీరకంఖా
ణ = చిలుకయొగుఱులుగల మన్నఘనియొక్క, రింఖణ = చలనముగల, ధీర
గంధీరముతైన, పంచబాణ = అయిదుబాణములయొక్క, బహుళ = విస్తార
మును, ప్రతాపపావక = ప్రతాపాగ్నియొక్క, శిఖా = జ్వాలల తోడ, ని
కాశ = సమానముగు, పల్లవ = చిగుళ్ళయొక్క, జాతము = సమూహముగల

ఈ=ఇట్టి, కాంత=సుందరమయిన, చూశ్చ=చూచి చిట్లయొక్క, జాతము
ను=సమాహమను, బాలచంద్రఫాల=లేతచంద్రునివంటి లలాటముగల
యోచిన్నదానా, చూచితే=కనుగొంటివా.

శా. సుతుష్టాంతరకంతురాజకరవి-శ్రాంతానలాంతశ్శిఖా|

సంతప్తాంతలతాంతకుంతకృతమ-స్సతాపచింతాపరి|

శ్రాంతస్వాంతనితాంతతాంతతరుణీ-సంతానమిక్కాసనో|

పాంతంబింతిరొసీపురా వనరమో-దంతంబుచేబాల్పేడి||

టీ. సంత.....సంతానము, సుతుష్ట=సంతోషించిన, అంతర=అంత
రకరణగల, కంతురాజ=మంద్రరాజయొక్క, కర=హస్తమందు, విశ్రాంత
త=నిలచియున్న, అనల=అగ్నియొక్క, అంతశిఖా=లోపలిజ్వాలల చేత,
సంతప్త=కాల్పబడిన, అంత=చివరలుగల, లతాంత=పుష్పములనెడి,
కుంత=ఈటెలచేత, కృత=చేయబడిన, దుస్సంతాప=గుప్తతాపముచే
తనైన, చింతా=పిచారముచేత, పరిశ్రాంత=ఆలసిన, స్వాంతి=చిత్తము
గలిగినట్టియు, నితాంత=అత్యంతము, తాంత=బడలికగల, తరుణీ=స్త్రీ
లయొక్క, సంతానము=సమాహమగల, ఇక్కాసనోపాంతంబు=ఈవన
ప్రాంతము, ఇంతిరొ=ఓచిన్నదానా, సీపురా=నీపురాగా, వనరమో
దంతంబుచే=వనలక్ష్మీవార్తచేత, పాల్పేడి=పిప్పన.

క. అనివసపాలిక డెలుపఁగ|

మనమునముదముదయమంద-మందారలతా|

ఘనసరణిదరుణిచనుచో|

జనువునవచంద్రికయను-సఖియిట్లనియె||

టీ. అ=ఇట్లు, మపాలిక=వనపాలిక. తెలుపఁగన్=చెప్పఁగా, మ
నమున్=మనస్సునందు, ముదము=సంతోషము, ఉదయమందన్=పుట్టఁగా,
మందారలతా=మందార వృక్షపుత్రులయొక్క, ఘన=గొప్పదియగు, సర

ణిక్=తో)వయందు. తరుణి=అచ్చి, చమచోక్=వెళ్ళువుచు, చనువునక్=న్నేచాముచేత, నవచంద్రికయనుసఖి=నవచంద్రికయను పేరుగలచెలికత్తె, ఇట్లనియెక్=ఈప్రకారముజెప్పెను.

చ. జలజలరాలుపూలలర-సాలరసాలరిసాజరాజిలో!

పలదగఁగోకిలచ్చటల-పాటలపాటలపావనామృతో!

జ్వలతదలిర్పనేర్పఁగల-వాకలవాకలవాణియోరని!

వలరులతాళినేలనవ-లానవలానవలాఘవంబునక్॥

టీ. జలజలరాలు=జల్లురాలునట్టి, పూలలరక్=పుష్పములువికసించఁగా పాల...లోపలక్ - పాల=మద్దులు, రసాల=తీయమామిళ్ళు అన్నట్టి, రసాజ=పుష్పములయొక్క, రాజిలోపలక్=పక్షిలో, తగు=అనుతిన, గోకిలచ్చటల=గోయిలగుంపులయొక్క, పాటలక్=గానములను. పాటల...జ్వలత-పాటల=కలిగిట్టుచెట్లయొక్క, పాన=నిర్దలమయిన, అమృత=మకరందమువలె, ఉజ్వలత=ప్రకాశము, తలిర్పక్=ఓప్పునట్లు, నేర్పఁగలవా=కఱపఁగలవా, కలవాణి=అవ్యక్తమధురవాక్కుగలయోచిన్నవావా, నీవు-అరులతాళిక్=పువ్వుతీవలగుంపునందు, ఒరఁగలవా=ఒరఁగఁగలవా, నవలా=ఓచిన్నదానా, నవలాఘవంబునక్=క్రిత్యగౌరవముచేత నవలు=నగలు, అననేల=పొందవెందుకు, వల=వలకు భేదముచేత)బలాయనిప్రకంపార్థము. [పువ్వుతీవలచెంత నిలువఁబడినచో నగలుధరించుటయగౌరవమీకని పేరులాభములేదనితాత్పర్యము]

చ. కలరవకీరవారకలి-కాకలికాకలికావికారముల్!

తొలఁగకయొప్పుకల్పలత-లోలతలోలతలోదరీవని!

నలిగనుఁగొంటెనీవువని-తావనితావనితావమందక్కి!

నెలవులుజూడుమావరమ-ణీరమణీరమణీయై ఖరుల్॥

జీ. కలరవకీర వారకలి కాకలి కా, కల=అవ్యక్తమధరమగు, రవ=ధ్వ
నిగల, కీర=విలకలయొక్క, వార=సమూహముతోడ, కలి=విరోధము
గల, కాకలి కాకలను త్తమధరధ్వనిగల యొచ్చిన దానా, కలికావికార
ముల్=మొగ్గలచూమిర్యములను, తొల గక=విడిచాక, కల్పలత=కల్పవృ
క్షలత, లోలత=చాంచల్యముచేత, ఒప్పుక=ప్రకాశించును, లోలత
లోదరీ=చంచలమగునాచేతివలె పలుచనగునుదరముగల యొచ్చెనీ, నీవు=
నీవు, మనలిక=మాయామిషికనుగొంటె, చూచితివా, వనితా=ఓచిన్న
దానా, పని=ఉద్యానము, తావని=చివాససలమని తాపమందము బాధజెం
చకుము- పరమణి=శ్రీస్థములగుమూలముగలదానా, రమణి=సుందరీ, రమణి
యవైఖరిక=మంచిరీతిచేత, ఈ సెలవులుజూడుమా=ఈగులములుగాంచిమా.

సీ. వనవనప్రభతదే-వనవనప్రియగుహయా,

ఘనఘనప్రచితిరం-జనజనంబు

కలకలస్ఫురదగాం-చలచలత్కుసుమకే,

వలవలద్భ్రమరిపు-మృలకలంబు

సరసరజ్యమడుకే-సరిసరప్రభవదా,

దరదరస్ఫురతకే-న్నరనరంబు

భగభగజ్వలసపుం-జగజగజ్జయినామా,

శుగశుగర్దితమనో-జ్జగజగమచ

గీ, మలయమలయజధరిణిధృ-ద్వలయనిలయ

పవనజవనటమడులతో-పవనభవన

భవనవరజోప్రజోదయ-భాసురంబు

వాసికీపుడెక్కినువనంత-వాసరంబు

టీ. వన...జనంబు=వనవన=ప్రతివనమందును . ప్రభిత=ప్రసేదమగు,
 జీవన=క్రీడగల, వనప్రియ=కోయిలలయొక్క, నుహూ=కోయిలధ్వనిచేత,
 ఘనఘన=ఘనప్రకారమగునట్లు, ప్రచిత=వ్యాప్తమగు, రంజన=సంతోష
 మగల, జనంబు=మహాఘ్నిజలదియు, కల.....కలంబు=కలకలధ్వనుల
 చేత స్ఫురత్=ప్రకాశించుచున్న, ఆ గాంచల=కొంతచివలయందు, చ
 లత్=చలుచున్న, నుసుగు=పువ్వులయందు, కేవల=మూఢముగా, ఎలత్=
 చుచలించున్న, భ్రమర=తుమ్మెదలయొక్క, పుష్పల=విస్తరిమగు, కలం
 బు=అన్యక్తమధునిధ్వనిగలదియు, సరస...రంబు సరస=మనరందముతో
 గూడినట్టియు, రజ్యత్=ప్రకాశించుచున్న, ఉద=గోష్పలగు, కేసరిసర=
 పొగడపూదండలయందు, ప్రభవత్=పుట్టుచున్న, ఆనరి=ఆదరముగల,
 దరస్ఫురిత=ఇంకచుచలించుచున్న, కిన్నర=దేవియొనవికేఘన, నరిం
 బు=మహాఘ్నిలుమగలదియు , ధగ.....గమనము=ధగధగత్=
 ధగధగలాగుచున్న, జ్వలన=అగ్నికణములయొక్క, పుంజ=సమాహము
 ను, గ=పొందిన, జగజ్జయ=లోకములనాజయించిన, సుమాతగ=మన్న
 ఘనచేతనై, శుక్=దూఱముచేత, అర్దిత=పీడిచఁబడిన, మనోజ్ఞ=మనఃప
 ద్తముగల. గజగమనము=స్త్రీలుగలదియు, అలయ...భాసురంబు-అల
 య=అణగిపోవని, మలముజడఁగిభృత్=మలముపర్వతముయొక్క, ఎల
 య=మండలమందు, నియ=స్థాయిగల, పవన=గాలియొక్క, జవ=వే
 గముచేత. నటత్=కవలచున్న, ఉరు=గోష్పలగు, లత=తీగలుగల. ఉప
 వసభవ=ఉద్యాగృహములయందు, భవ=పుట్టి, నవరజ=క్రొత్తపుష్ప
 డులయొక్క, వ్రజ=సమాహముయొక్క, ఉదయ=పుట్టుచుచేత, భాసు
 రంబు=ప్రకాశించుచున్న, సంతవాసరంబు=వసంతర్తునము, ఇపుత=ఈ
 కాలమందు, వాసికెక్కన=పసిదికెక్కన,

చ. వనవనితాతనుస్ఫురిత-వక్రనఖాంకములంగజాగ్నిలం

బసశరముల్ ప్రసూనరస-వర్షపురందరగోపముల్ సఖే

లనవనదేవతాచరణ-లక్షణాలాక్షలు పత్తలేక్షణా

మనసిజదావపావకస-మగ్రశిఖల్ చగైంగింశుకావళుల్

టీ. వన...భాంకములు - వనవనిత = వనమున స్త్రీయొక్క, తన = శరీరమును, స్ఫురిత = ప్రకాశించుచున్న, పక్ర = నంకిరియైన, నఖాంకిములు = నఖక్షతములైనట్టియు, అంగ...శరీరుల్ - అంగజ = మనస్థుని యొక్క, అగ్నిలంబన = అగ్నిని జల్లుమండు, శరీరుల్ = భాణములైనట్టియు, ప్రమాన...గోపముల్ - ప్రమాదస = మకరదముల యొక్క, పక్షి = వానలయందలి, పుండరగోపముల్ = ఆద్రుపుగునైనట్టియు, సఖే...లాక్షలు - సఖేలన = విలాసములతోఁగూడిన, వనదేవత = వలక్ష్యయొక్క, చరణలక్షణ = పాదచిహ్నముల యందలి, లాక్షలు = లాక్ష్యంసములైనట్టియు, పత్తశిఖల్ = పత్తలేక్షణాస్త్రీలయందలి, మనసిజ = కామమునకు, దావపావక = కార్చిచ్చయొక్క, సమగ్ర = సంపూర్ణమును, శిఖల్ = జ్వాలలయిన, కింశుకావళుల్ = మారుపువ్వులపట్టులు, తగై = అనకూలముగానుండెను.

నీ గళితమైయరవీంద-మిళితమైమకరంద,

మొలయగిన్నెలదేనె-లుంచవలదు!

లలితమైపవనసం-చలితమైసుమబృంద,

మెనయఁబూవులపాన్పు-వేయవలదు!

కలితమైతరుముఖ-స్థలితమైనిరీకూళి,

నెరయఁజొక్కపుబుక్క-నింపవలదు!

లలితమైపికముఖో-జ్వలితమైపంచమ,

స్వరముమించపపంచి-నరయవలదు!

గీ. వల్లరితమల్లివల్లిమ-తల్లివేల్లి

తములు పొదలుల్లసిల్లను-న్నముదలిర్ప!

నలరుకుల్లడపట్టతే-నలనునావ!

హింపనల్లానగృహములా-శింపవలదు!

టీ॥ గీతిమై=భారినద్యు, అరివిందమిలితమై=పద్మమలయందుఁగలసి
నద్యు, మురిందముఁజూడెన, పిలయన్=వాసింపఁగా, గిన్నెలన్=
చూతములయందు, తేనెఁజుమధువులు, పూచవలదు=ఉంచవక్కరలేదు,
లలితమై=రేగినద్యు, పవనంపలితమై=గాలిచేతఁగదలుచున్నదియై, నుమ
బ్బందము=పువ్వుసమూహము, ఎయన్=కలియఁగా, పూవులపాన్పులు=
పువ్వుశయ్యలు, ఏయవలదు=వెయ్యవక్కరలేదు, కలితమై=కోళించుచున్న
దియై, తరుముఖ=వృక్షములు మొదలగువానివలన, స్థలితమై=తోటపడిన
దియై, విరూపాక్షి=పూదుమారమ్మ, నెరయన్=ప్రకాశించఁగా, చొక్కె
లుక్క=సాగినెనలుక్క, నింపవలదు=నిండించవక్కరలేదు, లలితమై=
సుందరమై, పికముఖోజ్జ్వలితమై=కోయిలయొక్కనోటఁ బ్రజ్వరిల్లుచున్న
దియై, పండుసుస్వరమామించె=పంచమధ్వనియితకయించఁగా, విపంచిన్=
వీణను, అరయవలదు=మాడవక్కరలేదు, ఎల్ల.....ల్లితములు ఎల్లరిత=
పూగుతులెల్లిన, పల్లివల్లిమరిల్లి=శ్రేష్ఠములగుమల్లితగలచేత, వేల్లితములు=
అల్లరిఁబడిన, పొదలు=పొదిరిండ్లు, ఉల్లస్థిలన్=ప్రకాశించఁగా, నున్న
మొదలిర్పన్=నున్నపుపూతిలాన్లు, అలరన్=ప్రకాశించునట్టి, ఉల్లడప
ట్టు=ఛాదినయగువెలిపట్టుబట్టయొక్క, శేవలను=ఒప్పినమలను, అపహిం
పకో=ధరించునట్లుగా, ఉల్లాసగృహములా=కీడాగృహములు, అశింపవలదు=
కోరింక్కరలేదు.

ఉ పాలరొయిమధూకతిరు-వక్త్రీవినోదముజూడుచేడియల్
మేలగుతేనెలానిమద-దూలితలోలవిలోచనాత్మలై

వ్రాలుచుఁబుక్కిటన్తిగులు-వానిసిగ్గాయగటాపుపుక్కిటం
దాలుచుతేన్నెనుమిసె-దానహహాకలికోపక్ష్మచేదా

మూల రేఖయినచిత్తవిసేదములు, పుష్పవిసేదములనియు, క్రమమే-
వాప్యపించువా.

చ కలికికపులగిటంగురప-కమ్ములగొమ్మ నెమ్మిగ్రమ్మచో
వలగొనుగబ్బిగుబ్బలను-వర్తిలువర్తులత కఠోరతల్
దెలసిమదిన్నదంబలర-దేవువసంతునిహర్ష బాష్పముల్
పులకలనంగరంగలరె-బుష్పరసమ్ములుబుష్పశాలికల్॥

టీ. కలికి=ఓచిన్నదానా, కొమ్ములు=స్త్రీలు, కపులగిట=కొంగిటియం-
దు, కురవకమ్ములు=గోరంటచెట్లు, నెమ్మి=స్త్రీశిచేత, క్రమ్మచో=అవ-
రించుచుండగా, వలగొను=చుట్టుకొనిన, గబ్బిగుబ్బలను=వృథములగుస్త-
వములయందు, వర్తిలు=ఉండుట, వర్తులత=కఠోరతల్=గుండ్రదనమునుకా-
తిన్యమును, తెలసి=ఎఱిగి నదిక=నువస్సునందు, మదింబలర=సంతోష-
మొప్పునట్లుగా, తే=బయలు వెడలునట్టి, వసంతుని=వసంతునియొక్క, హ-
ర్షబాష్పముల్=సంగోచముచేతనైఃకన్నీళ్ళును, పులకలు=పులకాంకురము-
లును, ఆనంగి=ఆననట్లు, పుష్పరసమ్ము=మకరందములును, పుష్ప-
శాలికల్=పుష్పశుక్తి-లును, రంగలరె=ప్రకాశించెను.

ర గ డ

మధురమధురసైకపాక-మహితఫలరసాలసాల

పృథివీధివసించుమించు-పికముజూడవలబాల

తొగరుజగురులంచుజిందు-తొలిమధూళిసోనవాని

కెగరుపొగరుతేటికోటి-నెనయుమునుపమానచాన

మాటిమాటికింపునింపు-మలయపవనుడంచునెంచు

నాటినాటికిందువిందొ-నర్పువిరులమించుమించు

కంటెకంటెవిల్లుజెల్లు-ఘనునిమేటిధాటిఘోటి

అచలార్చనావర్ణనము

యంతిగంటినీయమేయ-నగుచింబకోటిబోటి
 బాలమాలలీలకాల-వాలబాలమందుబొందు
 నేలమూలరాలలీల-నీలమాలనందునిందు
 మల్లముల్లసిల్లుబల్ల-పూల్లనల్లవంగభృంగ
 మల్లనృల్లనృల్లపుల్ల-మల్లివల్లులంగనంగ
 కందుడిందుచందుపొందు-గ్రందుగందనర్చిపేర్చు
 కుందబృందనుండునిందు-గుండుజెందకేర్చికూర్చు
 తేనెసోనలీననీన-దీనవీనకమలకమల
 లోనగానలీనవనాన-లూనసూనగములుగములు॥

టీ. కాల=ఓచిన్నకానా, మధుర...ప్రధివిక్-మధుర=తియ్యనైన, మధురస=మకతందముల యొక్క, ఏక=మఖ్యమైన, పాక=పరిపాకముచేత, మహిత=గౌరవించఁబడు, ఫల=పండ్లుగల, రచాలసాల=నామిడిచెట్ల యొక్క, ప్రధివిక్=ధూమియందు, అధివసించు=పొందునట్టి, మిశ్రు=అతిశయించునట్టి, పికయక్=శ్రీయలను, చూడు=వీక్షించుమా, అనుపమాన=పామ్యములేని, చాన=ఓచిన్నకానా, లోగరుచిగురులందుక్=ఎత్తునిపల్లవములయందు, చిందు=కూలిపడిన, తొలి=శ్రోత్రదియగు, మధుశి=మకరందముయొక్క, సోనవానకుక్=ధారావర్షమునకు, ఎగరు=ఎగఁగఁతున్న, పొగరుగర్చించిన- తేటికొటిక్=కుష్మేరలసమాహమను, ఎనయము=పొందుము, మలయపవనుడు=మలయమారుతము, నాటిమాటికిక్=మరలమరల, ఇంపునింపుక్=సంతోషమునిచ్చును, అంచునెంచు=అనియించు, నాటినాటికిక్=నానాటికి, ఇందుక్=ఇచట, విరులక్=పువ్వులయందు, మిందు=అతిశయించునట్టి, మిశ్రు=కాంతి, విందొవర్చుక్=ఆనందముగలిగించును, కంటె=చూచితివా, కంటివిల్లుకేల్లు=కన్నుగలదనుచోవ్వనట్టి, కుసుని=గొప్పవాడగును న్నధునియొక్క, పేటి=గౌ

స్పదియగు. దాటి=దాడియందలి, ఘాటి=గుట్టచుగుచ్చిక, అఱిటి=రాశి,
 బోటి=ఓచిన్నదాశా, అరుణబింబకోటి=యొజ్జని చొందపొడ్డసయాహ
 మును, గంటినేయో=కాటునేయము, మేయో=తినును, బాల...మం
 దుక్-బాల=లేతయైన, మాలతీలత=మాలతీలతలయొక్క, ఆలవాల=పా
 దులయొక్క, జాలమందుక్ సమాహమందు, పొందు=అనుకూలమును, నే
 లక్=భూమియందు, మూల=ప్రక్కయందలి, రాల=రాళ్ళయొక్క, లీల=
 శోభ, నీలమాలక్=నీలములపజ్జిని, ఇందుక్=ఇక్కడ, అందుక్ పొం
 దును, పల్లవో...పల్లలక్. పల్లవ=చిగుళ్ళచేత, ఉల్లసత్=ప్రకాశించుచున్న,
 లవంగ=లవంగవృక్షములను, భృంగమల్ల=గొప్పతుమ్మెదలయొక్క, చౌత్=
 చౌదయమును, ల=నీవకిరించుచున్న, పుల్లపుల్ల=మిక్కిలివికసించిన, మల్లి
 శల్లులక్=మల్లితీగలను, కనంగక్ చూడఁగా, ఉల్లము=చౌదయము, ఉల్లపీ
 ల్లుక్=అనందించును, కందు=కళంకము, డిందు=నశించిన, చందు=చందు
 నియొక్క, పొందు=కలరుక, క్రందుక్=తిరుచుగా, తనర్చి=ఒప్పి, పే
 ర్చు=అతిశయించునట్టి, కుందబృందము=మల్లికలసమాహము, అందునిం
 దుక్=అక్కడనిక్కడ, కుందు=జెందగ=తిక్కువనుపొందక, ఏర్చి= అతిశ
 యించి, కూర్చు= కూడఁబెట్టునట్టి, తేనెసోలు = మధువర్షములు, ఈనక్=
 పుట్టించఁగా, ఈ = ఈ కాన్పించుచున్న, నదీ = నదియందైన, నవీన =
 నూతనమయిన, కమల = పద్మములయొక్క, కమలలోనక్ = శోభలోపల,
 కానక్ = చూడఁగా, అలూన = తుగించబడని, నూన = పువ్వులన, గ
 ములు = పొందిన, గములు = సముదాయములు, లీనమాక్=అణగును.

చ. పరగుచిరత్న రత్నములు-బన్నినపాదులుపాదులందఱుల్ |
 తరువులపై విరుల్ విరుల(-దామ్ర)మధూళిమధూళిపై రజం |
 బురిజమునక్ మద్రభమర-ముల్ భిమరంబులనుస్వరంబును
 స్వరమునఁబంచబాణవిభ-వంబులు బాటిలుబోటియివ్వనిన్ |

టీ. బోటి=ఓదిన్న దానా, ఇవ్వనిక్=ఈవనమందు, పరగు=ఒప్పున
ట్టి, దిరత్న=విరకాలపువియగు, రత్నములు=మణులు, పన్నిన=కూర్చిన,
పాదులక్=తుడుశ్చయందు, తరుల్=వృక్షములును, తరువులపైక్=వృక్ష
ములమీద. విరుల్=పువ్వులును, విరులక్=పువ్వులయందు, తామ్రమధూ
లి=ఎఱ్ఱనిమకరందమును, మధూలిపైక్=మకరందముపైని, రజంబు=పు
ష్పాడియును, రజమునక్=పుష్పాడియందు. మదభమరముల్=మత్తు
తోఁగూడిన తుమ్మెదలును, భ్రమరంబులక్=తుమ్మెదలయందు, సుస్వరం
బు=మందిస్వరమును, సుస్వరమునక్=మందిస్వరమందు, పంచబాణవిభ
వంబు=మన్నదవైభవములును, పాటింక్=ఒప్పును.

సీ. లలనయూదేవవ-ల్లభసంసూజములెల్ల,

బొసఁగునదానవ-స్ఫూర్తినిచట!

కలికిరోఁగునగంధ-కలితపున్నాగముల్,

హకులకుహర్షంబు-నెరిపునిచట!

కలవాణిచక్కెర-కవణంపువిహగముల్,

సంకులాస్యమునబొ-సంగునిచట!

శంపానదృశగాత్రి-చంపకమ్ములుతోన,

భ్రమరకామోదంబు-బరఁగునిచట!

గీ. సజ్జఘనమండలస్ఫుర-చ్ఛంచలాంశు!

కాంతవిహృతులుహంసకా-త్యంతరుచికి!

గారణముగాఁదగిననీన-కాశమహిమ!

నెంతెంతటిమహిమలిం-పెనఁగునిచట॥

టీ. లలన=ఓదిన్న దానా, ఈదేవలల్లభసమాజములెల్లక్=ఈదేవతాశ్ర
ష్టసమాహమలన్నియు, పాన్మచెట్లగుంపులన్నియుననియు, సదానవ=రా
క్షసులతోఁగూడిన, స్ఫురణక్=స్ఫూర్తిచేరి, సదా=ఎల్లపుడును, నవ =

క్రొత్తదియును, స్ఫురణఁ=స్ఫూర్తిచేతనవియు, ఇచటఁ=ఇక్కడ, పో
నగుఁ=అనుకూలించును. (దేవతాసమూహము దానవస్ఫురణచే బాసఁ
గుట విరోధము. రెండవయరముచేతనిది పోవుచున్నది ఈవిరోధము తో
చుటకు ముందుఁజెప్పఁబోవునట్టి 'ఎంతఁబెంతటిమహిమలింపెనఁగు' నను
నది కారణము. ఇట్టిపయింగూడ నూహించవలయును) కలికిఁ=ఓచి
న్నదానా, ఘోరంధకలితపున్నాగముల్=గొప్ప గర్వముగల పురుషగజ
ములు, గొప్పవాసనగల పొన్న చెట్లనియును, హరులకుఁ=సింహములకు,
శోకులకనియును, ఇచటఁ=ఇక్కడ, హర్షబుంసంగోపము, నెరయఁజే
యఁ=అతిశయింపఁజేయును. కలవాణి=ఆవ్యక్తమధురవాక్కులుగలయో
చిన్నదానా. చక్కెరకవణంపువిహగముల్=పంచదార దాణాగలపక్షులు.
అంగఁజెలుకలు, సంకులాస్యమునఁ=సంకుపిల్లులనాట్యముచేత, సంకులమ
గు ఆస్యమునఁ=ముఖముచేత. [అనఁగా బలుకుమందు వోటిచేతనని య
ర్థము.] ఇచటఁ=ఇక్కడ, పోసంగుచుండుఁ=ఒప్పుచుండును. శంపా
సదృశగాత్రి = మెఱపుతోఁ దుల్యమగు శరీరముగల యోచిన్నదానా!
చంపకమ్మలతోన = సంపంగి పువ్వులతోనే, సంపంగి నూనెతో నని
యు, భ్రమరకామోదంబు = తుమ్మెదల యానందము, ముంగురుల పడిమ
ళమనియును, ఇచటన్=ఇక్కడ, పరగున్=ఒప్పును, సజ్జ...విహృతులు.
సజ్జ=సిద్ధముగ నున్న, ఘనమండలం=మేఘమండలమందు, స్ఫురత్=ప్రకా
శించుచున్న, చంచలా=మెఱపుల యొక్క, అంశు=కిరణముల యొక్క,
కాంత=మనోహరమగు, విహృతులు=విహారములు, సత్=యోగ్యమైన,
జఘనమండలం=పిఱుదునందు, స్ఫురత్=ప్రకాశించుచున్న, చంచలంకరులు
చున్న, అంశుకం=వస్త్రముయొక్క, అంతి=చివరియొక్క, విహృతులు=విలా
సములనియును, హంసకాత్యంతరుచికిఁ=హంసలయొక్క యంతములేని
కాంతికి, కాలికడియముల గొప్ప కాంతికి ననియును, కారణముగాన్=
చేతువుగా, తగిన=ఒప్పిన, నీసకాశమహిమకుఁ=నీసామిప్య మహత్త్వము
చేత. ఇచటఁ=ఇక్కడ, ఎంతఁబెంతటిమహిమలు=ఎంతెంతమాహత్త్వము
లు, ఇంపెనఁగుఁ=శోభించును.

లయగాహి.

కుందముల బృందములఁ జంకుమకగందముల,
 బిందువులనందుకొని డెందములమందా
 నందరసకందళము లందవులమందగతు,
 లందగుమిళిందముల మందరులుమింటకా
 గ్రంథపడనందమగు చందనగిరిందనరు,
 పెందరులఁగొందరుల సందులరజోని
 ప్యందములయందురవి సుందరిమెయిందనివి,
 పొందుపడఁగందిరుగు మంద్యపవనముల్॥

టీ. కుందములబృందములఁ=మల్లిగలసమాహమందు, చిందు=శేను
 చున్న, మకరందములబిందువులన్=మకరందబిందువులను, అందుకొని=
 పుచ్చుకొని, డెందముల=స్వాదయములు, అను...దళములన్. అమంద=
 గోష్ఠియగు, అనందరస=సంతోషరసముయొక్క, కందళములఁ=మొల
 కలయందు, తవులఁ=తగులునట్లుగా, మందగతులఁ=మందసంచారముల
 చేత, తగు=ఓప్పుచున్న, మిళిందములగుందరులు=అడుతు మైదలు, మింటన్=
 ఆకాశమందు, గ్రంథపడన్=ధ్వనించుచుండఁగా, అందమగు=సౌగంధ్య
 చందనగిరిఁ=మలయపర్వతమందు, తరు=ఓప్పునట్టి, పెందరులఁ=పె
 ద్దగువలయందు, క్రొందరుల=క్రొత్తచెట్లయొక్క, సందులఁ=మధ్యముల
 యందు, రజోనివ్యందములయందుఁ=పుష్పాడియొక్క జారుటలయందు,
 రవిసుందరిమెయిఁ=ఛాయా దేవియొక్క శరీరమందు, (ఇచట లక్షణచే
 నీడయందని యదము) తినివి పొందుపడఁగఁ=తృప్తి యావహిల్లునట్లుగా,
 మందపవనముల్=మందమారుతములు, తిరుగుఁ=సంచరించును.

క. వనజాతగంధియిటుల

వృన్దజాతవిలాసమెల్ల-వరసఖదెలుపన్

గనుచునుకానుకపోరిఁ

టనుజేరినిదాఘజలక-ణలసితముఖయై॥

టీ॥ వనజాతగంధి=పద్మమువంటి పరిమళముగల యాచిన్నది, ఇటులా= ఈప్రకారము, ఆవ్యవహితవిలాసమెల్లఁ=ఆవనమాహమయొక్క శోభ యంతయు, వరసఖి=శ్రేష్ఠురాలగుచెలికితై, తెలుపక=చెప్పఁగా, కనుచున్= చూచుచు, ఒకానొక పూచరింటను=ఒకనికుంజమందు, చేరి=ప్రవేశించి నిదా...ముఖయై=నిదాఘజలకణ=చెమటబిందువులచేత, లసిత=ప్రకాశింపఁజేయుచున్న, ముఖయై=ముఖముగలదియై.

క. మావులక్రోవులపూవుల

తావులతావలములైన-తావులనలరుం

దీవలనావలసీవల

దావెలిగావెలయఁదార్చి-తమినుకచోటఁ॥

టీ॥ మావుల...వలములు=మావుల=మామిడిచెట్లయొక్కయు, క్రోవుల=గోరంటచెట్లయొక్కయు, పూవుల=పుష్పములయొక్క, తావుల=పరిమళములయొక్క, తావలములైన=సానములయైన, తావుల=చోటులయందు, అలరుందీవల=పువ్వుదీగలచేత, ఆవల సీవల=ఆవల సీవలను, తా=అనఁగా నాచిన్నది, వెలిగా=విలుపలగా, వెలయ=ఉండునట్లుగా, తార్చి=తారసిల్లఁజేసి, తమి=ప్రీతిచేత, ఒకచోట=ఒకస్థలమూదు.

శా. మందస్పందనచందనానిలచల-స్థందారబృందాసవ

స్థందానందమిళన్తిళిందమహిళా-సందోహసగదానితా॥

మందోద్దానశళాద్రవన్నవమణి-మాలాలవారోపకం

తేనుప్రస్తరపట్టికన్నిలచుచో-నిచ్చారతిన్నెచ్చెలుల॥

టీ. మంద...పట్టిక- మందస్పందన=మెల్లగా గదలుచున్న, చంద
క=మంచిగందపుచెట్లయందలి, అనిల=గాలిచేత, చలత్=కదలుచున్న, మం
దారబృంద=కల్పవృక్ష సమూహముయొక్క, అసపశుకరందముయొక్క,
స్పంద=కాదుటయందు, అనంద=సంభోషముతోడ, మిశ్రత్=కూడుకొనుచు
న్న, మిలిందమహిశా=ఆడుతున్నదలయొక్క, సందోహ=సమూహముచేత
సంధానిత=కూర్చబడిన, అమంద=విస్తారమైన, ఉద్గాహ=ఉన్నతగానము
యొక్క, కళా=శిల్పముచేత, ద్రవత్=కరగుచున్న, సమస్తీ=సూతనమణు
లయొక్క, మాలా=పజ్జియొక్క, ఆలవాల=పాదులయొక్క, ఉపకంత=
సమీపమందలి, ఇందుప్రస్తర=చంద్రకాంతశిలలయొక్క, పట్టిక=పల
కయందు. నిలచుచోట=నిలచియున్నపుడు. ఇచ్చారతి=స్వేచ్ఛాసక్తి
చేత, నెచ్చెలుక=చెలికత్తెలు

క. ప్రస్థమరకుసుమరసరభస|

భసలసముదయంబుదోలి-ప్రవికసితవిస|

ప్రసవసహస్రముగైకొను|

రసముసరసికినిజనిరి-రమణీయసుజ్ఞ ||

టీ. ప్రస్థమ... సముదయంబుదోలి- ప్రస్థమర=వ్యాపించుచున్న, కుసుమరస=చుక్కరందమందు, రభస=వేముగల, భసలసముదయంబుకొను మైదగుంపును, తోలి=వెడలఁగొట్టి, ప్రవిక...సహస్రముక- ప్రవికసిత=వికసించిన, బిసప్రసవ=పద్మములయొక్క, సహస్రముక=అనేకములను, కైకొనురసమునక=పుచ్చకొనుటయందలి యాసక్తిచేత, రమణీయసుజ్ఞ=ఆచిన్నదానియొక్కచేత, సరసికి=కొలసికి, చనిరి=వెళ్ళిరి.

వ. అంత.

సీ. గగనరంగస్థలీ-కలితనర్తనమరు,

త్విదపతస్తంకతాం-గదమసంగ|

జవనవల్ల వనవ-ద్రవిక తాంగతురంగ,
 గళగళద్ధరిదశ్వ-ఘంటయనఁగ
 బహుళగాంగతరంగ-బంధురోత్పతిగఱు,
 మృతులశీతతులసీ-తలియనంగ
 సరభసామరవధూ-కరపతత్సురపుష్ప,
 పూర్ణహరిత్పత్ర-పుటమనంగ

నమయమనితూరిజిగిమిరి-సెమము దేరి!
 కరువలులదారి నెగఁబారి-కడకుఁ జేరి!
 తలికులకటారివలకారి-ధాటిఘోటి!
 చిలుకచిలుకలకొలికిముం-గలనునిలచె!

టీ గగన...మనంగ—గగన=అకాశ మనెడు, రంగసరి=నాటక సు-
 మందు, కలిత=చేయఁబడిన, నర్తన=నాట్యముగల, మరుత్=వాయుదేవత
 నియొక్క, పద=పాదమువలన, పతిత్=పడుచున్న, మంకర=మరకవికా-
 రమును, అంగదమనంగన్=అందెయనునట్లు, జవ...యంగ, జవ=జేగము
 చేత, నవ=నూతనమైన, ప్లవపత్=తూల్యగలిగిన, రవికతాంగ = చూ-
 రద్ధరథముయొక్క, తురంగ=గుట్టయొక్క, గళ=కంఠమువలన, గళత్ =
 జూరుచున్న, హరిదశ్వ=మారుద్రునియొక్క, ఘంటయనఁగ=ఘంటయో-
 మనట్లు, బహుళ...యనంగ=బహుళ=విస్తారమైన, గాంగ=గంగాసంబం-
 ధమును, తరంగ=తరలవలన, బంధుర=ఉన్నతముగా, ఉత్పతిత = ఎదురుచూ-
 క్తు, ఋషి = మునులయొక్క, [మునులు పూజించేది గంగలో విడచిన ని-
 త్తాలభకులనీయునుట,] అరుల = సామ్యములేని, శీత = చల్లనైన, తులసీ=
 తులసీదళములయొక్క, తలియనంగ= సమదాయమునునట్లుగా, సరభ...
 మనంగ, సరభసు = జేగముతోఁ గూడిన, అమరవధూ = జేవతాస్త్రీయము

క్క, కర=హస్తమువలన, పరిత్=పరుచి న్న, సుపుష్ప=సుందరపుష్పములచేత, పూ=పండిన, హరిత్=పచ్చనైన, త్రిపుటమంగళ=అనుపొట్టును నట్లుగా, సముమని=ఇది తానునమ్మటకనుకూలమైన వేళయని. తూరి=చొచ్చి, జగిమిరి=శోభచే నతిశయించి, సెనుముదేరి=అయాసము దీర్చికొని, (సెనుచుననది శ్రవశబ్దభవమునో మునున్నది) కరువలులరారి=ఆ కాశమందు, ఎగరారి=ఎగరారి, కడుకుఁజేరి=దగ్గిరకువచ్చి, తలిరులకటారి=చున్నడువడసెడు, వలకారి=మోహకారియొక్క, ధాటి=దాడియడలి, ఘోటి=గుట్టమగు, చిలక=శుకము, చిలకలతోలికి మాంగలను=ఆ చిన్న దానియెగుట, నిలచెన్=నిలువబడెను.

క. కనికరములేనదుమనమునఁ

గనికరముదలిర్పఁజిగురు-గతిఁదనరెడిచు|

ల్కనికరమునఁబట్టెనశో|

కనికరమురుచులుశోభప్రి-కరణముఁదెలుపన్ ||

టీ. కః=చూచి, కరము=మిక్కిలి, తినదుమనమునన్=తినదునమ్మనందు కనికరము=దయ-తెలిర్పన్=ఒప్పుగా, చిగురుగతిన్=పల్లవమువలె, తనికడి=ఒప్పునట్టి, మిల్గని=మృదువైన, కరమునన్=హస్తముచేత, అశోకనికరమురుచులు=అశోకపుష్పకాంతులు, శుభప్రకరణమున్=శుభవ్యాపారమును, తెలుపన్=తెలుపఁగా, పట్టెన్=చిలకనుబట్టుకొనెను.

క చిలుకనుగైకొనిమదిఁదమి|

జిలుకనుబలికెనుఁడంతి-చిత్రంబుగనే|

తలములు పొలములునుపనఁ|

కులములుగనఁబోయితిశుక-కులమణిచెప్పుమా|

టీ. పడంతి=ఆచిన్నది, చిలుకను=శుకమును, కైకొని=పట్టుకొని, మదిన్=మనస్సునందు, తమి=అమరాగము, చిలుకను=వ్యాపించఁగా, చిత్రంబుగన్=చిత్రముగా, పలికెన్=చెప్పెను, శుకకులమణి=చిలుకజాతిలో

శ్రేష్ఠమగుదానా, ఏతలములు=ఏనలములు, పాలములు=పస్యములు, ఈపతనకులములు=ఈద్యానసమూహములును, కనఁబోయితిఁమానఁబోతివి, నెఱుమా=చెప్పుమా.

గ. పెంచినచిలుకవునీవిటు!

పంచషడివసంబులేగి-పరతెంచుటకు!

గొంచకకారణమునువిన్!

రించుమనంగనుశుకంబు-ప్రేమంబలికెన్॥

టీ. పెంచినచిలుకవు=పెంపుడుచిలుకవు, నీవిటు=నీవీ పకారము, పంచషడివసంబులు=ఆయినదారుదినములు, ఏగి=వెళ్ళి. పరతెంచుటకు=వచ్చుటకు. కొంచక=సంశయింపక. కారణమును=హేతువును, వివరించుమనంగను=చెప్పుమనఁగా, శుకంబు=చిలుక, ప్రేమన్=ప్రేమ చేసి, లికెన్=చెప్పెను.

చ. సరసరసాలసాలఫల-సంగ్రహణవ్యసనంబునకవిస్స!

త్యరమలయాద్రిమారుతవి-వర్తితనర్తనమంజుమంజరీ!

పరిమళసంగభృంగకుల-పక్ష్యుణంఝుణనాదభేదమే!

దురననపాలికేళిపరి-తొవవిశేషముమీరఁబోయితిన్!

టీ. సరస...వ్యసనంబునక=సరస=గుచ్ఛితోఁగూడిన, రసాలసాల=శియ్యమామిడిచెట్లయొక్క, ఫల=ఫలప్లయొక్క, సంగ్రహణ=సంపాదించుటయందలి, వ్యసనంబునక=ఆసక్తిచే, విస్స...విశేషము=విస్మయకర=వ్యాపించుచున్నట్టి, మలయాద్రి=మలయపర్వతమందలి, మారుత=గాలిచేరి, వివర్తిత=ప్రవర్తించఁజేయఁబడిన, వర్త=వాట్యముచేత, మంజుమృగువగు, మంజరీ=పూలగుత్తులయొక్క, పరిమళ=వాసనయొక్క. సంగ=స్త్రీహమగల, భృంగకుల=కుమ్మెదగుత్తులయొక్క, పక్ష్య=తెక్కలయొక్క, ఝుణంఝుణనాద=ఝుణఝుణభ్రష్టయొక్క, భేద=విశేషమొనర్చేత, మేఘుర=దట్టమయిన, వనపాలికేళి=వనప్రక్రియందు, కేళి=విహారముచేరినైతి. పరితొవవి

శేష=సంతోషాశయము, మారణ=అతీతయించగా, పోయితిన్=వెళ్ళితిని.
క. రాజీనలోలలోలచర|

రాజీవాయులులజనుచు-రహి నొక్క వనిక |

రాజిలురాజశిఖామణి|

దేజస్విని గంటినతని-తేజముచూడక||

పా|| రాజీవా...జీవా-రాజీవ=మత్స్యవిశేషములవలె, లోబడుచుండు
లిందున్న, లోచనరాజీవా=నేత్రపద్మములగలయోచిన్నదానా, ఇటులజ
నుచున్=ఈలాగునవెళ్ళుచు, రహిన్=సంతోషముచేత, ఒక్కవనిక=ఒ
కవనమును, రాజిలు=ప్రకాశించుచున్న, తేజస్విని=మంచితేజస్సుగల,
రాజశిఖామణిన్=చంద్రశిరోభూషణుడగునీశ్వరుని, కంటిన్=చూచితిని,
అతని తేజముచూడక=అతని తేజస్సుచూడఁగా, వైపర్యముతోన్వయము.

సీత|| రాజశిఖామణిన్=రాజశ్రేష్ఠుని, శేషముననుచు.

క. కొమ్మానీరూపంబున|

కమానితమహిమశాలి-యర్హుడటంచుక |

నెమ్మనమునదోచెనుబూ|

కెమ్మానాబుద్ధి నేర్ప-రించినవినుమా||

టీ. కొమ్మ=ఒచ్చిదానా, నీరూపంబుకున్=నీ సౌందర్యమునను, అ
మ్మనమహిమశాలి=పూజితమగు మహిమతోగూడినయాతఁడు, అర్హు
డటంచుక=తగినవాడని, నెమ్మనమునన్=మనస్సునందు, తోచెను=
తోచెను, పూరమ్మ=పుష్పలతివంటి యోచిన్నదానా, వినుమా=అర్థిం
చుమా, నాబుద్ధి నేర్పరించినన్=కామనస్సుతోఁబున్నప్పుడఁగా, పయిపది
మతోన్వయము.

శా. పాలుంజక్కిరిగూడు వేసుకదలిర్పక-రత్న కాంతుల్ దమి|

పాలజ్యోత్స్నలుపద్మనాసనలశ్రీ-సశ్రీలుచండప్రభా|

మాలిచ్ఛాయల దీటురాగవయుచు-స్తాధుర్యధుర్యక్రియా!
 లీలకమీరలుమన్న సర్వశుభముల్-దీపించుఁగాంతామణీ॥

టీ. పాటక=క్షీరములును, చక్కెర=పంచదారయును, కూడు=కాయనట్టి, వేడుక=సంతోషము, తలిర్పక=బిప్పుగా, రత్నకాంతుల్=రత్నమును కాంతియును, తమిపాలజ్యోత్స్నలు=చంద్రుఁడును వెన్నెలయును పద్మవాసనలు=పద్మమును బరిహరమును, శ్రీపత్రీలు=విష్ణువునులక్ష్మీయును, చండప్రభామాలిచ్ఛాయలు, చండప్రభామాలి=నూర్వఁడును, ఛాయలు=ఛాయాదేవియును, దీటుక=పామ్యమురాగా, కలయుచు=కూడుచు, మాధుర్యధుర్యక్రియాలీలక, మాధుర్య=తీపుయొక్క, ధుర్య=భారమునువహించిన క్రియా=వ్యాపారమయొక్క, లీలక=విలాసముచేత, మీరలు=మీరు, మన్నక=వృద్ధిపొందినచో, కాంతామణీ=స్త్రీకృష్ణులవసునోడిన్నదానా, సర్వశుభముల్=అన్ని శుభములును, దీపించున్=ప్రకాశించును.
 క. అనిచిలుకపలుకుపలుకులు।

వినివీనులనమృతధార-వెదజల్లితిమే।

ల్పనువుననిపెనుఱొక్క-లు।

కొనగోరులనిమిరికొనుచు-గోమలివేడ్కక॥

టీ. అని=ఈలాగునని, చిలుక=కుకము, పలుకు=చెప్పనట్టి, పలుకులు, మాటలు, విని=ఆకర్షించి, గోమలి=చిన్నది, మేల్చునువుక=మంచిన్నీ నాముచేత, వీనులన్=కర్ణములయందు, అమృతధార=అమృతప్రవాహము, వెదజల్లితి=వ్యాపించి జేసితివి, అని=అని, పెనుఱొక్కలు=చిలుకయొక్క పెద్దఱొక్కలను, కొనగోరులక=సఖ్యములచేతి, మందుపర్యవతోసవ్వయును.

ఉ. ఎచ్చటినుండివచ్చియగె-డెచ్చటతావకనేత్రస్మృతికి॥

మొచ్చటఁగూర్చెఁజక్కదన-మొకఁగుననుకరి నామైలేమైనీ।

వచ్చతురుండునుండుతల-మచ్చటిముచ్చటలాలిలాసముల్ |

మచ్చికహచ్చుఁదెల్పుముఖ-లంబుననంగతురంగమాగ్రణీ ||

టీ. అనంగతురంగమాగ్రణీ - అనంగమున్నదూయొక్క, తురంగము, గుఱ్ఱములగుచిలుకలలో, ఆగ్రణీ = శ్రేష్ఠమగునోచిలుకా, ఆశఁడు = ఆశఁడు, ఎచ్చటినుండివచ్చి = ఏస్థలమునుండివచ్చి, తావక నేత్రవృత్తికి = నీసూర్యుని యగు దృష్టివ్యాపారమునకు, ముచ్చటఁగూర్చెన్ = ఆనందముగఁగఁజేసెను. చక్కదనమున్ = సౌందర్యమును, ఘోమన్ = గొప్పతనమును, (ఇది భావప్రధాన రీతము) కనివావో = చూచితివో, శేవో = చూడశేతివో, నీవు, అచ్చతురుండు = ఆశేర్ప, ఉండుతలము = ఉండుచోటును, ఎచ్చటిముచ్చటలు = అచ్చటి విశేషములును, ఆలిలాసముల్ = ఆభేష్టు విశేషములును, అఖిలంబున్ = సమస్తమును, మచ్చిక హచ్చున్ = స్నేహ మతిశయించునట్లుగా, తెల్పుము = చెప్పుమా,

క. సకులీపలుకులువినినం |

దికమకముగనగుగుర్తన-తీతమునైకాం |

తికముగఁదెలుపుముశుకమా |

సకలంబునిపలికెగలికి-సల్లలితోక్తి ||

టీ. శుకమా = చిలుకా, సకులు = తెలికత్తెలు, ఈసమీక్షలు = ఈమాటలు, విఁనక = అకర్ణించితివి, దికమకముగన్ = గంగ్రహింశముగా, అగుదుర = అవునుదు, అప్రతీతము = పకటనకానిదియు, వికాంతికుముగన్ = రహస్యమునెనదిగా, సకలంబు = అంతయును, తెలుపుము = తెలియఁజేయుమా, అని, కలికి = అద్వైది, సల్లలితోక్తి = మిక్కిలి సుందరమగు వాక్యముచేత ఫలికన్ = చెప్పెను.

అశ్వాసాంతము.

శా కాంతాస్వాంతవికారకారణమహా-కామారకామారమే |

ర్వ్యంతశ్చోష్టవిలాసలాసకవినో-దాసారదాసారసౌ |

పాంతస్వస్త్వకందకందభదనూ-నాకారనాకారసం|

భ్రాంతిప్రమదప్రదప్రచురశో-భామారభామారతా|

టీ. కాంతా...కామార, కాంతా=స్త్రీలయొక్క, స్వాంత=చిత్తము
లయొక్క, వికార=వికారమునకు, కారణ=హేతువను, మహత్, గొప్ప
దినుకు, కామర=కామరా వసగలవాడా, కామర...పారదా. కా
మరదీర్ఘి=కుమారసరస్సుయొక్క, అంతః=లోపలను, క్లృష్టాచిచబడిన,
విలాస=విలాసములచేతను, లాసక=ప్రకాశించునట్టి, విశోద=ఆనందము
యొక్క, ఆపార=ధారావర్షమును, దా=ఇచ్చువాడా, పార.....కార
పారవ=సరయునాదీసంబంధియును, ఉపాంత=స్థాంతమందలి, స్వస్తర
కల్పవృక్షముయొక్క, కంద=కుంపము, కందభ్రత=మొలకమొయచరించు
చున్న, అనున=గొప్పదినుకు, ఆకార=రూపముగలవాడా, నాకార...
మార, నాకారసంభ్రాంత=రూపముచేతభ్రాంతిపడచి, ఋషి=మునులకు,
ప్రమదప్రద=సంతోషమునిచ్చునట్టి, ప్రచుర=అతిశయమును, శోభా=కాం
తిచేతను, మార=మన్నడుడైనవాడా, భామారతా, భా=కాంతియందును,
మా=లక్ష్మీయందును, రత=ఆసక్తుడగువాడా.

క. వజ్రశిరోధివిభంగవి|

రజ్జ్యూపిమనోబృథృంగ-రతిరభసన్యా|

సజ్జ్వరమాహృదయపరి|

వ్యజ్జ్వకరద్వితయవిధృత-శంఖరథాంగా||

టీ. పజ్జిశిరోధివిభంగ=రావణాసుకునిగొట్టినవాడా, విరజ్జ్యూ...
భృంగ. విరజ్జ్యూ=విరక్తులను, ఋషి=మునులయొక్క. మః=చిత్తమునె
కు, అబ్జ=పద్మమునకు, భృంగ=కుమైదయైనవాడా, రతి...రథాంగా. రతి
రభస=సంభోగ వేగముందు, న్యాసజ్జ్వ=ఆసక్తినిబొందిన, రమా=లక్ష్మీ
దేవియొక్క, హృదయ=వత్సలమునకు, పరివ్యజ్జ్వ=అలింగనశీలిన
నట్టి, కరద్వితయ=హస్తద్వంద్వముచేత, విధృత=ధరించబడిన, శంఖరథాం

గ=శంఖశక్తములుకలవాఁడఁ, (ఇదిటవిరహిష్ట, వ్యాసజ్ఞః, పరిష్వ
జ్ఞః, అనుచోట్ల, ఉపనర్తనాద్వకములగు రిజ్ఞ, సజ్ఞ, వ్యజ్ఞ ధాతువుల
వైత్తజంతయాపములు]

గద్య

ఇది సర్వతంత్రస్వతంత్ర సకలభావవిశేష కవిత్వాధురంధర ప్రతి
దివప్రబంధ పరమేశ్వరశ్లేష యమక చక్రవర్తి విరుదాంకితిఁ
మాల నికగ్రపట్టణ శ్రీనివాసతాతాచార్య తియ్యశ్రీమ
ఽణ్ణయాచార్య డీక్షితసుతిపితృవ్య శ్రీనివాసా
ద్య కృపాకటాక్షబ సకలపాండిత్య
తిర్కలంకార వాగీశ్వర విఘ్న
దాంక వేంకటాచార్యప్రణీతిం
తైస యచలాత్మజాపరిణ
యంబను శ్లేషప్రబం
ధంబునంగు
ద్వితీయాశ్వాస మ.

అచలాత్తజ్ఞా పరిణయము.

తృతీయాశ్వాసము.

రమణీచారుమణీ!

హారఘణీజాలజాల-కాంతరలగ్నో!

దార్శమనోమిషమీనవి!

హారసముల్లాసశేంక-టాచలవాసా॥

టీ. శ్రీరమణీ.....ల్లాస=శ్రీరమణీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, చారు=సుందరములగు, మణీహార=మాణిక్యహారములయొక్క, ఘృణీ=కిరణములయొక్క, హారసమూహమునెడు, జాలక=వలయొక్క, అంతర=మధ్యమందు, లగ్నతగులుతున్న, ఉచార=విస్తారమగు, మణి=చిత్తమను, మిష=మిషముగల, మీన=చేపలయొక్క, విహార=విహరించుట చేతనైన, సుల్లాస=ఉల్లాసముగలవాఁడా, శేంకటాచలవాసా=శేంకటాద్రియందునివాసముగలవాఁడా.

గీ. అవధరింపవయ్య-యఖలకథాభిధా!

నాతతనయఁడైన-సూతతనయఁ!

డనియెశౌసకుకు-నారీతివారీతి!

లకముతోడనినెను-శుకవరంబు॥

టీ. అవధరింపవయ్య=చిత్తగింపుమయ్య, అఖిల...యఁడైన అఖిలసమస్తములైన, కథా=కథలయొక్క, అభిధా=చెప్పుటయందు, అతత=విస్తారమైన, నయఁడైన=నీతిగల, సూతతనయఁడు=సూతపుత్రుఁడగునగు శత్రుఁడు, శౌసకుకుశౌనఃమహర్షికి, అనియె=చెప్పెను, అరీతి=అప్రకారము, నారీతిలకముతోడ=స్త్రీశ్రీమృగలగు నాచిన్నదాఁవోడ, శుకవరంబు=చిలుకలలాగొప్పదియగు నాచిలుక, అనియె=చెప్పెను.

అ. సారసహితవశ-జరుచిరసాక్షేపః।

సగరిమహితవృత్తి-నాగరాజః।

తిమహిభృద్వృండు-ధవలసంగతిమించి॥

తనరుసతతసత్రి-దశరథుఁడు॥

పా॥ సారి...రుచి - సారి = బలముతోడ, సహిత = కూడిన, వశ = వె
రుళ్ళవలన, జఃపుట్టిన, రుచి = కంటి, రసాక్షేపః గరిమన్ - రసా = ధూమి
యొక్క, కేతన = జ్ఞానాలయొక్క, గరిమన్ = అతిశయముచేత, హితవృ
త్తి = ఇచ్చి వ్యాపారిముగలది, నాగన్ = అనునట్లుగా, సత...రథుండు - స
తి = ఎల్లపుడును, సతిదశరథుండు = చేపతలరథములగుమానవులతో కూడిన
రాజు...వరుండు - రాజు = పెండివికారమును; మహిభృద్వృండు = పవిత్ర
శ్రేష్ఠమును క్షాసము, ధవలసంగతి = తెలుపుయొక్క కూడిక చేతిమించి = అ
తియింపి, తనరున్ = ఒప్పును.

నీతి॥ సారస...నగరిక - సారసహితవశజ = మార్వవంశముందుఁబుట్టి
నవారిచేత, రుచిర = సౌగంధ్యము, సాక్షేపః గరిన్ = ఆయాధ్యాపట్టణముందు,
మహితవృత్తి = పూజ్యమును వ్యాపారముగలవాఁడు, సతతసత్రి = ఎల్లపుడును
యజ్ఞములుగలవాఁడు, దశరథుండు = దశరథుఁడను కేతుగల, మహిభృద్వ
రుండు = రాజశ్రేష్ఠుఁడు = ధవలసంగతి = కీర్తిచేతి నయిన తెలుపుయొక్క
కూడికచేత, నాగరాజతిన్ = శ్రేష్ఠ్యమును, మించి = అతియింపి, తన
రున్ = ఒప్పును.

త. తమలధరుకరణినిలసిలు॥

కొమరబదగునాధరేంద్రః - గుణగణగణనం॥

బమరులతలపై విలసిలు॥

సుమనోరాజులమహాభి-సూక్తులుదెలుపున్॥

పా॥ తమలధరుకరణిన్ = చంద్రునివలె, విలసిలు = ప్రకాశించునట్టి, కొ
మరున్ = సౌగంధ్యచేత, తను = ఒప్పునట్టి, ఆధరేంద్రు = ఆపవ్యతశ్రేష్ఠునుగా

కైలాసముయొక్క, గుణగణగణనంబు = గుణసముదాయముయొక్క లెక్కన, అనుగు = బ్రహ్మనట్టి, లతలపై = శ్రీగలమీఁద, విలసిలు = ప్రకాశించునట్టి. సుమనోరాజులు = పుష్పవస్త్రులయొక్క, మహాళిమూర్తులు = మహాత్ = గొప్పలగు, ఆళి = తుమ్మెదలయొక్క; మూర్తులు = మంచువాక్యములు, గ్రుంకారములనుట) తెలుపున్ = ప్రకటించును.

నీత, కనులధరుకణిక్ = విష్ణువునలే, విలసి = ప్రకాశించునట్టి, కొమరులక్ = పుత్రులనుసూర్చి, తగు = తగియున్న. ఆధరేంద్ర = ఆరాజుయొక్క, గుణగణగణనంబు = గుణసముదాయముయొక్క లెక్కన, అనుగులతలపై = దేవతలశరముపై, విలసిలు = ప్రకాశించునట్టి, (చేవతలకంటెబైవారనియర్థము) సుమనోరాజులు = విద్యచ్ఛేఢులయొక్క, మహాళి, మహాత్ = గొప్పదియగు, ఆళి = పక్షియొక్క, మూర్తులు = మంచువాటలు, తెలుపున్ = తెలియజేయును.

క. అందోష్టరాజకళమి.

రందిశ్యమహాయశోభి-రాముడనగా.

సుందరభుజగమితగుణా

స్పందధనుర్ధతెబరవ-శంకరుడైలమన్.

పా॥ అందుక్ = అకైలాసమందు, రాజకళ = చంద్రకళ, మిరక్ = ఆళి శయించగా, దివ్య...రాముడనగాక్. దివ్య = ప్రశస్తమైన, మహాత్ = గొప్పదియగు, యశః = కీర్తిచేత, అభిరాముడనగాక్ = మనోహరుడనునట్లుగా. (శివుః తలపైగల చంద్రకాంతి ఆయనయొక్క కీర్తిచేత బ్రకాశించుచున్నదని తాత్పర్యము) సుందర...ధరతి సుందర = సాగ్ధన, భుజగ = పాముచేత, (అవగాళిమనిచేత) మితి = కొలవబడిన, (అనగాఁగదమ్రాసమైన) గుణ = నారిత్రాటిచేత, అస్పంద = చలించని, ధనుః = వింటికి, ధరత = పూనుట, పరవక్ = వ్యాపించుగా, శంకరుడు = శివుడు, ఒప్పక్ = ప్రకాశించును.

సీత॥ ఆంగున్ = అదశరఘునిగా మగులయందు, రాజశిశు = రాజలక్ష్మణము,
మారణ = అతిశయించగా, సుందర... రఘుతక్ = సుందరసాగరమున, భు
జహస్తములచేత, గమిత = పొందించబడిన, గుణ = సారగల, అస్పంద = పశ్చ
లమును, ధమః = విడిటికి, ధరతక్ = ఎరించుట చేత, పశ = శక్తిపులను, పశరి
కిరుడు = స్వాధీతిఁ జేసికొనువాడు. ఎలమిక్ = శోభిచేత, దివ్య... బోధి-
దివ్య = ప్రశస్తమయిన, మహత్ = గోప్పదియగు, అయశుభావహవిధిచేత,
శోభి = ప్రకాశించువాడు, రాముడెవంగా = రాముడెవఁగా, ఒప్పుక్ =
ప్రకాశించును.

వ. ఇట్లులుండ నొక్కచక్క నక్కజంటై పెక్కుతెరంగులఁ బరి
ధవిల్లునవసరంబున నందొప్పురాజశశు.

పా॥ ఇటులుండకొకప్రకారముగానుండగా, అందొప్పురాజశశు = ఆ
శివునియందున్న చంద్రకళ, ఒక్కచక్క కొకకవయిపున, అక్కజంటై = ఆ
శ్చర్యమై, పెక్కుతెరంగులన్ = బహుతీతుల, పరిధవిల్లునవసరంబున్ = అతిశ
యించుననుమరుదు.

సీత॥ అందొప్పురాజశశు = ఆ రామునియందున్న విష్ణుకళ, (ఇచటరా
జశబ్దమునకు విష్ణుర్వక్త్యము హిగ్ధిగానున్ను జెప్పవలయును) విష్ణుకళ
యొకటియయ్యను రామలక్ష్మణ భంతశత్రుఘ్న రూపముగా నున్నదియని
భావము.

సీ పుంభావనవకేళి-సంభావితసువస్తు,

సంభారలలితోప-అంభకలిత

జుభారికృతపరీ-రంభాదిహృదయప్రి,

యంభావ్రకక్రియా-రంభపులక

గుంభావళితకుంభి-కుంభాయితోరోజ,

కుంభాధికాభోగ-జృంభమాణ

రంభాదికాప్సర-స్సంభాసికచసవి,
 స్రంభాకలితకల్ప-కుంభినీజః

గీ. సంజనితమంజుమంజరీ-పుంజగుంజః
 దళికులస్వర్క్మహు-త్యాగరాగః॥
 బుద్ధిక్రత్పుష్పసాగంధ్య-భూషితంబుః
 భాసురంబయ్యెరుపసంత-వాసరంబు॥

టీ॥ పుంభావ...భూషితంబు- పుంభావావ కేళి=పుంగవాయిత మణి, సంభావిత=అదరించబడి, సువస్తుసంభార=నంది వస్తుసామగ్రి యొక్కయు, (అనగా బుద్ధిశయాదుల యొక్క) లలిత=విలాసముల యొక్కయు, ఉపలంభ=సాండుటచేత, కలిత=ఒప్పుచున్న, జంభారి=ఇంద్రునిచేత, కృత=చేయబడిన, పరంభాది=అలింగము మొదలుగాగల, హృదయ=మనస్సునకు, ప్రేయంభావుక=ఇప్తయైన, క్రియా=పనుల యొక్క, ఆరంభ=ఆరంభమందలి, పులక=గగుర్పాటుయొక్క, గుంభ=మార్పచేత, అవళిత=క్రమబడిన, కుంభికుంభాయిత=వీరుగుకుంభస్థలముల వలె నాచరించుచున్న, ఉరోజగుంభ=స్తంభములచేత, అధిక=విస్తారమును, ఆభోగ=పరిపూర్ణతచేత, జృంభనాణ=అతిశయించుచున్న, రంభాదిక=రంభమొదలుగాగల, అశ్వరక=అశ్వరస్త్రీయొక్క, సంభాసి=ప్రకాశించుచున్న, కచ=వేండ్రుకలయందు, సవిస్రంభ=విశ్వాసముతోగూడినట్టియు, ఆకలిత=ప్రకాశించుచున్న, కల్పకుంభినీజ=కల్పవృక్షములయందు, సంజనిత=పుట్టిన, మంజు=మృదువైన, మంజరీపుంజ=పువ్వులగుత్తుల సమూహమందు, గుంజత్=గూడజేయుచున్న, అలికుల=తుమ్మెదగుంపులుగల, స్వర్క్మహు=స్వర్గభూమియందలి, తరు=వృక్షములయొక్క, త్యాగ=విడచిపెట్టుటయందు, బుద్ధిక్రత్=మనసుబుట్టించుట్టి, పుష్ప=పువ్వులయొక్క, సాగంధ్య=పరిమళముచేత, భూషితంబు=అలంకరించబడిన, వసంతివాసరంబు=వసంతదినము, భాసురంబయ్యెన్ ప్రకాశించెను.

శా. చైత్రుండిచ్చటఁబంచమస్వరముగూ-ర్వంబూనినాడింకనా!
చిత్రంబూచ్చటంచుగద్గదికజూ-చ్చెంబాంధకాంతాగళ!
క్షేత్రంబుగలకంఠకంఠకుహర-క్షేత్రంబువర్జించినా!
ధాత్రికమించెనుబంచమంబువిసఁగాద్గద్యంబుకాంతాళికి.

టీ॥ చైత్రుంచు=పసంతుఁడు, ఇచ్చట=ఈలోపలకంతములయందు,
పంచమస్వరము=పంచమమనుధ్వని, కూర్చు=సంధానముజేయుట
కు, పూనినాడు=ఉద్దేశించినాడు. ఇక=ఇటుపయిని, నాచిత్రంబు=
నాసాగను, ఒప్పును=నిశ్చయము. అటంచు=అట్లు, గద్గదిక-దగ్గరిక-
కల...క్షేత్రంబు=కలకంఠ=లోపలయొక్క, కంఠకుహర=కంఠరంధ్ర
ములనెదు, క్షేత్రంబు=స్థానమును, వర్జించి=దెంచి, పాంధ...క్షేత్రం
బు=పాంధ=మార్గములయొక్క, కాంత=స్త్రీలయొక్క, గళక్షేత్రం
బు=కంఠస్థలమును, చొచ్చె=ప్రవేశించెను, నా=అనునట్లు, ధా
త్రిక=భూమియందు, పంచమంబు=లోపలపంచమస్వరమును, విసఁ=
విసఁగా, కాంతాళికి=స్త్రీసమూహముకు. గాద్గద్యంబు=వస్తుత్తిక, మిం
చెను=అతిశయించెను.

సీ. కాసారమత్తలి-కాసారసమధూళి,

కాసారములగంధ-గరిమసలలి!

కాంతారహితకాము-కాంతారతికరామ్రు,

కాంతారములఁగొంత-కలసిమెలసి!

సాధారణవధూక-సాధారణవసాహ,

సాధారణధనాయ-మవలఁదోలి!

వాసీరబహుళరే-వాసీరశైత్యనే,

వాసీరసతనన్దు-వలకుగడపి!

గీ. సవననమధువ్రతార్ద్రసల్లవలవాగ్ర

కలితకలకంశకులకంశ-గానతాసః

కలనకృతపారవశ్యవై-ఖరిఃజరించె

మలమగిరిమేఖలాచారు-వగారుతములు॥

టీ. కాసార...సారిములు. కాసారమత్తలికా=సరశ్చేస్తములయందలి, సారస=పద్మములకుండున, మధుగాలికా=మధుకరందములయొక్క, ఆసారముల=ధారావర్షములయొక్క, గలకంశ=పరిమళముయొక్క, గరిమ=అతిశయముచేత, అలరి=సంతోషించి, కాంతారహిత. కాంతారముల, కాంత=స్త్రీలతోడ, రహిత=కూన్యలగు, కామక=కామకులయొక్క, అంతః=అంతఃకరణములను, రతికర=సంతోషమునుజేయునట్టి, ఆస్రకాంతారముల=నూమిడితోటలయందు, కొంత=కొంచెము, కలసి=మిళిమిళనకలరించి. సాధా...కథ సాధారణ=సామాన్యమును, (అంఃగాఢైర్వ్యఃతులుగాని) వహురస=స్త్రీశ్చేస్తములయొక్క, అధార=అవిచ్ఛిన్నముగాని, నవకొత్తదియగు, సాహస=ప్రణయకలహసాహసము, అధార=అధారముగల, కథ=ప్రశంసయొక్క, వాసుమ=వాయుమును, అవలదోలి=అవ్వతికిబోగొట్టి, (అంఃగామలయూహుతమువిసరగా శ్చేస్తములకువగలస్త్రీ) ప్రణయకలహ సాహసముయొక్క, మాటనుగూడ విచించుచున్నారని తాత్పర్యము; వానీర.....నీరసత. వానీర = ప్రబులిచెట్లచేత, బహుళ = విస్తారముయిన, లేవా = నర్తనానదియొక్క, నీర = ఉదకముయొక్క, శైత్య=చలువయొక్క, నేవా=నేవించుటయందు, నీరసత=ఆసక్తిలేకపోవుటను ఆన్నవలకు=స్త్రీలకు, కడపి=పోగొట్టి, నవ...వైఖరిక=నవనవశూతనప్రకారమయిన, మధుద్రవ=మధుకరందపుతడిచేత, అర్ధ్య=తడిసి, పల్లవాగ్ర=శ్చేస్తములగుచునున్నచేత, కలిత=నంతసింపజేయఁబడిన, కలకంశ=కోవెలయొక్క, కల=సమాహమయొక్క, కంశ=కంశములయందలి, గాన=సంగీతముయొక్క, తా=తానములయొక్క, కలన=విచలుచేత, కృత=చేయుడిక, పారవశ్య=పరవశత్వముయొక్క, వైఖరిక=చేతచేత, (అంఃగాఢగు

శ్చుద్ధిని కలుకెక్కిరింకంతములుగల జోవెలపాటలను వాయువుతీసికొని రావని
వినువాగు కానుపరవశత్వమునొందుచున్నాఁడతత్పర్యము) వలయు...మా
గుతములు—మలయగిరి—సులయపర్వతముయొక్క, మేఖలా—చదులనుందలి,
చారు=ఇంపైన, చూతములు—వాయువులు, సంచరిచెక్కిరిసెను
చ. మలయకటీపటీరతక—మంజుకుటీరతటీసటీకృతి|

స్థలదహికన్యకాపటల—కాంతమాఖా తరతాంతపీటికా|

గ్రాలలితివాసనాభరము—గంధరజోభరముఁ ధరించుచుకా|

వలదెసగాలిరాగజ్ఞు—చల్వడినూర్చుటయొప్పెజిత్రతక||

టీ. మలయ...భరము = మలయ = మలయపర్వతముయొక్క, కటీ = చదుల
నుందలి. పటీరతిరు = మంచుగండపు నెట్లయొక్క, మంజు = మృదువైన, కటీర
ఇండ్లయొక్క, తటీ = పడకనుందు, పటీ = నాట్యము జేయునయ్యెడయు
టచేతి, స్థుత్ = తొట్టుపడుచున్న, అహికన్యకా = వాగవిక్రమయొక్క,
పటల = సమూహమయొక్క, కాంతి = సుందరములగు, మాఖాంతి = మేఖలు
ధ్యనులయందు, తాంతి = విస్తారముగైన, పీటికా = తాంటులముయొక్క,
అగ్ర = శ్రేష్ఠమయిన, లలితి = సునోహురమైన, చాననాభరము = పరిమళాతి
శయమును. గంధరజోభరము = పరిమళించుచున్న పూదూరియొక్కయ
తిశయమును, ధరింపుమి = పూనుచు, వలదెసగాలి = దక్షిణదిక్కుగాలి
రాగ = రాగా, వెలువల్ = స్త్రీలు, వశిక్ = విస్తారముగా, ఊర్చుట =
నట్టూర్చుచుట, చిత్రతి = చిత్రరీతిచేతి, ఒప్పె = తగిన.

౪. అట్టి మహోర్కృష్టప్రభాభాసురంబగు సమయంబున||

టీ|| స్వప్నము.

చ. సరిశముగానయజ్ఞవిధి—సంధిలయాసమునందియగ్రహా|

క్రరచనశాలిశీలిజడ—దానియునల్లనగాధిరాజశే|

ఖరభవమాసకుంజముల—గన్వహునై జగ్రహంబునీశిశం|

కరియజనంబిఁగ్ముగతి—గాఁదననిచదలంచుచునుక|

పా. పరశురాజ్ = పశురాజు, అశుజ్ = శుభావహవిధివేటిగిరి, విధి =
కార్యమువర్ధిగి = సంధానముగలది, యానము = శివునిహస్తమైట్టి
యు, అగ్రమాకరచనకాతి = శ్రేష్ఠములైనములైత్తుగుంతులచేన్వయప
న్నట్టియు, శీలి = యోగ్యవ్యాపారముగల్గిట్టియు, జడదారియ = జడ
లనుధరించిట్టియు, చందీ = చందీశ్వరుడు, అల్ల = ప్రసన్నమైన, వగా
ధిరాజ = హినువత్సర్వతీయయొక్క, శేఖర = శిఖరమందు, భవమా =
అయిట్టి, నిశుంజములక్ = పావలయందు, కన్నడకాన్పించిట్టి, నైజ
గృహంబు = నయములు, వీడి = విడిచి, శంకరయజుంబు = వివేకాని, అవిఘ్న
గతిగా = విఘ్నరీతిగా, తరించదలంచి మించదలచి, మించుచుక్ =
అనిశయించుచు

స్తోత్ర. అగ్ర...కాలి - అగ్ర = శ్రేష్ఠమైన, మాక్ర = ముక్తైప (బంధకార్యము
అయి) - రచన = చేయుటచేత, శాలి = బిష్కమున్నట్టియు, శీర్షి = రాస్త్రి
పారముగలిగిట్టియు, జడదారియ = జడలనుధరించునట్టియు, గాధిరాజ...
మారి - గాధి = గాధియనట్టి, రాజశేఖర = రాజశ్రేష్ఠునివలె, భక్తాశ్రుట్టి,
మాని = విశ్వామిత్రుడు, యానినం = ప్రయాణమునుబొంది, కుంజము
లక్ = పావలయందు, కన్నడకాన్పించిట్టి, నైజగృహంబువీడి = తింప
రికాలనవిడిచి, శంకరయజుంబు = స్వగొదినుఖములనుజేయుఁ జ్ఛిముఖము,
అవిఘ్న గతిగాదవరించదలంచిమించుచుక్ = ఆరము సుము.

చ. తలవగనిట్టియాగమహి-తప్రవిధానములెల్ల విఘ్నపు|
మృలములుగాననివ్వధివె-సంగలయంబరగంగమించునా|
ఫలదయశోభిరాముడతి-భవ్యమభీముడరుక్షకుండుగా|
వలయునతండాపుణ్యజన-వర్షమెటుంగువటంచునెంచుచుక్

పా. తల = తల = అలొచించగ, ఇట్టి = ఈప్రకారమును, అగ్రమ =
కాస్త్రియును, హి = బిష్కములగు, ప్రవిధానములెల్లక్ = విఘ్నమైయు, వి
ఘ్నపుత్తులములు = విఘ్నములచేరివండించి, కాంక్ = కనుక, ఇవిధి =
ఈక్ర, వెసక్ = త్వరతో, కలయంబరగంగక్ = అతహాలముగాజను

